11

МОЛОДНЯК

КЛКСМУ

ЛИСТОПАД

1929

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ на 1930 рік

КОМСОМОЛЬСЬКІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, КУЛЬТОСВІТНІ УСТАНОВИ, КЛЮБИ, ВУЗ'и, ШКОЛИ, ЧИТАЛЬНІ, ВСІ ПОВИННІ ПЕРЕДПЛАЧУВАТИ

МОЛОДНЯК

літературно-мистецький та громадсько-політичний ілюстрований журнал-місячник, орган ЦК ЛКСМУ

РІК ВИДАННЯ ЧЕТВЕРТИЙ

ОСНОВНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ:

Літературно-художній (оповідання, романи, повісті, п'єси, нариси, етюди, переклади з нових чужоземної літератури, поезії).

Літературно-критичний (статті, розвідки, літературні портрети).

Суспільно-політичний (статті, нариси, огляди).

Сатири й гумору (фейлетони на літературні теми, пародії, шаржі, літусмішки).

Театр, кіно, образотворче мистецтво.

Побут (статті, нариси, листи з периферії).

Хроніка літературно-мистецька (закордонна, столична, провінціяльна).

Серед книжок та журналів.

МОЛОДНЯК виходить щомісяця (1—15 числа) на 8—10 друкованих аркушів (1_8 — 160 стор.).

МОЛОДНЯК продається у всіх залізничних кіосках Контрагентства Друку на Україні.

На 1 рік	4 крб. — коп.
На 6 міс.	2 крб. — коп.
На 3 міс.	1 крб. 10 коп.
На 1 міс.	— крб. 40 коп.

Ціна окремого № (в роздрібному продажу)—50 коп.

„МОЛОДНЯК" разом з щоденною газетою „КОМСОМОЛЕЦЬ УКРАЇНИ"— 80 копійок на місяць (пільгова ціна).

ПЕРЕДПЛАТУ НА „МОЛОДНЯК" РАЗОМ З „КОМСОМОЛЬЦЕМ УКРАЇНИ" МОЖНА ЗДАВАТИ ДО ВСІХ ОКРУГОВИХ ФІЛІЙ ВИДАВНИЦТВА „КОМУНІСТ".

АДРЕСА: м. ХАРКІВ, ПУШКІНСЬКА, 24,
В-во „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО", журнал „МОЛОДНЯК"

ДО ВІДОМА АВТОРІВ:

1. На рукописові обов'язково ставити справжнє прізвище автора і точну домашню адресу. 2. Рукописи до редакції треба надсилати чисто переписані од руки або на машинці на одному боці аркуша. 3. В рецензіях на книжки, крім назви й автора, треба зазначати видавництво, рік видання, тираж, кількість сторінок і ціну. 4. Неприйняті рукописи, менші, як на половину друкованого аркуша, а також рукописи, що ухвалені до друку,—редакція не повертає.

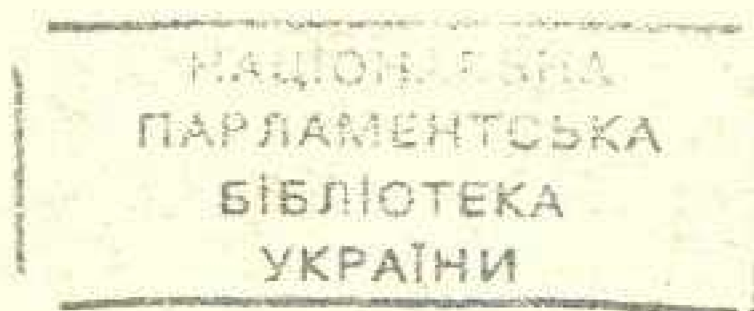
МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
О. БОЙЧЕНКА, А. КЛОЧЧЯ, П. ЛАКИЗИ,
С. ЄВЕНТОВА, П. УСЕНКА

11
(35)

ЛИСТОПАД 1929 ХАРКІВ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Держтрест „Харполіграф“
Друга друкарня
ім. В. Блакитного
Харків, вул. К. Лібкнехта, 13

Укрголовліт № 41-ш. Зам. № 391—5000

К. ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

КРИМІНАЛЬНА СПРАВА

(Оповідання з циклю „Гроші говорять“)

Будильник ще не дзвонив, але Меґі прокинулась і тривожно запитує:

— Що той годинник став, чи що?—шарпає чоловіка.—Ґей, Джім, засвіти... Чи не проспали вже?.. Ну ж бо, Джім! Чорти б тебе в пекло затягли, поворухнись! Клинусь,—уже на роботу заспав!..

Джім невдоволено муркотить, відгризається.

— Та ще не дзвонив...

— Не дзвонив, не дзвонив! — роздратовано перекривляє його дружина.—Ти вже хотів би позбутись роботи...

— Нічого я не хочу. Дай лиш долежати до дзвінка.

— Говори, говори... Я знаю, що в тебе на думці. Але й не думай: за юнійною книжкою побивався, а про банкову й не думав.

— Меґі, дай спокій! чи це щоранку обов'язкове, як молитва перед сном?

— А певно, що обов'язкове: ти вже б давно позбувся роботи. Ти хочеш цього завжди.

Суворо видивилась на Джіма.

— Хочеш, щоб прогнали з роботи? Знаєш, що тепер війни нема і може сотня молиться під брамою фабрики, щоб ти не вийшов: ніхто з фабрики не прийде за тобою... Дякуй богові та фабрикантам, що й так дають робити: їм не пече, і вони можуть на цілий рік зачинити свої фабрики й поїхати...

Дальші слова заглушив будильник.

Джім зірвався з ліжка похапцем, ніби його хто батогом стьогнув.

Меґі легко зідхнула.

Джім збирався скоро і злісна усмішка кривила його вуста: не будильник найгірше нещастя робітника в Америці. Він не раз колись в той самий момент, як будильник дзвонив, перевертався на другий бік і спав собі досхочу. Часами заставав його в ліжку «інспектор економічної оборони держави» і виганяв до роботи, коли не вдавалось довести «хвороби», бо тоді, хто не був мобілізований до війська, мусив працювати. Благословенні часи без вороття минулись; не було страху за роботу, тому й оженився. А тепер... і до дзвінка не долежиш, ще й сам снідання готуй.

Меґі солодко позіхнула і вкладаючись вигідніше на сон, гукнула:

— Не довго порайся зі сніданням. Та молока не бери багато, а то для нас не вистачає.

А про себе подумала: — «Бідні пески, більше ніхто, як я про вас дбаю».—Заснула знов.

Розбудив її песик, що дряпав у двері, хотів надвір вирватись. Почула що й другий щось дуже крекче та муцюється під ліжком.

— А ти, що там робиш, Принці? Далий, не дряпай дверей, ще можеш почекати!

Далий поглянув на свою господиню і далі дряпав двері та почав скавучить. Принці затих під ліжком. За хвильку він вибіг і вискочив на ліжко; почав гавкати, припадати на передні лапки, збираючись стрибнути на груди своїй господині, але стримувався, чомусь певно міркував, чи це добре буде, чи сподобається їй.

— А ти—недобре цуценя!—сварилась лагідно Меґі. Цуценя уривчасто, радісно гавкнуло, втішно скочило їй на груди, лизнуло їх, пхикнуло, почало обнюхувати шию, лизати обличчя.

Меґі сміялась, обіймала собача і, як дитину, лагідним голосом докоряла:

— Ти так не роби, так негарно. Ти завдаєш мені зайвої турботи. А Джім як довідається про це—буде бити, бити. Далий це добре знає. Розумієш?—і цілувала його.

Далий, вчувши своє ім'я, ще більше заскавучав і далі дряпав двері. Він не міг дозволити собі такої розкоші, як Принці: надто глибоко в його шкіру врізалась Джімова наука. Він затямив її раз назавжди. Томуто він так настирливо домагається за двері.

— А, щоб ти занімів!—злісно крикнула Меґі—Не можеш почекати!

— Лиллі, встань та випусти цуценя! Чуєш, що я кажу?

Лиллі спала ранішнім сном, солодко, як і всі діти сплять, і не чула.

Тоді Меґі, люта, встала сама й відчинила двері. Далий прожогом вискочив за двері і полопотів сходами вниз.

— А ти, Принці, чого чекаєш? Марш!

Цуценя помахало хвостом і почало лащитись. Меґі зрозуміла, що йому вже не спішно, а тому її взяла ще більша пасія, і вона почала зганяти її на дівчинці.

— А ти, ледащо, доки будеш валятися в ліжку! Ти думаєш, що мільйонери так вилежувались, як ти? Чи ти не чула від учительки в школі, що Рекфела, поки розбагатів, — ночей не досипав, спина йому тріщала, як він...—Меґі замовкла і здивовано видивилась на Лиллу, що весело реготала.

— Ти чого?

— А хіба можна вдень красти коней у фармерів?

— Тобі хто цих дурниць наплів?

— Майк чув, як його батько розказував і...

— То ти таки далі з Майком компануєш? Чи я тобі не говорила, щоб ти навіть не розмовляла з ним? Чи видано, щоб діти білих товаришували з европейцями?

— А хіба ваша бабка не приїхала з тамтої сторони, як і батько Майків, а він родився в Америці.

Меґі дуже не любила, коли їй хтось нагадував, що вона — нащадок ірляндських еміґрантів, а тому затормосила Лиллою:

— Ти не розумієш, бовдуре! Ми—інша справа: ми з Бритійської імперії, а не европейці.

— Я ж тобі не раз говорила, показувала в газетах, що Америку попсували европейці. Наїхали сюди і тут колотяться: щоразу страйкують, платні більшої домагаються. А компанії не можуть стільки платити, от і зачиняють фабрики. Тому й безробіття таке.—На хвилину замовкла, відсапувалася, чи нагадувала щось.—Всі до партії якоїсь, юній належать. Їм завжди мало... Такий самий і Майків батько.

Самі не здібні ні до чого розумного, то думають, що їм хтось усе зробить і дасть.

— А чому тато любить з Майковим батьком розмовляти і казав якось, що таких людей до їх фабрики треба, то скоро б дістали підвишку. Я чула... — Але бідна Лиллі не докінчила, бо мати загаласувала:

— Доки будеш балакати? Збирайся скоро, газети коли принесеш? Снідати треба.

За кілька хвилин Лиллі вже бігла вниз по газету, а Меґі пішла до кухні. Ставила молоко пряжити, засипала каву і когось впевняла:

— Та він тільки й хоче, щоб як позбутися роботи, бо то ледач вічна. Не збуди, то й до обіду спав би. Щасливий, що на мене натрапив: за одинадцять років, ще ні разу не заспав. Скільки б роботи довелось шукати... Нехай робить, як дурний, як не вміє ніякого діла провадити, або не придумає способу заробляти легко гроші. Навіть не пробує.—І чомусь оглянулась навколо, немов боялась, що її хтось чужий підслухає. Подумала:—«Та й моя спроба не вдалась. Не варта я божої ласки»—Підійшла до ліжка Джова. Хлопчик років восьми спав розметаний. Обличчя було бліде, а з грудей виривалося тяжке сопіння з свистом.

Злоба з жалем наповнила Меґі. І вона відчула, що не довічне каліцтво Джова будило в ній цей жаль, а те, що вона так здорово вдарила його тоді і зіпхнула зі сходів. Злоба ж проймала її щораз, як вона згадувала тих присяглих суддів, що стали на стороні власника дому і не присудили компенсації за каліцтво хлопчини.

«Я сама знаю, що в домі є все, що вимагає «Департамент Публічного Здоров'я»—думала Меґі про себе.—«Чорт би не взяв його, якби заплатив був зодві тисячі».—Дві тисячі!—заздро повторила вона. В очах блиснув огник жадоби. Здається, вона вже бачила перед собою на місці Джова цю вимріяну суму грошей.

І чого тільки можна накупити за такі гроші?! Цілими днями ходила б з крамниці в крамницю і купувала б, купувала.

«У Ванамейкера купила б те хутро, у Ґімбеле Бродерів ту кремову шовкову сукню, в Горнс.... та що вираховувати на пам'ять, десь маю позаписувано, що де вибрала купити» — нетерпляче урвала Меґі свою мрію.

— Ото заздрила б Малі.

Лиллі принесла газету — «Daily News» і Daily Wirror», яких хоч і в насмішку, але справедливо називають «Щоденні пльоткарки».

Сторінки їх були заповнені фотографіями героїв дня—учасниками різних скандалів, процесами подружжів, вбивцями, картограями, власниками нічних кабаретів, де минулої ночі стався якийнебудь «поважний» скандал або й мордобій.

Взагалі це були брукові газети дешевих сенсацій, до яких таке ласе жіноцтво і пересічний американський читач. А тому й друкувались вони у відміннішиий спосіб—не друком заповнялись сторінки, а фотографіями. До читання давалось лиш «влучні» наголовки до фотографії і коротенькі тексти пояснення.

Меґі схопила «Daily Wirror» і майже побігла до столу. Не звертала уваги на крикливі, цалевими літерами наголовки сенсацій. Вона шукала сторінки, де проголошувались премії. Тепер видавались премії за номері щасливих однодолярівок.

Один з проголошених номерів мав першу премію — п'ятдесят долярів, другий двадцять п'ять і так далі, аж до п'яти долярів.

Кожного дня газета давала сотку долярів на п'ять премій.

Меґі з якимсь незрозумілим для неї острахом виложила перед себе на стіл всі п'ять однодолярівок, котрі ще звечора виміняла на останню п'ятку.

Дивилась у газету на початкову букву серії грошей і шукала такої самої на своїх однодолярівках. Як такі сходились, переходила на чергову цифру номера. Поперемінно глипала то в газету, то на доляри.

Коли третя цифра її доляра зійшлася з номером в газеті, що був надрукований грубше за інші, Меґі щось штовхнуло в середині. Вона шарпнулась, вся присунулась до столу, нагнулась над газетою, а дух захопило, як на гойдалці, коли з розмахом опускаєшся в долину,—і страшнувато, і солодко-втішно. Від цього почуття вона збилась, переплутала номери.

Почала наново, і щоб не збитися знов, придумала спосіб.

— К — промовила початкову букву в газеті і прикрила її пальцем правої руки.

— К — повторила вона, глипнувши на доляра і прикрила пальцем лівої руки.

Це був певний спосіб, і вона йшла скоро по черзі: 3-3, 8-8, 0-0, 5-5, 9-9, 0-0, 2-2...

Меґі зовсім перестала «дихати»: ще один значок, остання літера. Остання літера і п'ятдесят долярів!.. П'ятдесят долярів...

З радости примружила очі, тримаючи пальці на номерах—не хотіла вірити своєму щастю, хоч вона й купувала ці газети заради премій. А в голові почало вже миготіти—що купить, в котрій крамниці; як Малі буде заздрити, коли побачить її фотографію: «Ця щаслива жінка виграла першу премію — п'ятдесят долярів».

Так, п'ятдесят долярів надто привабна сума, і Меґі не могла довго мріяти.

— U—промовила скоро і для чогось ще прикрила пальцем, і...—У—побачила вона на грошах.

Руки обважніли, опустились; вся утроба посунулась десь униз, а всередині зробилась холодна порожнеча. Та за момент вона знов метнулась, ще раз звіряла.

Те саме: U—У—пригноблено промовила Меґі, втягнула глибоко в себе повітря, щоб тяжко зідхнути, і крикнула:

— Подивись, Лиллі, що там сталось!—бо разом з повітрям в її ніздря вдарив газ.

З кухні Лиллі пояснювала:

— Молоко геть збігло і залляло вогонь.

Та Меґі вже не чула: вона зосередила свою увагу на другій газеті.

Ця газета теж давала премії, але інший гачок придумала для своїх читачів.

Вона призначувала «виключно для малечі шкільного віку» табличку з кільканадцятьох малюнків, в яких маляр навмисне робить помилки, перекручування, неточності. Треба добачити ці всі неточності та зазначити на папері і вислати до «редакції неправильних малюнків». Хто зазначить усі неточності, отримує першу премію—п'ятдесят долярів.

Меґі взяла папір і олівець і почала шукати помилок.

1) Один черевик без обцаса.

2) Хвіст не причеплений до собаки.

3) Хвіртка не має завісів.

4) Чоловік натягнув шлейки задніми кінцями наперед.

— Лиллі, подивись яке число буде в першу п'ятницю листопада! Ага...

5) Першого, а не другого.

І що більше виявлялось помилок, то тяжче доводилось запримічувати їх.

Таких грубих, разючих помилок знайдеться до двадцяти. І вже за них платять премії. «Редакція неправильних малюнків» зазначує виразно, що артист робить кожного дня «від двадцяти п'яти до тридцяти помилок». За цих п'ять помилок редакція видає сотку на премії. Але як їх віднайти, коли от вже двадцятої не можна знайти?

Майже з розпачем дивилась на малюнок якоїсь невеличкої цеглини на якім стояло.

Лиллі, йди сюди. — Що тут за помилка на цім милі?

— Неправильний напис—відповіла радісно Лиллі.

— Як так?—перепитала недовірливо Меґі.

— Має бути «Soap», а написано «Soup».

— О, так, так—поспішила згодитись мати. Чула, що червоніє чомусь.— Я не звернула уваги на напис.

За допомогою Лиллі їй пощастило ще знайти зо дві помилки.

Та це не тішило Меґі. Вона знала, що ці два десятки помилок усі знайдуть, хто до цього візьметься. Кожному спаде на очі, що один рукав сорочки без чохли, або, що собака не може бути прип'ятий до ланцюга без

нашийника. Але от знайти помилку в цім домі: що в ньому неправильно намальовано?

Меґі дивилась у вікно на будинки з протилежного боку вулиці. Та це були цеглові велетні-куби — будинки-апартаменти, зовсім не схожі на цей в газеті, звичайний, на одну сім'ю, фармерський будинок.

Що бракує цій мисці? Неправильні вінця? Але ж різноманітні бувають вінця в мисок.

З якоюсь дитячою злобою кинула олівець і похилила голову на стіл; замислилась. Відчула, що хоче їсти.

Пішла в кухню і зараз:

— Лиллі, йди по молоко!—Знов поставила кавник на вогонь, і засипала вівсянку.

Вернулась по гроші.

Дивилась на всі п'ять однодолярівок. Оглядала кожну на всі боки— котру дати? Болюче мучилась: може котрий із цих долярів має щасливий номер на завтрішню премію?

— Лиллі, тягни!—гукнула вона. Наставила руку з долярами, а обличчям відвернулась в другий бік.

Коли висмикнула Лиллі один доляр з руки, то Меґі заболіло, немов з нігтя на її пальці відірвали задирку.

— Не розгуби здачу!—кинула вона навздогін.

Взяла знову газету. Ні думки, здається, ні бажання не було. Тупо дивилась на малюнки кілька хвилин. Взялась знову шукати помилок.

Нових не могла знайти.

— А, прокляття господнє!—закляла вона.

Схопила пазурами сторінку з малюнками, зім'яла, подерла на шматки: нема й тут щастя. Побігла в кухню, бо вчула, що там знов щось збігає.

Зменшила вогонь і знов пішла з кухні проклинаючи всіх власників домів, що не дають у кухні потрібного денного світла. Електрика гроші коштує.

— Ні, з щасливими долярами вигідніше, не треба нічого думати. Маєш доляра з таким номером—і премія твоя. От сьогодні: чуть-чуть не підійшов. Може... Але ні...—Її болюче стиснуло під грудьми.—Через одну погану літеру пропала перша премія. П'ятдесят долярів, як на смітник кинуто.— Тяжко зідхнула. — Була б купила браслет-годинник за двадцять п'ять долярів, за п'ять долярів нічну шовкову сорочку, кучері електрикою накрутила б за десятку, шовкові панчохи... що б ще можна було купити?

Взяла переглядати оголошення. Декотрі з них займали цілі газетні сторінки. Другі були перемішані з новинками-фотографіями.

Задивилась на фотографію молодої гарної дівчини, що в нічній сорочці, з оголеними коліньми, лежала на софі.

Заголовок над карткою був такий:

«Вінок дівоцтва піднявся в ціні».

А під фотографією пояснення:

«Дядько цієї дівчини, напоївши, позбавив її насильно дівоцтва. Щоб не допустити до розголосу, пропонував їй двадцять тисяч долярів. Вона не згодилася і через суд виграла сорок тисяч. Наш репортер був на розправі й докладніший звіт подасть у завтрішнім числі».

На другій фотографії стояло авто, біля нього гурток людей. Люди дивились на двох чоловіків у білих санітарних убраннях, котрі над чимсь нахилились, хоч більше схоже було, що ці чоловіки показують свої задки гуртковій.

Замість заголовка стояв запит:

«Як сильна ваша пам'ять?».

А в поясненні:

«Ця фотографія була вміщена в нашій газеті пару місяців тому. Коли ви ще не пригадали собі, то перегорніть сторінку і там в третій колюмні знайдете другу фотографію і докладне пояснення».

Меґі перевернула сторінку: треба ж знайти пояснення. Та це не була легка справа, бо сторінка майже цілком була заповнена об'явами трьох фірм готової дитячої одежі.

Мимохіть мусила переглядати об'яви.

«Це були б гарні штанці Джовові, ця сорочка пасувала б теж, а черевички оці-о. А ця суконочка дуже личила б Лиллі, а ці панчішки... Цей хлопчина дуже схожий на Джова.

«По тисячі долярів за кожний тиждень, проведений в шпиталі».

— Ага — похапливо промовила Меґі і почала читати пояснення.

«Будучність забезпечена. Цей хлопчина з Уст-Сайду*) відлежав десять тижнів у шпиталі в наслідок каліцтва автом, і суд присудив йому десять тисяч долярів, бо до фізичної праці непридатний».

Меґі аж піднесло щось.

— От, людям щастя!.. і здивувалась:

— А де в чорта Лиллі так довго бариться?—В голові мигнула думка, а по спині дряпнула дріж. Та вона сама злякалась цієї думки; хотіла позбутися її, а тому знов почала читати в газету. Ще раз переглядала номері «щасливих долярів» і в її думці зродилось питання:

«Яка користь видавцям давати за два центи сорок сторінок газети,— ще й сотку долярів щоденно на премії?».

Меґі знала, що не тільки вона цікавиться закулісними скандалами артистів, спальнями багатих удів, фотографіями молодих жінок, котрі за допомогою різних недозволених ліків і інших способів пробують, якнайскорше повдовити і посісти теплі мільйони своїх мужів, холодних і старих.

Але їй ніколи, чомусь, не приходило до голови, що й інші читачі кидають видавцям по два центи («два мідяки—не гроші») з надією виграти премію, як також не думала, а видавці ніколи не говорили, що премії тільки принада і для них сотка долярів, кинута між півмільйонного читача, коштує навіть менше, ніж для читача два центи. А про те, що оголошення

*) Східня сторона Нью-Йорку, де мешкає біднота, еміґранти переважно.

в газеті з таким тиражом потрійною ціною оплачується, Меґі зовсім не знала. Тому й питання осталося нерозв'язане. На порозі з'явилась Лиллі.

— Ти, проклята, де так довго барилася? — почала Меґі і допитливо видивлялась на Лиллу. А Лиллі, смертельно бліда, страшенно схвильована, швидко відповіла:

— Мене мало авто не забило. Я перебігала вулицю, а на мене авто. Але щастя, що він раптом загальмував і скрутнув. Авто посунулось, як сани, і вискочило на хідник, ударилось об стовп, побило лямпи, погнуло крила, а мене лиш легенько зачепило.

— А знак маєш? Який номер авта? Це так не можна лишити—дуже гостро і рішучо доводила комусь Меґі.—Через ті прокляті авта далі дитині вулиці не можна буде перейти.—І підняла високо голову, запевняла:— Я найду все, я цього так не залишу; дитину мені перелякали. Який номер, Лиллі?

— Номер авта полісмен, здається, записав, а мені говорив, що все гаразд, я щаслива, можу йти додому.

— Щаслива! — призирливо перекривила когось Меґі. — Ти була б щаслива, щоб потрапила була під авто!—Її наповняла лють; і стримуючи призирливий голос, вона майже шипіла: — От хто щасливий. Видиш: десять тисяч долярів, і навіть три місяці в шпиталі не лежав—і тикала пальцем у фотографію хлопчини.—Ти знаєш, яка це купа грошей? Що то можна за них накупити! Е, ти, бовдуре—і боляче штовхнула дитину в бік.

Лиллі поточилась в кут. Гострий жаль пройняв її: сподівалась, що мати приголубить, пожаліє, а вийшло, що ще стусанів набрала, докорів: «яка з тебе користь». Вона не могла зрозуміти матері. Чого від неї хоче? Чого мати така зла на неї. Ще тільки чотири роки треба почекати, а тоді «може для чогось придасться». Так сказав один дуже ввічливий чоловік, як вона шукала роботи. Вона ж зараз тоді похвалилася матері... За що її тепер бити? Чи ж вона тому винна, що їй тільки десять років?

З острахом позирала на матір.

— Годі там хлипати, не скалічило! Йди снідати!—гукнула Меґі.—Це віднеси Джовові.

— Та не лий стільки молока: пам'ятай, що ще є Принці й Далий.

Як поснідали і нагодували песиків, Меґі заставила Лиллу мити посуд, а сама пішла переглядати газету.

Думкою ходила з одного магазина різних вборів до другого.

Вибирала, приміряла, купувала.

Складала ті розмови, що з продавцями мала говорити. І непомітно для себе самої почала говорити вголос. Розмова виходила дуже гарна, цікава, і Меґі захопилась нею. Підійшла до дзеркала і милувалась, як пишно складались губи, чудово поводила в бік очима, майже чарівно підморгувала бровою, коли вона пояснювала продавцеві, що мала зовсім щось інше купити, ніж він їй пропонує.

— О, таких речей я не купую... Найліпшої якости, не інакше!—повторила вона з притиском, аж Лиллі вибігла з кухні та здивовано запитала:

— Що таке, мамо?.. Я вже посуд помила.

— Не твоє діло! — засоромлено гукнула Меґі.—Поприбирай у кухні та помий долівку! Зачини двері!

Читала товсті наголовки над новинками-фотографіями і дрібненькі пояснення під ними.

«Скільки ви можете дістати від свого чоловіка за розвід?»

«Ця пані дістала вісімдесят тисяч долярів. Незгірший заробіток—

«Ціна дитини».

Меґі дивилась на фотографію мужчини, який тримав на руках маленьку кучеряву дівчинку. Читала пояснення:

«Відомий фінансист Поркіпайн заплатив тридцять п'ять тисяч долярів за свою семирічну донечку, яку вкрали були бандити».

Перегорнула сторінку. На фотографії: поліцай стоїть над маленькою дитиною зі скривленим від плачу обличчям.

«Живе сміття»—прочитала Меґі і зацікавилась поясненням:

«Цей поліцай має «безвартісне щастя»—знаходить часто немовлят, яких матері з нелюбови чи якоїсь іншої але невідомої причини кидають у сміттярки, як звичайне «сміття».

«Нема грошей, не милі й діти, та й не потрібно їх, бо й старого без грошей кожний за сміття має»—міркувала Меґі. «Не раз Марселла позичала в мене каву, хліб, картоплю і майже ніколи не віддавала, а була добра сусідка. Але як її чоловік розбагатів на таємнім шинкарстві, то вона тепер Mis Kempbel, і навіть на вулиці не хоче зі мною привітатись, бо вона між багачами мешкає; в неї тепер балюють прокуратори, адвокати, судді,— Марселлине щастя родило болючу заздрість, і Меґі не хотіла думати про неї.

«Скільки ви залишите по смерті для свого собаки?».

«Ця пані залишила всі вісімдесят тисяч».

— Принці, Принці, йди сюди! О, Принці...—схопила собачку на руки й почала принатурюватись до фотографії: пестливо, як любу дитину, пригорнула собачку до своєї щоки, а другою рукою гладила його по спині і скаржилась:

— О, бідний Принці! Не зможу нічого залишити тобі по моїй смерті. Наш Джім ледачий, не заробляє багато, а то я б купила тобі нашийника з золотими оздобами, дорогий ланцюжок, а на зиму гарну, гаптовану попонку, якої навіть Марселлин Бравн не має.

Нараз—несподівано для собачки—жбурнула його на долівку.

— Фі, який ти брудний! Бачиш ти, брудна тварино, як я руки об тебе забруднила? Та ти вже зо два місяці не купаний; знаєш це? Взавтра вже викупаю напевне, бо сьогодні трохи хмарно, можеш застудитись.

Цуценя не слухало її, вже щось нишпорило на кухні, побігло до Джова.

«Треба довідатись до Малі, а то подумає, що гніваюсь на неї». — Я скоро вернуся—сказала до Джова.—А Лиллі вже десь щезла.

Зустрілась на Малінім порозі; вона теж боялась, щоб Меґі не розгнівалась на неї. Десь аж надвечір, як уже перемили всім сусідам і знайомим кістки—розійшлися.

Слідком, майже, за Меґі, ввійшла Лиллі.

— Іди в ресторан по вечерю; вже нема часу варить. Ой, як же я їсти хочу: ще від снідання нічого не їла.

— Ми об одинадцятій снідали—зауважила Лиллі.

— Побалакай мені!.. Іди за чим тебе посилають—накричала вона на дитину. Бери он доляра.

Лиллі взяла гроші й пішла скоренько, не спитала навіть, що купити: це ж не першина.

В суботу, коли вже не було жодного доляра, Меґі мучив повний відчай, як вона переглядала номері «щасливих долярів».

Меґі задумалась.

Їй стискалось серце, як вона давала гроші: з кожним витраченим доляром у неї меншала надія на премію.

Не тішила думка про Джімову платню: виходив місяць за помешкання; були й інші невідмінні видатки—світло, гас. Не знати, як і жити цей наступний «скрутний тиждень».

Меґі й цим разом за минулих три тижні не щастило нічого, хоч минулого, як і кожного разу, після сварки з Джімом, вона вирішила заощаджувати щотижня для невідмінних місячних видатків. Але, як минав «скрутний тиждень» і в її руках залишався цілий тижневий заробіток Джіма, вона знов бігала по «дешевих випродажах», які реклямувались на цілих газетних сторінках. Не могла стриматись від спокуси «доброї нагоди» придбати ту чи іншу річ «майже задурно». А в кінці тижня знов не ставало грошей. Та Меґі вже не журилась—субота завжди була недалеко.

Крім цього, в неї, як хронічна, незлікована хороба, вкорінилась, надія: в якийсь несподіваний спосіб дістати великі гроші—отримати премію, чи ще якась непередбачена нагода підвернеться. Цю надію підкріплювали «Щоденні пльоткарки» своїми новинами. От і нині сповіщається про одну таку нагоду:

«Щастя людям».

«Ці двоє молодят учора застрахували домашні речі на тисячу долярів, а вночі будинок згорів. Матимуть найновішої моди речі».

Меґі глянула навколо по своїх речах.

Вона ж кожну нагоду обдумувала, чи не можна б для себе її пристосувати. Справді бо—газетне оповіщення скидалось більше на рекляму страхової кампанії.

Меґі знала, що на її речі тисячної страховки ніхто не дасть.

Її брала лють, що в неї нема нічого путящого. І цю лють зганяла, чомусь, на своїй беззахисній дівчинці: щоразу штовхала Лиллу, за найменшу дрібничку присікувалась до неї, випоминаючи, що ніякої користи їй немає з неї.

Лиллі не знала де дітись. Вона не могла доміркуватись своїм дитячим розумом,—чому якраз вона винна, що грошей у них мало. Але вона, здається, зрозуміла чого від неї мати хоче.

Вона почала пошепки когось запевняти:

— Я ще знайду нагоду... Не будете бити...

На неділю Джім не заводив будильника: можна поспати довше, відпочити... Та побіч спала Меґі і десь о восьмій починала:

— Джіме, агей, Джіме, вставай!

Джім сонливо відгризався:

— Дай, Меґі, спокій, хоч сьогодні не починай!

— А до церкви хто піде?

— Та ще рано до церкви. Встигну помолитись.

— І ти думаєш, що такому лінюхові, гнилякові, безвірникові бог пошле щастя, гроші, чи більшу платню?

Була б ще гризла, але Джім рішуче перевернувся на другий бік і підозріло засопів носом. По павзі додав:

— Може б ти пішла та й за мене помолилась.

Така насмішка з неї і з бога зовсім розлютила Меґі і вона накинулась на Лиллу:

— То ти ще в ліжку! А газети самі прийдуть?

Лиллі бачила, що мати сьогодні надто розходилась, а тому за кілька хвилин уже бігла на низ.

На дворі світило сонце і стояла якась урочиста тиша, як і кожної неділі вранці, коли за тиждень перетомлені шаленою метушнею люди відпочивають трохи довше. Не так часто гуркотіли надземниці, зрідка дзеленькотіли трамваї. Будинки шерегами кам'яниць-велетнів стояли в таємничій задумі. Лише з деяких вікон витягались фіранки і здавалось, що будинки переморгуються між собою. Поміж них, як велетенські щілини тріснутої гори, тяглися далеко-далеко в глибінь вулиці. Під ясним промінням сонця вони виглядали чисті й веселі. Інколи прошипить авто; лише в цей час вони можуть користатись і тішитись своєю швидкістю.

Раптом, як мчало авто, з вікна будинку вирвавсь пронизливий крик, а за момент на вулиці вже був гурток, з якого летіли поради, прокльони, чути було слова:

«Поліцай... телефонуй... шпиталь... ще дихає... прокляті авта.. чи виживе... втік... вже їдуть з шпи... ні, це репортери з камерою...

Приїхали санітари, прибіг поліцай. Дитину забрали до шпиталю; поліцай писав протокола. Сусідка повела репортерів до Меґі. Гурток повільно розходився: кожному хотілось щось розповісти.

— А номер авта бачили?—зараз на сповістку запитала Меґі і знепритомніла, як вчула, що ні. Репортери тішились:—і фотографували.

Приводили Меґу до чуття.

Безцеремонно, майже нахабно заставляли Меґі приймати різні пози (їм треба «новинок» до наступного числа газети).

Меґі тупо слухала їх, бо боялась смертельно, що Лиллі в шпиталі все розповість.

Нью-Йорк.

ВОЛОДИМИР САМІТНИЙ *)

НА „ПІКЕТ ЛАЙН"

Зима.
Мороз
і тиша.
В часи прийдешніх бур,
на зміну лихоліття...
Із смертю—п'яною коханкою обнявшись,
в хати влізає голод,
влізає безробіття.
До висохлих грудей
припали сині губи
і замість молока —
висмоктують вже кров...
А там
гудуть гудки
і хмурно димлять труби...

---

*) В цьому номері «М» містимо двох позамежних українських письменників К. Доровальського і В. Самітного. Листа останнього подаємо. — *Ред.*

ДО РЕДАКЦІЇ «МОЛОДНЯК»

Дорогі товариші!

Цим листом звертаюсь до Вас з проханням помістити на сторінках «Молодняка» кілька моїх віршів, коли вони надаються,—коли ж ні, то сказати про них кілька своїх слів.

Наш поет, М. Тарновський з Нью-Йорку, вже пару разів пропонував мені, як він висловлюється, «попробувати».

— «Щось викинуть, а можливо щось і надрукують», — каже він.

До цього часу не відважувався «пробувати», але, з «вилазкою» на сторінки «Молодняка» — червень 1929 р.—тов. Т. Ланового і в мене набралось сміливости. Цеж бостарший товариш по недолі, в умовах «добробуту» містера Гувера.

При цьому хочу зазначити, що в писанню віршів я справжній «молодняк». Почав писати минулого року, написав пару віршиків, які друкувались в «Українських Щоденних Вістях», що виходять в Нью-Йорку.

Що вони (віршики) собою являють, яка їхня вартість і чи варто мені цим займатись,—ось на що я не можу сам собі відповісти, ось на які питання я бажаю від Вас відповіді.

Рівно ж прошу вислати мені журнал «Молодняк» і висилати надалі постійно, починаючи від серпня включно.

Нам багато треба літератури, багато треба вчитися, та на жаль, нема змоги цього робити в тутешніх умовах. Всього накупитися трудно.

Ми тільки радіємо і дивуємся з величного культурного розвитку на рад. вільній Україні. Помагайте і нам!

З товариським привітом *Володимир Самітний.*

А батько в «лайн пікет»
сьогодні знов пішов.
Погас огонь,
Здубіли руки,
Нужда справля бенкет в хатах
і сіє жаху трунки...
А на дворі мороз. І сонце золотить
на вікнах чудні візерунки.
І раптом крики.
Чути стріли...
Прокльони...
Лайка...
і ганьба...
Сьогодні, коло фабрик,
на вартових пікетах,
ішла жорстока боротьба.
І разом з другими,
з побідним криком,
на білий аж іскристий сніг,
у груди кулею пробитий,
на хіднику,
чудно розкинувши руками.
Майк
вічно спати ліг.
Чогось метушилась та нервувалась мати
і неспокійним оком,
кидала в кут,
де діточок
голодних
ціла купа...
Аж двері — рип...
Товариші
з суворими замерзлими обличчями,
внесли у хату
задубілий труп.
На мить
настала мертва тиша.
Роззявлені роти,
розширені зрачки...
В куті писнула миша...
і враз нелюдський крик:
— Тата нема!..
— Немає тата!
— Тата нема вже, діточки!..

На заході жевріло небо,
Холодний промінь землю вже прощав,
Тріщали дерева. Мороз усе дужчав
і холоду предвічнії примари,
і жах у серцях засівав.
На вулицях
іще валялись трупи,
Мигтіли ліхтарі
і чулись голоси...
То впізнавали своїх,
Збирали
і
носили,
а ніч усе ховала,
під свої завіси.

Січень 1929 р.
Північна Америка.

ЦЕРВО ГАЛЬ*)

У КСЬОНДЗА

— Під три чорти... Соню! Агов, здається мені, що хтось подзвонив, швидче йди відчиняй двері. Ти завжди не чуєш!

Соня, стара підтоптана від невсипучої праці жінка поспішала до дверей і за мить уже чулося привітне:

— Будь славен...

— Во віки... Що вам треба?

— Дома його благочиння?

— А що вам треба?

— Я хочу поговорити з ним.

— Я зараз прийду,—почувся голос ксьондза.—Зачекайте!

Соня ввела гостиню в кабінет. Молода, погано вдягнена дівчина увійшла в добре умебльовані кімнати й несміливо стала біля дверей. Соня, оглянувши її уважно, повернулася на кухню. За хвилину до кабінету впливла людина з великим животом, надутим наче бальон. Це свідчило про безтурботне життя. Вона тільки-но підвелася після обіденного сну і зрідка позіхала.

Спершу він звернув увагу на молодість дівчини, потім помітив її кепський одяг і злякано подумав, що вона прийшла прохати милостині. Він наморщив лоба і спитав:

— Чого ви хочете?..

— Во віки амінь,—відказала дівчина і знову несміливо схилила голову перед ксьондзом, наче вона справді боялась говорити.

— Ваше благочиння...

— Ну, кажи швидче, в чім справа, неспокійно урвав він.

*) Церво Галь (псевдонім) народився 1903 р. в Пулавах (Польща). Працюючи в Польщі він написав польською мовою «Енциклопедію атеїста», що видана 1926 р. і спричинилася до нападів на авторів (Церво Галя і його товариша). Через цензурні умови він пише двома мовами—польською і есперантською. Треба згадати його численні статті антирелігійного характеру в польських радикальних журналах і зокрема в центральному пролетарському есперантському органі «Сеннаціульо» (Ляйпциг). У них він викривав фашистський характер сучасного стану в Польщі (культура, економіка, студентство тощо). З 1927 р. Церво Галь—співробітник «Молодняка» і за цей час він умістив кілька дописів про польську сучасну літературу, ставши, так би мовити, міжнароднім робкором.

Нещодавно він надіслав нам кілька новельок антирелігійного змісту. Ми містимо дві з них: «У ксьондза» і «В вагоні».

— Я оце прийшла з села. Моя мати, стара і бідна жінка, живе в іншому місці, далеко від нашого села. Час-від-часу я посилала їй кілька злотих, але через злидні і...

— Що ж я можу зробити для вас? В усій країні панують злидні. Такий вже час. І знайте, в усьому винні прокляті комуністи, що так часто провадили страйки і деморалізували наших чесних та покірних робітників та селян. Коли б усі підкорилися нам, священникам, усе було б гаразд. Ми сподіватимемось, що наш дорогий дідок Пілсудський знищить дощенту всі неблагонадійні елементи, а покищо я, на превеликий жаль, нічого не можу вдіяти. Я сам людина нещасна.

Гостиня надзвичайно засоромилась і почервоніла.

— Отже, чого ви хочете?—запитав ще раз ксьондз.

— О, я не прийшла прохати милостині,—нарешті заговорила вона. Я вже відіслала моїй матері кілька злотих, але минулого тижня я почула в нашій церкві, як ви чудово розповідали про нашу нещасну батьківщину, про те, що треба допомагати студентам, що йдуть проти робітників, рятуючи нашу батьківщину. От чому я, обміркувавши все, вирішила заощаджені гроші...

— Гм...—промимрив пан-отець,—сідайте, сідайте!

Він показав на комфортний фотель—його обличчя просвітліло—він навіть дружно посміхнувся до гостині і, чекаючи поки вона несміло сяде на показаний фотель, взяв із шухляди сиґарету, запалив і потім промовив:

— Значить ви не звідси, мабудь ви припишетеся до моєї парафії?

— Я... не мала часу приписатися... але взавтра я це зроблю...

Добре, добре, тепер цілком зрозуміло, що після цих відвідин людина мусить записатися, він її сам запише.

— Ви десь маєте матір і допомагаєте грошима?—запитав він знову.

— Так, ваше благочиння. Батько вмер кілька років тому. А я—єдина дочка. Час-від-часу я посилаю матері злоті. Цього разу я навіть заборгувалася і...

— І що?—запитав він.

— Минулого тижня я чула вашу проповідь і ухвалила будь-чим допомогти нещасній батьківщині.

— Чудово, чудово—пробубонів задоволений ксьондз.—Мої слова так вразили вас! Ви чули заклик батьківщини і церкви—ви прийшли покласти ваш борг на вівтар релігії і батьківщини... Чудово, о, коли б усі так робили!

Він запалив нову сиґарету і потім нахилившись над письмовим столом повернув веселе обличчя до дівчини і запитав тихим голосом:

— А скільки б же ви змогли...

Дівчина подивилася на нього майже з жахом—почервоніла—і зворушеним голосом відказала:

— Я дуже бідна—але я хотіла дати те, що я маю...

— Ну, скільки, ну скажіть?—почав хвилюватися від чекання та непевности ксьондз.

— Небагато, ваше благочиння...

Вона витягла з носової хустки кілька банкових білетів по п'ять злотих і почала рахувати:—один, два, три...

Очі ксьондзові засміялися. На вустах з'явилася посмішка задоволення. Він подивився на руки дівчині і порахував банкові білети. А вона несміливо виклала їх, переклала на стіл і промовила:

— Шістдесят п'ять злотих, ваше благочиння. Я хотіла дати більше, але я не маю! Оце всі. Сподіваюся, що вистачить цих на перший час.

— Шістдесят п'ять злотих,—шепотів не вірячи ксьондз і здивовано оглядав бідний одяг дівчини. Він не брав і покищо задоволено пихкав сиґарою. Потім він підвівся і підійшов до дівчини:

— Мало ви офіруєте, моя люба дівчино! Але щире ваше бажання підтримати батьківщину. Ваш учинок буде вписано в ангельську книгу в раю. Вам віддячать на небесах! Хай ви мало поклали, та ви ж працюєте і знову збережете і тоді принесете більше. Не одну сльозу витруть ваші злоті, не одне серце порадують. Бог допоможе за вашу офіру і розуміння свого обов'язку...

Розпливлися зморшки на веселому обличчі молодої дівчини і вона замовкла, пишаючись, що нарешті її похвалили. Вона підвелася, щоб іти, і запитала:

— А ви, ваше благочиння, пошлете гроші, куди треба?

— Безумовно! Я пошлю їх сьогодні на адресу Головного Комітету...

Вона пішла...

Ксьондз зачинив двері за нею, хутко повернувся назад і взяв потріпані білети. Він лукаво посміхався, наче радів з своєї вигадки.

За хвилину він взяв телефонну рурку і подзвонив:

— Будь ласка—17-95. Так—17-95.

Він почекав поки покликали його коханку.

— Стефа, чудово, чудово!.. Слухай, дорога моя... Кілька днів тому я обіцяв тобі купити прекрасного браслета. Сьогодні я добре заробив. Будь ласка, поквапся до ювеліра Бжухача і візьми те, про що ти мріяла... Я завтра йому заплачу...

У ВАГОНІ

Прощання скінчилося і паровоз засвистів тричі, рушаючи в дальню путь. Дим пухнасто вирвався з димаря і подався в небо, до хмар. Але поїзд не рушав і льокомотив знову завив, наче жива істота, з такою силою, що пасажири позатикали вуха. Повний перон людей заворушився і замахав хустинками, бажаючи щасливої дороги. Тут наче зібралося все місто, довгими биндами простяглися постаті строкатих людей перед очима. Розмови, вигуки, усмішки, тиха сердита лайка, кашель—все змішалось і попливло навздогін поїзду.

Заскрипіли двері на тамбурах: то кондуктори зачиняли їх, виконуючи інструкції правління. Пасажири заметушились у вагонах і нарешті повсідалися, готуючись кожний по-своєму до довгої путі.

В купе першоклясного вагону, куди я зайшов не маючи місця в сусідніх, сиділи дві особи. Лише один погляд у їхній бік і я знав, що я маю за честь їхати з двома релігійними панами. Чорні довгі капоти-ряси на обох і вже в моїй голові блискавкою промайнула думка, що я матиму цікаву нагоду слухати розмову представників двох ворожих релігій.

Перший з них ксьондз огрядного вигляду. Просте, безбарвне обличчя, повне, наче повний місяць. Кошлате волосся на голові, що через нього видко рожеву шкіру... так подібну до йоркширської... А очі. Я ледве стримав вигук подиву. Брудні, напівблакитні, наче в справжньої свині.

Напроти нього зовсім протилежний тип людини. Рабин. Він був тонкий. Його я порівняв би з очеретом. Коротенькі білі пейси були старанно завиті і спускалися наче замерзлі крижані соплі. До того ж закарлючений ніс остаточно домальовував рабина, що з ним мене тоді звела моя погана доля.

Коли я зайшов до купе, вони припинили, очевидячки, цікаву одверту розмову. Рабин стояв з витягнутими руками і щось доводив. Обидва були захоплені суперечкою. Я зрозумів, що маю заспокоїти моїх сусідів аби мати нагоду послухати їхню суперечку. Обміркувавши, що мені робити, я незабаром втиснувся до кутка і удав, ніби сплю.

Моя вигадка допомогла. Помітивши, що я за кілька хвилин заснув, обидва пастори насмілилися, і я почув...

— Мій рабине, дякуючи богові, цей латрижник спить і ми можемо подружньому сперечатись далі. Моя вигадлива голова повна ідей і я запевняю вас, що ми добре проведемо час. Якщо доля захотіла, щоб ми мандрували разом, буде безбожно з нашого боку нудьгувати отут. Найкращий засіб уникнути цього є, на мою думку, організувати достатній великий полудень з чудовим вином. І справді, я маю на цей раз пляшку гарячого божого вина. О, ви ніколи й ніде не могли куштувати його. Ми, священники—казав ксьондз, виправдуємо людську думку, що ми найперші п'яниці й алькоголики. Хе-хе, чому й не випити. Ми ж не житимемо вічно. Пий і веселися: есь мій девіз. А про інше хай думають бовдури та дурні.

Рабин не мав часу відповісти, бо на столі з'явилися різні страви.

— Ну, друже, не стогніть, ось хліб намазаний маслом, ось вино... Будь ласка, покуштуйте шинки, яка, вірте мені, зовсім свіжа та жирна.

— Дуже вдячний, сердечно вдячний, друже, відказав, хвилюючись, рабин. На превеликий жаль я змушений від участи в полуднуванні відмовитись. Не забувайте, що я є рабин, якому заборонено їсти шинку і взагалі нечисте. Пробачте, не утруднюйте себе.

Ксьондз розхвилювався і взяв за руку свого сусіду.

— Що я чую! Ви відмовляєтесь від такого добра, як, наприклад, шинка? Ви оближете пальці. Ось дивіться, як збігає по моїх пальцях смачний жир!

— Я не відмовляюсь. Але зважте на те, що я рабин і що я мушу грати до кінця ролю, що її я взяв на себе. Бо може хтось увійти і...

— Який жаль, рабине, який жаль. Коли б ви знали, яке воно смачне!

Ксьондз більше не просив рабина і почав мовчки вминати шинку, зрідка заливаючи її вином...

. . . .

Коли поїзд наблизився до Пулав (він ішов із Варшави), рабин почав готуватися висідати з вагону. Минуло ще кілька хвилин і нарешті поїзд спинився.

— До побачення, дорогий рабине. Я певний, що ми іще зустрінемось.

Ксьондз являв приклад ввічливости і дружби. Він навіть потримав двері за ручки, щоб не дай боже вона не зачепила його рабина.

— Прощавайте й ви. Не забудьте від мого імени вітати вашу дружину,—озвався рабин.

— Дружину? А хіба ви не знаєте, що ксьондзи не мають дружин?

Рабин співчутливо похитав головою.

— О, який жаль. Коли б ви знали, яка смачна дружина, ви б і хвилини не гаяли. а побігли б і швидче одружились.

З есперанто переклав *В. Кузьмич.*

ПОЕЗІЇ

ІВ. БОЙКО

МІЩАНСЬКА ПРОВІНЦІЯ

Іроніє, іроніє,
Гро дум
ясних моїх!
Цвіти
важкими гронами,
Здимай
на серці сміх.
Ген віють
цвіллю,
сінцями—
Околиці в далі,—
І душно спить
Провінція
На ліжкові
Століть.
Їй сняться
танці з винами,
Дзвінкі
питва, пляшки...
І липнуть
Щоки слинені
На пухлі
подушки.
Сп'яніла
в сивій гарілі
Молись громам,
дощам,—
І спи,
обнявшись парами,
Провінціє
міщан.
Тобі лиш чуть,
як клоняться
Каштани у двори,
Та з люттю
рвуть
віконниці
Знесилені вітри.
Тобі
З важкими
віями,
У просвіти щілин—
Лиш видко
Ніч завіяну
Сріблом густої мли.
А пихне
обрій люлькою
В заплакане вікно,
Знов день тобі
Забулькає
Розведеним вином...
І ти
взнаєш
під м'язами
Нудьги
нудний розлив—
І цілий день
Розв'язуєш
Своїх бажань
вузли.
О, де вони,
о, де вони?
В яких віках, землі?
І носяться, як демони
Тугі
твої жалі.
Шугнуть вони
над простором—
І люд,
І світ
не ті!
Гримлять
залізні
костури
Об зварки золоті.
І предків
Тінь скарлючену,
Мов жаб'яче
стегно,
Закидано
онучами,

Притоптано
    багном.
Життя, життя,
Печалюсь я!
Іще кричиш вікам:
— Кому із нас
    причалювать,
Кому
    кого шукать?
Стискають
    плечі вулиці
Їх борозни
Ще вужч—
І м'яко
    ранку тулиться
Дорога—сірий
    вуж.

Мовчить містечко
    пусткою
І плісінь
    стін
        не схне,
Лиш вітер
    сквер залусканий
Гніvливо сколихне,
Щоб знов
    безсонним
        титарем
Припасти край
    дерев,—
І слухать
    як на цвинтарі
Чийсь біль
    самітно мре.

ЯРОСЛАВ ГРИМАЙЛО

ПРОВІНЦІЯ

І. У вікна вітер...

У вікна вітер—заморський, загірній,—
В кімнаті «сім» годинник продзвонив...
Схилився день в задумі надвечірній,
Як головою—сонцем до ланів.

— Прощай!—до нього ніжно пшениці
— До ранку, любий!—тихим шумом берест...
Лише веселі стрибунці
Зняли в степу співучий вереск.

П'янить вода: пірнай, пливи.
Лишивши в річці пил і втому,
На возі, повному трави,
Ми повертаємо додому.

Вже попурів привабний стрій—
То тут, то там над вулицями,
Неначе б зор тремтючих рій,
Веселих хмар синенькі плями.

Гармошка виграє чарльстон...
(сільський, звичайно—власну зливу)
І владно й ніжно баритон,
Десь викликає чорнобриву.

Тоді гуртом йдемо в сельбуд
Послухати... всього потроху

І між усім про дні споруд
У нашу зоряну епоху.
... Вщухають шелести гаїв;
Ще тільки вітру ніжний лоскіт...
Та навіть, у полоні снів
Я чую:
міць,
буяння,
розквіт.

II. Їх дні без сонця і без хмар...

Їх дні без сонця і без хмар.
— Зайдіть пограємо у карти...
Пісень нудний репертуар,
Відомі дотепи і жарти...
Гітари, чай, легенький флірт;
(О, хто любов оту прирік нам)
Інтимні лакфіолі, мірт—
Інтимно затуляють вікна.
— Яка чудова сукня ця...
— Та і смачна ж, повірте, гуска...
— Ой, як бо, гляньте, до лиця
Варварі Йосиповні хустка...
— Так я вам снилась, далебі?..
В повітрі пахнуть свіжі роси...
— Узавтра ж, знайте, на обід,
У нас морозиво—то ж просим...
А час сміється—та торочка,
Снується, тане в далині...
І тільки вишита сорочка
Згадає їм минулі дні...
Такі нудні і однакові,
Такі спокійні і сумні...
І ті кохання випадкові,
І ті вечірки навісні...
О, ви таксаторші веселі,
І жони завів мовчазних.
Привітність вашої оселі,
Та й ваша—користався з них...
Але даруйте. Ось що думав:
Твердий консерватизму гарт...
Як жити так... Усе їм стума,
Крім мужа, вечорниць і карт...
Пересуди та дріб'язковість чвар,
З отим вбранням іще турбота...

... Ох дні без сонця і без хмар—
Дешева радість і скорбота.

III. Зустрів на полі випадково...

Зустрів на полі випадково:
Ось—дов'язала жита сніп,
А потім погляд—той окріп...
— День добрий.—Ах, це рідне слово,
Од нього здалося окріп!
Зустрів на полі, випадково
В полоні сонця, серед кіп.

Ті дні загублено ущент...
Здавалось, більше й не присниться
А ось стою—інтеліґент,
Вона—смуглява молодиця...
— Орисю!..
— Що вам?..
— Як то так?..
— Невже забула гай, любов ту?..
... Знайомих губ рожевий мак,
І тіні кіс на блюзу жовту...

Ті дні розгублено... та все ж...
І от підходить—зручно, плавко
— Нема між нами жодних меж,
Моя ти, дорога полтавко.

І вже дзвенить у полі сміх,
Переплітаючи розмову.
А вітер хвильками до ніг,
А вітер шумом у діброву.

Їй до вподоби моя кепі...
— У місті?.. вчишся увесь час.
А я працюю у лікнепі.
Заходь увечорі до нас.
Бадьоро кинувши:—прощай
Дивилась журно й загадково.
... Знайомо пахне молочай
Зустрів на полі, випадково.

СТ. КРИЖАНІВСЬКИЙ

ДВА ХЕРСОНИ

„Хай гримлять і зростають порти".
Т. Масенко.

I.

Наллятий сном по вінця і
занурений у сон,
Це—тишою провінції
зустрінув нас Херсон.
Медяно пахло липою...
Ми дальні мандрівці
пройшли ордою дикою
— будили вулиці.
Із вікон тьмою вщерблених
кивала нам герань
емблемою буденщини
проти тривог, повстань...
За сонними фіранками,
за кріпостю кватир,
з нудотою міщанською
вселилась тиша й мир.
А ми прийшли бадьорими
новий Херсон вітать,
бо знаєм, що історія
назад не поверта...
. . . .
Вже падав з липи долі цвіт,
дихнула раптом рань.
Гукнув гудок з околиці:
Устань Херсон, устань!
А нам з нічної пристані,
з Дніпрової води
знайомими присвистами
гукнув гудок — прийди!
Прощай. Прийми слова мої —
скинь тишу і скинь сон:
Загравами індустрії
зустрінь мене — Херсон!

II.

Нема провінції, нема.
Над брилами ржавих покрівель
Херсон уранці підійма
верхи нескінчених будівель.
Вітай Херсон добу нову.
Недовгі ще пролинуть роки

і в твоїх жилах попливуть
електрики високі токи.
І ти, замріяний Херсон,
Зміняєш свій захланний устрій,
Зміняєш синь свою і сонь
на палкі подихи індустрій.
Прокинеться спокійний порт
протнутий пароплавів свистом,
що підуть рейсом на експорт,
вантажені зерном та лісом.
... Херсон уранці підійма
над брилами ржавих покрівель
верхи нескінчених будівель.
Нема провінції, нема!
Широкі види перспектив
та будівництва лейт-мотив.

Г. КАРДАШ

НА ДНІПРЕЛЬСТАНІ

(Лист)

Шаленим током Україну
Непереможно і невпинно
Жене в комуну Дніпрельстан.

(„Майбутнє". *В. Сосюра)*

«Дорогий друже!

Ти ще не забув нашої подорожі? Це ж було вже більше трьох років тому...

Знаєш, дні біжать невпинно, життя б'є гарячим, бурхливим джерелом. Непомітно, ніби, проходять золотаві й молоді весни... Ти це і в своїй тихій, глухій Ново-Павлівці бачиш. Адже ж ти писав, що дядько Трохим—запеклий ворог усього нового—вже «колективствує»... І в глухі, забуті куточки вітер несе пісню вже нових століть.

Пригадуєш, ще змалечку нам з тобою довелося наслухатись чимало різних оповідань про Січ Запорізьку, про її буйних козаків, що на бескеттях скитських жили лицарським життям, не любили панів і мед-горілку ковшами пили. Нас це все тоді чарувало. Та пройшли роки, і ми про це забули. І ось, коли почули перший подих велетня індустрії, ми з тобою вирішили: їдемо. І ми поїхали дивитися на те місце, де має народитись Дніпрельстан, і поховати навіки рештки пам'ятників про славу дідів і прадідів.

Тоді ми бачили тільки заспаний Кічкас, що його Дніпро своїми бурхливими хвилями ніби заколисав. За Кічкасом лежав голий степ, вкритий подекуди чагарником дикого терну, шипшини, а близько берега із землі виступало зеленаво-сіре каміння, на якому сторіччями ріс мох. Велетенські скелі на правому березі Дніпра ніби думу думали про минулу хортицьку старовину. І тільки погордо дивився на всю цю нудну картину кічкаський міст—цей прекрасний витвір людського розуму, науки. Ти сам тоді з його конструкції довго милувався.

Тоді тільки ми зійшли з пароплаву й торкнулися ногами кам'янистого берега, як несподівано:

— Гу-гу-гу!

Дніпром покотилась луна і обірвалась. Ми стали, прислухались. Знову:

— Гу-у-у-уп!

І від нас сажнів за 300 полетіло вгору каміння. Починали тоді вже динамітом зривати віковічні скелі, рвати каміння.

Тоді в декого з хлопців вирвалось:

— Значить, уже будують?

Та наш Гриць, що завжди скептично ставився до всього, відповів:

— Підождіть ще, нехай ще збудують.

— А хіба тобі позакладало, вже ж почали будувати. Он, чуєш, садить, як з гармат.

— Це романтика,—знову відповів Гриць.

То ж було більше трьох років. А зараз...

Від Запоріжжя автобус, як скажений, знову нас—цебто мене і Віктора (знаєш, що в райкомі був) несе на Дніпрельстан. Минаємо Вознесенку, потім міст і з гуркотом автобус стає в Кічкасі. Власне, ми не віримо, що встаємо в Кічкасі. Це ж не Кічкас уже, а нове, шумливе місто, де з якоюсь діловитістю поспішають робітники, снують підводи, авто — усе в рухові, в динаміці. У Кічкасі зараз же відчуваєш прискорений, живий темп. Цей темп, узявши в обійми все—і час, і людей—твердо й рішуче, ніби вистукує: догнать і перегнать!..

— Та чорт же візьми, як же й скоро!—не витримав мій Віктор, коли ми вже, отримавши перепустку, йшли до місця робіт по новій алеї, вимощеній рівним асфальтом.

За три роки зовсім перебудували селище Кічкас. Тепер ти тут нічого не пізнаєш. Тільки глянеш, і мимоволі хортицька старовина зникає, здається якимось кумедним сном. За Кічкасом, де недавно був голий степ, народилися нові, на европейський кшталт, селища для робітників. Рівними шерегами стоять нові, ясні будинки, дбайливо обсаджені молодими акаціями. Там, де був чагарник, наче із землі виріс чотириповерховий будинок контори управи головного інженера Дніпробуду. Казковими здаються велетенські бетонні та кам'янодробильні заводи. Далі видно механічні майстерні, тимчасову теплову електростанцію, тартак, два заводи для виготування рідкого повітря, що ним рвуть скелі. Для обслуговування робітників збудували велику фабрику-кухню. Кілька тисяч обідів вона готує на день. І що б сказала моя мати, коли б побачила на власні очі, як на цій фабриці-кухні навіть тарілки машиною миють?!

А ось і те місце, де закладають основу майбутньої гідростанції, де скоро працюватимуть велетні-турбіни. Тут іде вперта і тяжка боротьба з дніпровими хвилями. На правому й лівому берегах перемичками обгородили великі котловани річище Дніпра. Течію тепер відведено у вузьку середню протоку. В котлованах викачали воду, на дні їх зірвали пошкоджене водою каміння й тепер кладуть бетон. Ти б тільки бачив, як тут граються дерикові крани, подаючи в цебрах виготовлений бетон. Бетонарі потім одним лише натиском на підойму цебра відкривають його дно і цілі тони бетону падають в місце, що їм приготовлено. А дерик ще і ще подає повні цебри. І кожної хвилини зростають «бички», і кожної доби кладка збільшується на тисячі кубометрів бетону. Тут досягають світових рекордів, тут навіть

переганяють їх. Он стоїть дошка, а на ній написано: «Лівий беріг. За 24 вересня вкладено 1635,75 кубометрів». На цій дошці зазначається, як змагаються правий беріг з лівим на кращі успіхи бетонування.

На скелі «Дурній» ми дивились, як високі, стрункі механічні варстати «Сендерсон» свердлили каміння. Гуркіт пневматичного свердла нас ошелешив. Ми довго не могли надивитись, як екскаватори своїми сталевими щелепами на думкари (плятформи поїздів) вантажили каміння, як безліч машин, механізмів гризли з усіх боків «Дурну».

— А куди ж це каміння йде?—запитали ми одного робітника, що ніс повз нас якісь складні ключі до екскаватора «Маріон».

— Звісно куди, на дробарку. Там його пережує за моє поштеніє. Ну, а потім дрібний щебень іде на бетон. Да, хоч скеля й «Дурною» зветься, а, проте, камінь у неї добрячий, не дурний. Граніт! О!..

Та в цей час сталася несподівана зустріч. Мене хтось торкнув за плече.

— Пізнаєш? — озвалась до мене вся в поросі кремезна постать.

Я дивився тільки на неї.

— Та що ти, не пізнаєш?

— Юхиме?!—врешті зірвалось у мене.—Здоров!

Так. Це був Юхим, що кілька років я з ним не бачився. Пам'ятаєш, працював він у Лозанівському сельбуді, потім у радгоспі за помічника тракториста. Це був справжній сільський парубок. Упертий і мовчазний завжди.

— Та як же це, Юхиме, ти сюди потрапив?

— Я й сам не знаю, якось дивно. Приїхав, сказав, що довбав колись каміння, і мене послали на роботу. Працював рік чорноробом, а тепер—на перфораторі.

— А давно дома був?

— Ні разу... Розумієш, звик тут.

— Скоро, мабуть, гадаєш поїхати?

— Та мо навідаюсь, але зовсім звідціля нікуди не поїду. Закінчимо цю роботу—на завод поступлю. Он, бачиш, острів Хортицю? Там будуть нові заводи, туди, до Вознесенки...

Юхим тількино звільнився з роботи, а тому, радий нашій зустрічі, він водив нас по всіх куточках будівництва, розповідав про своє життя, про товаришів, про роботу. Зовсім не пізнаєш тепер його. Хіба ж це Юхимове—«зовсім звідціля нікуди не поїду»? Я чомусь зараз пригадую слова одного поета. «Прощавайте, заплакані стерні, здрастуй, місто, мурований брат». Юхим теж каже—«навідаюсь», цебто—попрощаюсь. Знаєш, друже, Юхима Дніпрельстан переробив, організував якось по-новому. Я, може, помиляюсь, але, на мою думку, він інакше тепер до всього ставиться. На ньому вже надто позначились виробнича дисципліна, виробничий пролетарський запал.

Коли ми оглядали правий беріг, Віктор запитав:

— А де ж тут скеля «Кохання»?

— Ех, ти ж, сліпий,—сміючись, відповів Юхим.—Та скелю «Кохання» давно вже зірвали. Немає вже й скелі «Багатиря». Скоро народиться новий гідро-багатир. Цей, мабуть, горітиме вже електрокоханням.

Віктор чомусь почервонів.

А ввечорі... дніпрельстанівські вогні відбиваються у дзеркалі Дніпра й малюють чудову, величну картину. Увечорі в Кічкасі—день. Світло електрики стрічкою перетинає від берега до берега Дніпро, заливає електричним сяйвом кічкаські вулиці. Знову ж, як і вдень, цокотять, гуркочуть мотори, машини; робота йде без перерви, без затримки. Увечорі машини здаються якимись чорними почварами, що п'явками вп'ялися у дно й береги Дніпра. Машина на Дніпрельстані майже скрізь заміняє людину. Та хіба можна одними лише руками збудувати Дніпрельстан, закувати бистрокрилий Дніпро в бетон та залізо?!

Б'ється серце індустріяльної України. Дніпровський електровелетень відкриває двері в день. Ти по асоціяції, очевидно, згадуєш зараз «Двері в день» Ґео Шкурупія. Ех, не Шкурупієві «відкривати двері». Двері відкривають тисячі Юхимів!..

І коли поводиш очима по всьому велетневі, коли побачиш, як комашнею ворушаться тисячі робітників, як машини покірливо гризуть каміння,—тобі хочеться крикнути до Дніпра:

— Ей, Старий, обплутаємо тебе й підкоримо собі!

А скептикові Грицеві відповісти:

— Не романтика, а реальність.

Так, так, наша реальність. Назва їй—Волховбуди, Дніпрельстани... І який огидний, брудний я почув у вагоні наклеп. Коли ми їхали додому, проти нас сиділо двоє. Один у сірому пальті, з розмови видно росіянин, запитав другого, в якого з-під чорного поношеного кашкета виглядали хитрі бульби:

— А скажіть, Дніпрельстан скоро закінчать?

— Та яке там скоро,—відповів другий. Сплюнув, розітер чоботом і додав:

— Тільки Дніпро замулюють.

Я почав прислухатися до їхньої дальшої розмови. Виявилось—другий у чорному кашкеті їздив до міста скаржитись на неправильне експертне оподаткування. Бачиш, як ворог ненавидить наше нове, відчуває загибель свою.

Та електрична сила Дніпрельстану змиє ввесь цей намул.

Твій друг *Гав-усь*».

АРСЕН РУДИЙ

РЕВОЛЮЦІЯ В СЕЛІ ВИШНІВЦІ

Присвячується десятиріччю комсомола України.

Повість*)

ЧАСТИНА ПЕРША

Рудкевич вступив до хати голови сільвиконкому Загорілого. Загорілий сидів на лаві біля столу, а проти нього на стільці сидів голова кооперативу: вони пили самогонку. Побачивши Рудкевича, Загорілий простягнув був руку до пляшки, щоб заховати її, але не встиг зробити цього,—почервонів і, розгублено-винувато дивлячись то на Рудкевича, то скоса на пляшку, мовчки-запитливо чекав на його слова.

Рудкевич відрекомендувався новопризначеним учителем до їхнього села.

Загорілий замислився і наче з чимсь вагався в думках:

— Гм... так... це ви, значить, учитель будете?..—з протягом, чи то до себе, чи то до Рудкевича говорив він. — А воно ж у нас і школи немає, згоріла... Од попа думаємо хату відібрати... і дозвіл громади на це є, та тільки не всі селяни на це згодні... Ну, гаразд, ми покищо помістимо вас укупі з попом, а далі видно буде, що робити.

Голова кооперації мугикав якоїсь невеселої і настирливо чіплявся до обох, щоб допити «развьорстку», але Загорілий виразно подивився йому в вічі, вибачливо всміхнувся; всі разом вийшли з хати.

Була осінь, люди обмолотились і скрізь по дворах стояли ожереди соломи. Сонце змагалося з пронизливим вітром і плямами лизало тіло.

Загорілий і Рудкевич повернули до сільвиконкому, а «кооператор» пішов до якоїсь куми Насті. Сільвиконком (так він у ті часи називався) містився в звичайній селянській хаті—з піччю, лежанкою та полом; стіни облуплені, рябі, а долі лежало лушпиння. Загорілий послав сторожа за головою комбіду. Незабаром увійшов, рівно ступаючи, голова комбіду Мартиненко—уже літній, високий, чорний, з гострим поглядом чоловік. На ньому був американський робочий одяг, злинялий сукняний капелюх. До імперіялістичної війни та підчас війни Мартиненко жив в Америці, а потім приїхав на батьківщину. Його знали як запеклого ворога попівства та релігії; дітей він не хрестив і в хаті не мав образів.

*) Тов. Арсен Рудий—учитель із Дніпропетровщини—надіслав нам великого рукописа з назвою «Хвилі Революції в с. Вишнівці. Роман на дві частини». Не зважаючи на те, що твір А. Рудого є в певній мірі сировинний матеріял до повісти, не опрацьований досконало, редакція після значної роботи містить цей твір, як цікавий літопис народження та зросту нового, радянського села. — *Ред.*

Загорілий не насмілювався сам од себе ставити та розв'язувати будь-які питання гострого характеру. З своєї ініціятиви він майже нічого не робив, а лише під натиском декретів та наказів. З селянством вів політику «примиренства». Коли ж у крайнім разі доводилось «стрепенути» селян, особливо, будь-якою продовольчою кампанією, то робив це поза чиїмись плечима. Таким «заплечником» для нього, здебільшого, був Мартиненко.

От і зараз він запобігливо звернувся до Мартиненка:

— Бачте, Миколо Івановичу, тут з'явився до нас учитель, а школи в нас немає... То як тут нам бути, га?

— Та як? Попа вигнати геть з церковної хати і відкрити там школу,— наїживсь Мартиненко, наче хотів когось бити.

— Ні, на мою думку, вчителя покищо вселити до попа, а далі, як громада скаже... Ви от, Миколо Івановичу, на зборах комбіду про це побалакайте.

Порадившись ще трохи, Загорілий, Мартиненко і Рудкевич пішли до попівського двору. Двір був поряд з церквою. Увесь він заріс бур'яном і мав вигляд покинутої фарми. Лише купи поваляних стін та цегли доводили про недавнє, не абияке господарство. Хата сиротою стояла в цій руїні, стіни облуплені, і дерев'яний заміт рябів, наче ребра в худої, коростявої шкапи; шибки у вікнах вибиті, два димарі напівзруйновані... Паркан навколо церкви підгнив і скосився геть, а під церквою паслась корова та чухала об кут дзвіниці спину.

Піп, вибігши їм назустріч, і відчинивши двері, улесливо, як крамар, запрошував до кімнати. Власне, в його особі трудно було пізнати батюшку: у латанім (колись доброго, а тепер злинялого сукна) «напівгаліфе», у френчі з плямами на полах та з відстобурченими кешенями, у хромових потертих чоботях з високими вузькими халявами,—він скорше схожий був на безробітного міщанина, ніж на попа. Волосся на голові стрижене «під польку», борода голена. Лицем занадто чорний, наче він з арабів.

Піп цей був української автокефальної церкви, і свою розмову без міри пересипав словами: «вибачаюсь», «позаяк», «взагалі», «щиро» та іншими.

— Прошу сісти, мої шановні гості,—гречно запрошував він, і, беручи кожного з гостей за плечі, чемно садовив. «Шановні» попові гості сіли: Мартиненко, наперекір попові, сам узяв стільця, відтягнув його аж у самий кут, і сів, похмуро дивлячись у другий куток. Рудкевич, під впливом нових для нього людей та вражінь, сів несміливо, і з цікавістю стежив за всим. Загорілий демонстративно, важко, з офіційним виглядом сів біля столу, але мовчав, і вичікуючи, поглядав на Мартиненка.

Піп улесливо крутився біля них, корчився та без упину торохтів язиком...

Врешті Мартиненко кашлянув і суворо промовив:

— Ми оце прийшли сюди, щоб вселити в цій хаті нашого учителя. Так от, ви дайте йому одну кімнату, а залю звільніть од себе під кляс для школярів.

Піп розгублено притих, блідо, роблено всміхнувся... Потім знову закрутився, і, покірно, приклавши руку до серця, промовив:

— Я щиро задовольняюсь вашою ухвалою.

Загорілий і Мартиненко вийшли, а вчитель зостався в сусідстві з попом, кадилом та хрестильницею творити нову трудову радянську школу...

**
*

За декілька днів розпочалося навчання в школі. Учитель за свою працю не одержував ніякої платні, а харчувався лише од батьків учнів, що по черзі приносили йому страву. Страву носили добру—вистачило б і трьом наїстись, але інколи траплялось, що або забували принести, або ж дома не було кому зготувати страви—тоді вчитель смакував «торішні недоїдки».

З попом Аркадій якось не сходився, бо ввесь час носив думку виселити свого «господаря» геть з будинку, а піп цю небезпеку для себе відчував. Немов у жмурки грались.

Піп був гіркий п'яниця і лише пантрував за тим, щоб дістати доброї самогонки. У нього частенько збиралися хазяйнуваті «патріярхи» села й піячили.

Піп приходив з суботньої відправи, а кумпанія вже чекала на нього.

— Оце, знаєте, — казав він, задоволено потираючи руки — правлю я службу, аж увіходить у вівтар титар: так набожно хреститься, а вусом моргає до мене. Чую я, щось таке є. Підхожу до нього, а він і шепче мені: Ай-яй-яй, пан-отче, яку ж самогонку вигнала Настя... От би вам на вечерю. Так я йому «лімони» в руки—іди мерщій і принеси мені дві пляшки додому,—кадило тут і без тебе роздмухають.

Він облесно сміявся, а деякі гості докірливо хитали головою і ніби соромились одвертого попового цинізму.

Найулюбленіший приятель попів з усіх «патріярхів» був Андрій Доценко—колишній військовий чиновник. Це був нахаба, завжди гарлав на громадських зборах, уперто домагаючись вставляти до протоколів свої пропозиції. Селяни його боялись; деякі поважали за «правду-матку».

Доценко вважав себе за політично-розумну людину й щирого українця. В селі ходили чутки, що він держав чорну раду з петлюрівцями та бандами. В часи безладдя Доценко грабував панське майно та худобу, але робив це так хитро й спритно, що коли карні загони шмагали шомполами селян за панське майно, то його не займали, ба навіть мали з ним таємні наради.

За часів гострого наступу на глитайство, і взагалі на ворожі сили, Доценко держав себе ніби невтрально й наївно галасував:—«моя партія—«плуг» та «рало».—Оце й усе моє».—Господар він був заможний, проте, більше баришував худобою та судився з кимнебудь.

Гості сідали за стіл, а попадя ставила вечерю та самогонку. Всі веселішали.

Згодом попадя шептала попові, що в кухні на нього чекає в службових справах Загорілий. Загорілий завжди в такі часи мав до попа якусь неодмінну справу і, ніби ненароком, потрапляв до кумпанії.

Гості піячили цілими ночами, а як благословилось на світ, приходив титар кликати попа до церкви.

Піп тоді вставав і звертався до кумпанії:

— А ну, панбродії, чи зможу я правити службу, чи встою на ногах з чашею в руках?

Потім брав чарку, що мала замінити «христову чашу», закидаючи ногами, як чорногуз, пробував іти по кімнаті.

Всі реготали, жартували:

— Та ви ще, пан-отче, і ведмедя поборете.

— Ну, то давайте мені цього «зеленого ведмедика», я з ним поборюся...

Так він довго ще боровся, поки титар вдруге не нагадував, що пора йти.

З чистим сумлінням ішов до церкви й правив службу божу...

II

Рудкевич, Аркадій Вікторович — син земського лікаря. Вчився він у ґімназії. В передостанній клясі його застала революція. Революцію сприйняв він байдуже:—мовляв, був цар—нема царя... Повторення за підручником «Історія Середньовіччя»... Його мізок, вся його історія настільки були сковані ґімназіяльним режимом, казенним, мертвим вихованням, що життя він уявляв, як щось механічне, нерухоме й надлюдське.

Ба, вірніше життя поза ґімназією він зовсім не розумів. «Директор і кабінет, ґімназист і книги, салдат і казарма, пан і жебрак, поліцай і босяк»...—в цім, як йому здавалось, логіка, порядок і гармонія; в цьому закон людства і бог.

І коли одного дня побачив він у ґімназіяльному дворі настановленого прицілом на будинок кулемета, коли побачив повний двір салдат з червоними зірками, якісь погрози директорові,—то тупо, мов теля на нові ворота, дивився на все це—незвичне для нього, нове й незрозуміле.

Він, як те кошеня, що потрапляє до незнайомого двору, обнюхував усе, ступав несміло, боязко торкався до всього, широкими очима дивився на події, що розгортались навколо нього.

Батькова смерть, безпорадний стан родини, повсякденні турботи наблизили, зв'язали його з реальним життям, зрушили його думки. Життя понесло його на своїх хвилях, поволі змивало з нього стару іржу, але подекуди клало й нові плями.

Ось блюдолиз Петлюра закинув у стоячі тихі заводі вудочку з начиненим на гачок гаслом:—«кожний щирий українець мусить боронити свою неньку від чужинців...». І ловилась на цей гачок молода, наївно-щира, але дурненька ще рибка... Аркадій теж попався був на цей гачок, та незабаром побачив, що в Петлюри ті самі примари старого режиму... Одного разу Аркадій охороняв салон-вагон одного маґната, син якого товаришував з Аркадієм у ґімназії. Ішов дощ, вітер ляскав мокрим плащем, блискавиця сліпила очі... В салоні їли смачні бутерброди, розмовляли щиро-руською мовою та грали на п'яніні. Далі Аркадій зачув наказа до себе:

— Послушай, козаче, возьмі отнєсі етот сор в сорний ящік. Да стой, не трогай мєня своїмі мужіцькімі рукамі... Тьфу. Вот єще чортово хамло...

Це так казав гімназист, його товариш...

Тієї ж ночі Аркадій перейшов до Червоної армії.

***

Він не скоро попав у такт червоноармійського життя. Прості, наївні, іноді грубі, «безцеремонні» взаємовідносини в буденному житті, здавалось, були позбавлені жодної товариської солідарности та взаємопошани, а реальні, життьові, безхитросні думки їхні—брутальні й жорстокі.

Але, разом з тим,—запал у боротьбі, героїчні подвиги, товариська стійкість у небезпеці стирали фарбу буднів і викликали в Аркадія повагу й заздрість.

На мітингах він чутко ловив слова аґітаторів, і щось нове, велике, сильне і таке просте, життьове проймало його... В Червоній армії Аркадій пробув лише три місяці. Його контузило і він вибув із війська.

Пролежавши півроку в шпиталі, він поїхав у село, деякий час працював укупі з комсомольцями та партійцями на різних громадських посадах, а врешті став оце за вчителя в селі Вишнівці.

***

Село Вишнівка було від волревкому на вісімнадцять верст. Завдяки цьому зв'язок з волостю був лише адміністративний та господарчо-продовольчий. Поштовий зв'язок коли й був зрідка, то випадковий, «халявний». Культ-освітнього зв'язку майже зовсім не було, а школи чотири роки вже немає. Начальство з району приїжджало сюди, як на короткий перепочинок від служби, дивилось на такі глухі кутки, як на «запічок» радянської країни, де можна трошки «погрішити»... Приїхавши в село, ці начальні особи спершу шукали місця розваги, замовляли самогонки, і лише потім ішли до сільвиконкому, щоб нетерпляче й похапливо виконати деякі справи. Звичайно, в такі моменти вони менш за все мали бажання говорити селянам про нове життя, нові закони, радянське будівництво; вони не мали часу й змоги перевіряти роботу сільського апарату, бо навіть не було в них такого бажання, бо сільську верхівку, крім Мартиненка, мали за співпляшників, постачальників засобів розваги. Отже не дивно, що селянство по-старому дивилось на начальство: як на старшину, старосту, урядника та писаря. Переносило тих на сучасний радянський апарат. Взагалі, революція лише луною відгукнулась у цім «запічку», зачитала тут тільки свого «маніфеста».

Аркадія гнітило його «безробітне» життя. Їдучи на село, він мріяв цілком віддатись громадській роботі. Досі він працював за проводом комсомольців та партійців. Як інтеліґент, Аркадій не мав пролетарської чутливости, а лише прищеплював собі пролетарський ентузіязм, пролетарську свідомість.

Він бачив непочатий край роботи на селі, відвідував збори громади, комбіду, але не вмів бути ініціятором або організатором будь-якого діла,

Коло сільського апарату стояли люди літні, якось «патріярхально»-спокійно ставились до роботи, не поспішали в ній, були прикуті до традицій. На гвалт Аркадія лише вибачливо усміхались.

Зваживши всі ці обставини роботи й життя на селі, Аркадій прийшов до тієї думки, що потрібно раніше утворити якийсь заклад, групу чи осередок, навколо якого можна б скупчити селян, і де б можна було, як у кузні, перегартовувати всю стару іржу на новий гарт. Тоді з нового гарту будувати нове життя...

Одного разу до нього зайшов парубок Панас — сільвиконкомівський сторож. Змалку вчився він трохи в школі, але по смерті батьків пішов у найми. Панас завжди відвідував усі збори, засідання: непомітно стояв у кутку і мовчки, уважно до всього прислухався. Він подав пакета Аркадієві і сказав:

— Ось тут я приніс з волости вам пакета.

— А хіба ви були в волості? Чого ж ви ходили?

Панас почервонів.

— Я ходив... мене послали туди на збори наймитів. Там були комсомольці, славно так балакали й грали в театрі... запрошували нас писатися до них.

— Ну і що ж, записалися ви?

— Та хто його знає, як записатись... Вони кажуть, щоб у себе зорганізувати комсомол. Та я цього не вмію... Не знаю, як треба...

Лице Аркадієві проясніло і він нервово заходив по кімнаті. Якась думка захопила його.

— Так давайте вдвох візьмемось за цю справу. Ви знаєте всю молодь, знаєте, кого можна втягнути до комсомолу... Давайте, га?

Панас усміхнувся, хотів щось казати, але од хвилювання мовчав і лише дужче червонів.

— От ми завтра ж удвох поїдемо до волости. Добре?—запитав його вчитель.

Панас згодився.

Цілу ніч Аркадій не спав. Він нервово ходив по кімнаті, палив цигарку за цигаркою і думки роїлись у нього в голові...

— Так, це буде дуже добре!—думав Аркадій.—Панас буде секретарем осередку, а я візьму політосвітню роботу; завербуємо до себе молодь, підучимось трохи, і тоді рушимо на село... Тільки де ж канцелярію та клюб умістити? Де? А в школі. Попа вижинемо! Завтра ж їду до волости і там все це зроблю... Тільки от Панас зв'язаний службою... Але я візьму його до школи за сторожа. Жити буде в кухні, а харчуватиметься разом зі мною... Вистачить і йому харчів. У попівській спальні оселюсь я, а в їдальні буде клюб...

Рано Панас і Аркадій поїхали до волости, а ввечері привезли голові сільвиконкому наказа: негайно виселити попа геть з церковного будинку.

III

Минуло два тижні. Школа зажила новим життям. Як і раніше, од воріт до школи топталася стежка. Тільки раніше топтали її глитаї, а тепер комсомольці. На дахові шкільного будинку прибита була табличка: «Вишнівський комсомольський осередок».

В колишній їдальні містився клюб. На стіні висів портрет Леніна, уквітчаний робленими квітками, а в кутку стояла шафа.

На лавах незвичайно, святково сиділа молодь і, співаючи «Інтернаціонала», намагалась натрапити на правильний його мотив. Ось увійшов Панас. Він ніби виріс за цих дев'ять тижнів. Не вірилось навіть, що це колишній забитий куркульський наймит. Волком комсомолу призначив його за секретаря Вишнівського комсомолу: дав інструкції, вказівки, а найбільше «нашпигав» гаслами, обов'язками, завданнями...

На перших зборах Панас звернувся до всіх:

— От що, хлопці. Ми вже комсомольці. Треба братись до роботи, бо в волості сказали, що коли не буде видно роботи нашої, так тоді наш комсомол розпустять... Ми повинні боротися з куркулями, з самогоном... будемо стежити, щоб була правильна власть на селі. Треба нам збиратися кожного дня та читати книжки, вчитися політграмоти... Будемо боротися, щоб наш верх був на селі, щоб глитайня оддавала лишки землі...

Панас щодалі пнувся, збивався, а голос йому перетинало від хвилювання.

Хлопці серйозно дивились йому в вічі й мінились на лиці. Видно, що хвилювання Панасове передавалось на них.

Далі говорив Аркадій. Він готував свою промову ще за день до зборів, мав сказати гарячу, палку доповідь про завдання, роботу комсомолу, але в потрібний момент запнувся, розхвилювався й казав щось незрозуміле для хлопців.

Панас закрив збори. Знову хлопці встали, одійшли од столу й гучно проспівали «Інтернаціонал», а потім «Як умру, то поховайте»... Тоді сиділи вже вільно й до світанку вели дружню, товариську розмову, плянували свою роботу... І кріпла в них молода, палка віра в своє діло.

Так зародився в с. Вишнівці осередок комсомолу, що складався з семи чоловік.

На селі по різному сприйняли цю новину. Найрадніше зустрів її Мартиненко. Він часто приходив до комсомольців, підбадьорував їх, розповідав про Америку, і навіть вивчив їх пісні—«Долой, долой манахів»... Він усе домагався, щоб комсомольці підчас відправи вийшли до паркану й гучно заспівали цієї пісні. Аркадій одхилив цю пропозицію Мартиненка.

Голова сільвиконкому Загорілий поставився дуже дипльоматично до комсомольців. Він теж прийшов до їхнього клюбу.

— Я щиро вітаю вас, т.т. комсомольці!—звернувся він до них.—Ви допоможете нам у роботі, зміните нас, бо ми вже люди літні, маємо сімей ті клопоти й господарство. Я гадаю, що в нас не буде суперечок.

Він ставився до комсомольців ні вороже, ні облесливо, держав себе з ними стримано й замкнуто.

Селяни поставились до комсомольської організації з тим зацікавленням, що буває в них, коли чорногуз мостить на клуні гніздо:—мов, шкоди він не зробить, а є повір'я, що від пожежі захищає; так нехай на здоров'ячко собі мостить!..

Глитаї ж вигадували різні небилиці та анекдоти про комсомольців і єхидно дивились з-під шапки. Спльовували й згадували дідів очкур, що полосував три покоління підряд:

— Оцим би очкуром їх, молокососів... Повісить би його там у клюбі, замість Леніна... щоб пам'ятали острах...

А комсомольці, оточені таким відношенням, торували собі стежку. Вони шукали в своїй роботі чогонебудь надмірного, надзвичайного, ефектного... Спершу пішли війною на «зеленого змія»: нищили самогонні апарати, переслідували самогонників, але скоро в цій галузі нічого було вже робити— виробники самогону заховались в глибоке підпілля, а самогонка значно подорожчала. Потім, з натяку міліції, затримували дезертирів та вишукували одрізи. Далі зацікавились роботою місцевих органів. Але не знавши добре справи, не бувши знайомі з канцелярською технікою, взяли собі за правило—«комісарювати», і тому зустрічали лише опір і обурення з боку представників місцевих органів.

Навіть Мартиненко обурювався:

— Це ви, хлопці, дуже зверху взяли. Хочете зразу село за роги взяти... Ні, ви раніш понюхайте добре його ззаду, підштовхніть його... Що ж ти можеш знати в моїй роботі, коли ти не робив зі мною? Ви станьте вперед з нами й робіть, допомагайте нам...

Але такі ударні роботи скоро проходили, і комсомольці губили енергію і виявляли тягу до свого парубоцького низько-побутового життя...

Клюб комсомольський став найжвавішим місцем на селі. Сюди збирались кожного вечора, крім комсомольців, і селяни. Звичайні, буденні балачки про своє господарство, життя переплітались з розмовами про політику, релігію, науку. Більшість, правда, мовчки лускали насіння й лише слухали. Мартиненко завжди припиняв турботні «хатні» балачки й переводив їх на «книжні», як він висловлювався...

— Та що ви—цигани, що тільки про коні й балакаєте?.. Ось Аркадій Вікторович щось нам зачитає.

Аркадій брав будь-яку книжку, зачитував у перемішку з поясненнями та своєрідними зауваженнями слухачів. Коли мала бути яка лекція, Мартиненко посилав десятника скликати на «сходку» і школу переповнювали слухачі.

Зв'язавшися через клюб «приватно» з найактивнішою частиною села. комсомольці поволі зв'язались і з органами влади на селі: до кожної організації та до сільвиконкому виділили по одному представникові. Кожний з представників мав певне завдання. Аркадій безупинно нагадував комсо-

мольцям, щоб своє представництво комсомольці розуміли, як співробітництво та засіб вивчення сільського апарату.

Незабаром можна було бачити й наслідки представництва. Загорілий пив лише в глибокому підпіллі, припинив свої візити до попа й вийшов з церковної громади.

В кооперації усунено з посади крамаря, викрито розтрати з боку голови правління... Мартиненко прийняв Панаса секретарем комбіду й дружньо працював з ним.

Особливо гострого напруження набула робота щодо розкуркулювання. Складена була за ініціятивою Аркадія та Мартиненка й затверджена зборами комбіду комісія, що своєю специфічною роботою набула назви «по розкуркуленню». Уповноваженим по цій роботі збори виділили Аркадія.

Аркадій взяв до своїх рук усі земельні книжки, ознайомився з інструкцією розподілу землі, і засів за роботу. Він повістками викликав селян і проробляв над ними «земельні операції».

Коли селяни з'являлись до нього, Аркадій чітко вираховував наявну кількість землі, визначав потрібну норму для їхніх дворів, а лишки зразу ж передавав викликаному нарочито малоземельному або зовсім безземельному селянинові.

Потім подавав до рук квитки з припискою на одному—«Неправильна постанова оскаржується до Нар. Суду протягом 2-х тижнів, а самочинність, опір постанові розглядатиметься, як контр-революційний злочин та каратиметься по закону»,—і з припискою на іншому квитку—«Призначену вам землю повинні на протязі трьох тижнів засіяти; в противному разі ви притягатиметесь до відповідальности, а землю одбиратиметься».

Не можна сказати, щоб Аркадій у своїй роботі додержував законности, але наслідки такої «земельної реформи» були дуже гарні: в той час, як в інших селах ішли бійки, суди, опір—у Вишнівці розподіл землі проходив тихо і майже без судів.

Слідом за земельною революцією пішла книжкова революція: сільвиконком завів нову книжку, яку «пронумерував, прошнурував і печаткою скріпив»... У цю книгу записали селян з новим розподілом землі, а старі книжки, щоб не було нікому «соблазну ніякого», одвезли до району й здали до архіву. Звичайно, що книги ці загубилися там... а селяни виїхали на нові «пронумеровані, прошнуровані та печаткою скріплені» ниви на весняну сівбу.

***

Навчання в школі «стихійно» припинилось і в Аркадія було багато вільного часу—спочивав від зимової праці. Книжок ніяких не було, до фізичної праці, як інвалід, був нездатний.

Панас ходив на поденну роботу, або ж працював на свой ділянці в шкільній садибі. У вільні часи вони грали в шашки.

Аркадій ніяк не міг настановити з Панасом нормальних взаємовідкосин. Йому здавалось, що їхні товариські відносини ігноруються специфічністю праці Панаса—сторожа.

— Аркадію Вікторовичу,—звертається Панас,—там я приніс води; ви йдіть умийтеся, а тим часом я підмету вашу кімнату.

— Панасе, мені ніяково од ваших послуг. Ми ж комсомольці, активісти... І поряд—таке холопство...

— Я поділяю з вами ваші харчі, і за них дещо роблю вам. До того ж ви інвалід....

Поза своїми шкільними обов'язками, ставлення Панаса до Аркадія було теж якесь невизначене. В час спільної та громадської праці Панас рівно поводився з Аркадієм, прозивав його товаришем Рудкевичем, і інколи ігнорував думкою або поведінкою Аркадія. Але, як сторож, він жив на кухні, і на запрошення Аркадія перейти до нього в кімнату—рішуче відмовлявся; при учнях та селянах прозивав лише «Аркадієм Вікторовичем». Коли в кімнаті своїй Аркадій був один, Панас вільно заходив до нього; коли ж був хто сторонній, Панас заходив лише з дозволу. Якщо був селянин свого села, Панас, зайшовши до вчителя, поводився лише як сторож; коли ж сторонній був службовець або представник сільської чи волосної влади, Панас поводився вільно, сідав поряд з Аркадієм і почував себе нарівні з ним.

Аркадій намагався перейти на взаємне «тикання», але Панас уперто прозивав його «ви... т. Рудкевич... Аркадій Вікторович...». Холодні, зимові ночі вони вкупі спали на печі, а їли завжди з однієї миски. Аркадій любив шкуринку, а Панас м'якушку.

В останній час Панас дістав собі командировку до військових командних курсів і жваво готувався до іспитів.

IV

Аркадій з Панасом грали в шашки, коли в хату ступив комсомолець Євген Славинський.

— Здрастуйте!—поздоровкався він до них.

Аркадій і Панас радісно кинулись до нього.

— Ви що, Євгене, у відпустку приїхали?—здивовано запитав Аркадій.

Євген зніяковів і розчаровано відповів:

— Ні, я зовсім додому... не вжився там...

Євген Славинський з самого початку використав для себе надіслану волкомом командировку на сільсько-господарські трирічні курси. Але треба сказати дещо про його попереднє життя.

Батько Євгенів жив окремо від села на ділянці, що одержав її за столипінської ще реформи. Був він середняк: мав худобу й деякий справний реманент для обробітку землі. Навколо двору ріс великий, добре викоханий сад. Старший брат Євгенів учився в ґімназії, був офіцером, але загунув на війні. Євген же скінчив лише одноклясову школу; далі вчитись батько не пустив; шкодував платити за кватирю. Євген мав велику охоту вчитись, благав батька, плакав і днів чотири зовсім нічого не їв. Потім зажерливо став читати книжки. Небіжчик-брат залишив чималу кількість книжок, переважно старих клясиків: Пушкіна, Лермонтова, Жуковського, Гоголя, До-

стоєвського та інших. Увесь вільний час він читав... Деякі перечитував тричі, й на диво знав на пам'ять «Демона», «Мцирі», майже всього Надсона.

Читання книжок виробило в ньому розчулені настрої, високі, одірвані од дійсности погляди та думки...

Живучи в степу, де так настирливо спадає на очі жива природа, він байдуже ставився до її краси, не вмів одрізнити одної пташки від другої, одного дерева від другого... Батько глузував з його книжкової «дурі»—як він висловлювався—і намагався навернути його думки до господарства.

— І що ти в чорта там вичитуєш? Читає, читає, а досі не знає, як садок доглядати та господарство вести. Ти, краще ніж читати, зробив би зубця до грабель...—Євген блід від образи й зле зупиняв батька:

— Одного сина вашого замучила війна, а другого самі хочете замучити...

Батько жалів свого єдиного сина і сам їхав на степ.

Надзвичайне поширення шкільної мережі за радянської влади, надання широких перспектив молоді в усіх галузях науки, повна демократичність шкіл дратувала його бажання вчитись.

Аркадій уважно оглянув його, ще більше дивуючись словам Євгена.

— Бачте, Аркадію,—почав Євген—там зовсім немає того, чого я шукаю... Уявіть собі: тільки но я вступив до школи, як нас усіх вислали на лісові розробки—ніби заготувати для школи палива на всю зиму. Потім цілу зиму командировки на села—то продкампанія, то заготівля фуражу для армії... А під весну ввесь час праця в садку, на показових ділянках... Науки майже нема. Взимку щось там було—сухе, нудне... все про жучки, метелики, стовбури, нори, господарство... Увечорі в клюбі—політика, електрика, культиватор, молотарка... А де ж література?.. Чиста, висока наука, ідеали?

Аркадій мовчки слухав і дивився на нього якось гірко й зле...

— Ну, так ти знову думаєш в садочку Надсоном захоплюватись?..

— Ні, я думаю до міста їхати. Там знайду хоч будь-яку службу і вступлю до робітничого вечірнього університету.

— Помагай-бі! Тільки там теж без жучків та метеликів не обійдешся... Тепер час такий..

Він часто став приходити до Аркадія, жалюгідно, плаксиво вів розмову про порожнечу сучасного життя, про відсутність гуманности та високих ідей в сучаснім суспільстві... Потім, прощаючись, запитував:

— У вас є що з червоної белетристики почитати? Дайте мені.

Червоної белетристики в Аркадія не було і він давав йому «Політграмоту» Богданова або ж «Азбуку комунізму»...

Незабаром до комсомолу прийшов ще один юнак.

Якось до Аркадія зайшов молодий парубок років дев'ятнадцяти, що приїхав на село з Києва. Його батько працював там за кондуктора, а тепер, не маючи роботи в місті, жив на своїй батьківщині. Цей юнак вчився за царату в реальній школі й закінчив лише чотири кляси.

Звався він Володимир Подорожній. Довідавшись, що в селі є комсомол, він прийшов з бажанням вступити до нього. Панас зауважив йому,

щоб він покищо відвідував комсомольські збори та брав участь у їхній праці. Власне, він працював у комсомолі ще в Києві.

Після першого знайомства Володимир кожного дня приходив до школи. Вдома йому не було роботи, бо крім наділеної землі й хати більш нічого сім'я не мала, жили вони дуже бідно. Невдовзі комсомольці мали його за «свого парня» і прийняли до свого осередку. Він без перестанку говорив про життя комсомольців у місті, про їхню роботу; складав з Аркадієм плян роботи на наступну осінь... Скоро деякі події в селі надали роботи комсомольцям.

Українського автокефального попа заарештувала міліція. Виявилось, що він колишній офіцер, і зараз дезертував од військової служби в Червоній армії. Щоб приховати себе, він надів батьківську рясу (батько його був піп) і з'явився у Вишнівку з проханням до церковної громади бути в них за попа. Громада, побачивши на ньому рясу, прийняла його за справжнього «благословенного богом і архієреєм» попа. Так він дурив громаду, аж поки міліція не викрила його. Ця подія зовсім приголомшила селян. Церква стояла зачинена, й селяни соромились заводити річ про нового попа.

Мартиненко зібрав незаможних і провів резолюцію: «щоб попівського кодла в селі не заводилось, церкву одвести під клюб та театр». Потім одвезли цього протокола до повіту, але дозволу на закриття церкви не одержали.

Аркадій зачитав лекцію антирелігійного змісту. Володимир привіз з району (волревкоми звались уже райвиконкомами, а сільвиконкоми—сільрадами) популярного своїми антирелігійними лекціями т. Порхуна. Потім Аркадій, Володимир, Мартиненко склали стінну газету, яку змережили гаслами, статтями й малюнками антирелігійного змісту та побутовими темами.

Але поряд з антирелігійним наступом на село в контр-атаку просувалась група «вірних» на чолі з Володимировим батьком—Павлом Хведоровичем Подорожнім. Подорожній не хотів братися до хліборобської праці і все шукав «легкої» роботи. Користуючись «церковною анархією», він потай мав думку стати попом. Одверто своєї думки він нікому не висловлював, бо селянство добре знало його, як п'яницю, боягуза і того, що в гречку скаче.

Справу свою він провадив під приводом сільських куркулів, з яких найактивніший був колишній прибічник автокефалістів Доценко.

Глитаї розгубились, шукаючи підпільного, ворожого радянській владі ґрунту. Коли в свій час твердо, як це здавалось куркулям, стояв Петлюра, вони хапались за українську автокефалію, маючи її за витвір національного опору радянській владі, бо мали грубе, огульне поняття, що все «українське»—вороже більшовицькій «кацапні». Але скоро вони побачили, що більшовики самі жваво українізуються, отже автокефалія стала для них за дуже слабий стимул боротьби.

Подорожній взявся показати «правильний шлях» глитайським шуканням. Він знав, що серцю глитайському наймиліші трофеї минулого, старого

часу. Отже Подорожній взяв на себе місію відвідувати їх зі старою, пошарпаною слов'янською євангелією і солодко доводив їм, що стара віра непорушна, кріпка й стовпова, що вона ворог усяким реформам... Глитаї слухали його і перед ними поставала «стара благословенна Русь».

* * *

Тим часом попи, зачувши про вільну парахвію, кинулися зо всіх боків до Вишнівки. Вони приходили пішки, смиренні, як побиті собаки. Колись подвійне підборіддя та товсте пузо від доброго життя торбами висіли тепер і поганили їх.

З'являлись попи різні: слов'янські, автокефальні. Коли, наприклад, правив цієї неділі слов'янський піп, а другої з'являвся автокефальний, то обов'язково прилюдно пересвячував свяченою водою вівтар, ризи, церкву і навіть людей. А на там ту неділю слов'янський пересвячував церкву після автокефального... Титар незадоволено бубонів: «усі ви одна погань і одним миром мазані, а одхрещуєтесь один від одного, як од чорта»...

Настирливе залицяння попів до «пасомих» все ж зачіпало їхні почуття. Молоді селяни, особливо ті, що перебували в Петлюри, в партизанах, тяглися до автокефальної церкви, старі ж люди, заможні та глитайство мали «побожну» тягу до старо-слов'янської. Поміж цими двома групами росла ворожнеча й суперечки.

Одного разу в село надійшли два попи:—автокефальний і слов'янський. Титар ніяк не міг рішити, якого саме допустити до церкви. Попи побачили, що тут єдиний порятунок—нахабство, разом вчепилися за клямку біля дверей. Тим часом, люди сходились на церковний майдан і розділялись на три групи:—слов'янську, автокефальну і невтральну.

Глитай Доценко схопив за полу автокефального попа й стягнув його з ґанку додолу, але в ту ж мить схопився руками за свою голову, бо хтось боляче стукнув його ціпком по голові. Знявся ґвалт, матюкання, бійка. Попи перелякались: автокефальний підліз аж під ґанок, а слов'янський клубком звернувся на ґанку. Капелюх з нього злетів, а лице геть закривавилось: хтось добрим камінцем улучив йому в лисину та кулаком розбив лице. На цю бійку прискочили Мартиненко і Загорілий. Загорілий, приготувався складати акта, але попи десь зникли, ватажки розбіглися, а залишилась одна лише невтральна група.

З цього часу попи перестали відвідувати село. Тим часом, місяців за два до цієї події, в село тихо й непомітно забрів старий, сивий піп у подертому підрясннику. Він шклив людям вікна, дещо майстрував, а більше жебрав. До церкви та до людей він був нібито байдужий і все прикидався юродивим. Коли жебрав, то молитви вичитував слов'янською й українською мовами. Траплялися в селі інколи чи хрестини, чи похорони, або ж вінчання... а попа немає. Що тут його робити? Хоч з «кізячка» аби попа!.. І селяни звертались до цього шкляра. Він нібито байдуже йшов і знову зачитував молитви: одну слов'янською мовою, а другу українською. Парафіяни поволі призвичаювались до нього.

V

Мартиненко і Євген Славинський сиділи в кімнаті в Аркадія. Євген, мрійно дивлячись у вікно, меланхолійно говорив:

— Я ні в бога, ні в чорта не вірю. До закону божого я почуваю лише огиду: все там жертви якісь криваві, бог сердитий... Христос, як блазень якийсь... Але співи, молитви, вечірня сутінь, блиск свічок у церкві викликають іноді лагідний мрійний настрій... Візьми Лаврецького в «Дворянськім гнізді» Тургенєва. Йому тяжко було на душі од поразок життя. Він не знаходив ніде спокою. Але ось пішов він до манастирської церкви. На криласі співала Ліза... Потім пройшла повз нього... Йому стало приємно, приємно... І йому ніколи не забути тієї церкви, тих співів, бо цей уривок зв'язався з його життям...

Або от зі мною був випадок: прийшов я до містечкової церкви і став біля колони поруч з однією дівчиною. Дівчина була надзвичайної краси. Я не міг одірвати очей від неї. А в вуха вливалась мельодія пісні «Іже херувими», в носі приємно лоскотали пахощі ладану. І під впливом чарів дівчини мені приємні стали: і співи «Іже херувими», і молитви на поклики попа, свічки, кадило... Уже вдома я нарочито ходив до церкви, щоб знову викликати ті ж почуття, спомини про чарівну дівчину.

— Нічого собі романтика!—усміхнувся Аркадій.—Тільки чому саме ти береш для відтворення своїх асоціяцій таке місце, як церква. Ти краще в своїй уяві витвори таку романтику: ідеш ти степом і бачиш—гуде трактор, стелить жовту стрічку пшениці, а дівчина чарівної краси підбирає її та в'яже в снопи. Ти не можеш одірвати свого погляду од чарівної дівчини: у вуха вливається деркотання трактора, в носі лоскочуть пахощі бензолу. Все це: дівчина, замурзаний тракторист, гуркіт машини, коники, жуки, золота пшениця зливаються в одну гармонію. Тобі стає легко, приємно і ти радісно, завзято в'яжеш з дівчиною снопи. І потім ти довго, довго, скільки твого віку, приємно згадуєш цю дівчину, йдеш до трактора, нюхаєш його пахощі й слухаєш його музику...

Євген задумливо схилив голову на бік і ніби погоджувався з Аркадієм. Відчинились двері і ввійшов Володимир. Він нервово заходив по кімнаті.

— Знаєш що, Аркадію, я пориваю з батьком усякі родинні зв'язки. Я не хочу, не можу слухати його дурниць. Він паскудить моє комсомольське звання. Захотілось йому бути попом! З кондуктора, з пролетаря на попа перейти!.. Та ще якими паскудними шляхами домагається попівства!.. Голубчику, Аркадію! Ти допоможи, зроби мені деякі послуги і однеси листа до мого батька та дозволь мені жити в тебе.

— Ну, гаразд—відповів Аркадій—пиши листа.

Володимир сів до столу й нервово став писати.

«Папо! Я попереджую тебе, що коли ти станеш попом, то я тобі не син. Я ж знаю, що ти ні в бога, ні в чорта не віруєш. Так для чого ж ти це робиш? Краще ти їдь до міста, а я сам буду господарювати.

Згадай, що є ще Клава, Ваня, Лена й Петя! Вони ж будуть якимись покидьками, бо попівським дітям шлях до освіти в хвості всіх працюючих. А потім, я ж комсомолець! Хіба ти не знаєш, що ти стаєш зі мною до боротьби? Передумай добре і кинь свою справу.

Твій Володя».

— Так...—задумливо й посміхаючись говорив Мартиненко—значить «восстанет син на отца і отец на сина...» А молодець ти Володя, Євген і мизинчика твого не вартий... Він за манашками кисне...

Євген образливо забубонів:

— На кий чорт здались мені ваші манашки? А тільки... прийде час, і всі бога забудуть. А зараз замість бога треба раніше щось друге дати...

— Балакай!—сердито перебив його Мартиненко.—Я таке ще в Америці чув!.. По твоєму, коли в кишках сперлась у тебе різна гидота, то нехай так і рве кишки? Не треба значить рицини пити? Ех, ти!.. пан в очкурі...

Аркадій взяв листа й пішов до Володимирового батька. Двір Подорожнього заріс увесь бур'яном і забруднився сміттям та гноєм. Хата підперта кілками, а вікна покривлені.

Подорожній щось писав на великому аркуші паперу, а вище лежали церковні книжки.

Аркадій привітався, сів, і не знав, як почати розмову.

— Що це ви—почав він—Павле Хведоровичу, книжками загородились, та все якимись божеськими... Що ви ними «виміряєте верстви до неба»?

Павло Хведорович похмуро відповів, не відриваючись від писання:

— Люди не свині—вгору можуть дивитися.

— Та що там цікавого?—жартівливо сказав Аркадій.—Хіба одно гайворoння побачиш та хмари... Нате ось лист від Володі...

Павло Хведорович здивовано взяв листа й розгорнув його. Лице йому зблідло й губи дрижали. Перечитавши, він роблено засміявся.

— От ще молокосос! Сім'я з голоду пухне, а він «ідеї» розводить..

— Так у вас є наділ землі.. працюєте поки ще коло неї.

— Да, працюю з голими руками...

— Вишукуйте тоді якийсь інший порятунок... Наш світ широкий, життя в ньому складне, праці в ньому багато... Орієнтуйтесь... а попівство спаскудить вас і сім'ю вашу...

— Ну, ви, молодь, ні чорта не розумієте! Вам тільки байки Крилова читати... А все це під вашим впливом робиться!...—і він з докором подивився на Аркадія.

— Ну, Павле Хведоровичу, тут не розбереш, хто і що на нього впливає... На Володю «реальна» школа впливає... Тільки не та школа, що він у місті вчився, а сучасна, нова реальна школа...

Побалакавши ще трохи, Аркадій пішов додому. Володя нетерпляче чекав на нього.

— Ну, що, як там батько?

— Та нічого, Володю, не турбуйся... Знаєш, нам не треба нервово сприймати всі вибрики старого, гнилого життя. Краще ми поведемо профі-

лактичну роботу, будемо руйнувати старе й щепити нове... Ми поведемо систематичну культурну роботу: лекції, доповіді, різні гуртки... зробимо в школі кона для вистав...

Через кілька днів Володя й Аркадій взялися влаштовувати театр у школі. Комсомольці прийшли з сокирами, пилками, назносили дощок, кооперація дала на завісу краму, а КВД грошей трохи. Володимир з'їздив до райвиконкому, дістав деяких п'єс, книжок. В районі його призначали на завідувача хати-читальні с. Вишнівки. Хату-читальню вирішили влаштувати в клясній кімнаті у школі. Робота в ній мала бути після навчання.

На спаса Мартиненко наказав десятським обгадати селу «на сходку» до школи. Увечорі школа переповнилась людьми і Володимир оголосив одкритими збори з нагоди заснування хати-читальні. Всі проспівали інтернаціонал і далі чергувалась низка коротких, плутаних, але палких закликів до освіти—промов. Після зборів залишились ті, що бажали працювати в драмгуртку. Головою драмгуртка обрано Євгена Славинського. Євген радо відгукнувся на цю працю, оглянув усі книжки, і на другий вечір скликав драмгурток, щоб вибрати для постановки п'єсу.

Не зважаючи на те, що жив він далеченько від села, кожного дня, ще далеко до вечора, приходив Євген до школи, перечитував п'єси, переписував ролі та довго продумував над тим, щоб влучно розподілити їх поміж акторами.

ЧАСТИНА ДРУГА

I

Розпочався новий шкільний рік. До школи приїхала працювати вчителька Надія Климівна Чаварма. Родом вона з недалекого села, дочка тамошнього багатія. На вроду дуже гарна, з карими очима, кирпатеньким невеличким носом та маленькими, але соковитими губами. Постать у неї струнка, рівна, і мала вона двадцять один рік. Глухе, невеличке село, похила школа та глухі вогкі кімнати навіяли їй плаксивий настрій незадоволення. Вона кепкувала зі всього і зривалась виїхати звідсіль геть.

Аркадій, немов почуваючи якусь свою провину перед нею, запобігливо заспокоював її, вселив її в комсомольський клюб, позбирав на горищі всі зламані стільці й склав з них для неї одного стільця, дістав на селі ліжко з поламаною, правда, ніжкою та віддав усі, які були, шкільні меблі. Сам же Аркадій з Володимиром деякий час спали в кухні на печі, а їли на лежанці.

Настали довгі осінні вечори. Драмгурток широко розгорнув свою роботу. Євген цілком віддався їй. Спочатку він плутався, добираючи репертуар: то він пропонував ставити п'єси Островського, Толстого, або ж Леоніда Андреєва, то підбирав інсценіровки драматичних, високого стилю, дій. Далі, примирившись з умовами маленького, майже позбавленого декорацій кону та слабшими силами акторів, зупинився на виборі п'єс українського народнього побуту, переважно старого репертуару, пішки ходив за десятки

верст, аби дістати ту чи іншу п'єсу. Театральній справі він віддавав усю свою енергію. Підчас репетицій та вистав Євген, крім своїх завдань, обов'язків, ентузіязму в своїй творчій, режисерській роботі, нічого іншого не відчував. Він уперто, разів десять міг виправляти мову, рухи й гру акторів, цілі ночі читати та списувати ролі, аби лише справа не провалилась.

П'єси зі своїм національно-побутовим характером впливали на його емоційні чуття. Він ставав «щирим українцем», придбав собі національний одяг: широкі сині штани, вишивану сорочку, чумарку й сиву шапку. Зі всіх його здібностей особливі були—гостра пам'ять та в деякій мірі красномовність.

У драмгуртку було мало жіночих сил. Спочатку дівчата зацікавились були роботою в драмгуртку, але матері лаяли їх і садовили за кужіль. Залишалось лише дві дівчини, що теж з'являлись періодично. Чоловічих сил було досить, бо крім комсомольців та парубків, брали участь і літні селяни.

Надія Климівна спершу наче байдуже ставилась до громадської праці, але поволі втягнулась і вона. Скоро її кімната стала живим місцем школи,—всі гурткові роботи, репетиції проходили в ній.

У хаті-читальні ж (тобто в клясі) відбувалися громадські зібрання, лекції, доповіді і щонеділі майже відбувалась вистава.

Культурне життя йшло наче повним темпом, але скупчення, тіснота спричинились до деяких неприємних випадків. Щоб поставити п'єсу, треба було багато часу, особливо на репетиції. Актори іноді проводили на репетиціях цілі ночі. Жінки деяких акторів ремствували на своїх чоловіків.

***

Одного разу в село приїхав голова райвиконкому Баленко та райполітінспектор, він же й секретар райпаркому Залеський.

Залеський попрямував до школи, а Баленко— до голови сільради. Там він піячив у нього цілий день. Люди в сільраді чекали на нього, а він п'яний прийшов на збори і, простягаючи гроші в руці, запитав: «Ану, лишень, хто принесе мені самогону?» Один селянин взяв гроші й незабаром приніс дві пляшки. Баленко знову пішов піячити до голови.

Залеський самогонки не вживав, а цілий день був у школі. Він був з галичан. Голос хрипкий, сам худорлявий і якийсь захеканий. Він ступив до Аркадія, де був і Володя.

— Ну, як ся маєте? Як діло тут у вас?

— Та нічого собі йде діло—відповів Володя,—тільки нема книжок у нас, та й приміщень немає. Робота в нас шириться, а місця немає...

— Так, так...—співчутливо й поважно вислухав Залеський, а в той час усе косив очима на двері до кімнати вчительки.

Потім він зайшов до Надії Климівни, сів коло столу й почав пильно заглядати їй у вічі. Очі йому сльозились, неначе він цибулю їв. Увечорі Баленко заїхав за ним, але Залеський, спершись на те, що він ніби не всі ще справи закінчив, залишився в селі до другого дня. Комсомольцям, що зібралися увечері з нагоди його приїзду. Залеський, щоб не крутилися біля

нього, дав завдання вишукати й забрати всі самогонні апарати в селян. Аркадій залишився сам, але почував, що він заважає, і пішов одвідати Володимирового батька.

Коли він ступив до хати, Павло Хведорович сидів біля столу й читав газету. Справа його з попівством стихійно провалилася, піся чого він з'їздив до міста й записався на біржу праці, а зараз нервово стежив за відбудуванням країни.

Аркадій весело й жартома привітався до нього:

— Здрастуйте «екс-батюшка»!

— Здрастуйте «екс-комуніст»!

Аркадій усміхнувся. Павло Хведорович, наче щось згадуючи, теж посміхався.

— Ну, що ж ви, кинули свої попівські наміри? — запитав його Аркадій. — Бачте, ось і не пропали... Що ж ви тепер робите?

— Еге! Що я роблю, про те вам і не слід би казати... — загадково казав Павло Хведорович.—Що—питаєте? А от що—я одкрив дуже продуктивне виробництво...

— А яке саме?..

Павло Хведорович наче вагався спершу, а потім сказав:

— Зробив я власної конструкції самогонного апарата й варю самогонку.

Аркадій од такої несподіванки зареготав на всю хату.

— Не вам, Павле Хведоровичу, це казати і не мені б слухати! Зараз комсомольці вишукують на селі самогонні апарати.

— Ну, дзуськи їм найти мого апарата. Я лише конструктор цієї машини та інструктор виробу продукції. А вся машина, в чужих руках. А самогонка ж яка! Щонайкраща! До мене за двадцять верст приїздять замовляти на оказії самогонку. На цілі відра маю замовлення. У мене часто ваше районне начальство піячить. І сьогодні голова заїздив, так не було мене вдома. От, значить, яка моя робота.

— Це, значить, виплиснула риба з одної лаханки, та в другу потрапила?

— Е, недовго це, недовго, Аркадію Вікторовичу!.. Київ уже оживає. Роботу вже можна знайти, ось і в газеті про це є. От як я потраплю на свою вежу, то знатиму, що саме законно, а що незаконно. А то чорт його батька знає! Я так гадаю, що коли я не на своєму місці, то я увесь незаконний. Ну, сідаймо та вип'ємо «свяченої», а то я, можна сказати, сьогодні ще «нє ємші, нє пімші, нє курімші». Подай но, Соню, закуски. Сідайте, сідайте, будь ласка!.. Я ж уже кандидат до пролетарського шляху.

***

Коли Аркадій повертався до школи, то в кімнаті Надії Климівни світилось ще. Аркадій ступив до своєї кімнати і зустрівся з нею.

Вона з докором накинулась на нього.

— Слухайте, як вам не сором залишати мене одну з цим паршивцем! Він увесь час нахабно чіпляється до мене з своїм залицянням. Говорить таке, що вуха в'януть. Та й спати вже пора! Беріть його до себе, нехай спати лягає, вже ніч.—Вони разом увійшли до кімнати.

Залеський, низько нагнувшись над своїм кешеньковим люстерком, оглядав себе й давив прищики на підборідді. Забачивши їх, він хутко сховав люстерко й вовком подивився на Аркадія. Надія Климівна сіла на лежанці й куняла.

Залеський наблизився до неї, щось шепотів до неї і квасно всміхався; а очі сльозились, неначе лікар тільки но каплі в них пустив. Надія Климівна уперто мовчала й сердито дивилася в куток...

II

Після цього Залеський частенько відвідував село. Побувши трохи в сільраді, він приходив до школи й цілими годинами сидів у Надії Климівни. Одного разу, коли він приїхав у село, Надія Климівна, забачивши його через вікно, наказала Аркадію взяти її кімнату на замок, а Залеському сказати, ніби вона пішла на кінець села до кравця.

Залеський, увійшовши до кухні, вмився там з милом, зваксував чоботи, довго оглядав себе в люстерко. Аркадій, усміхаючись, мовчки стежив за ним... Потім запросив його до своєї кімнати. Залеський, заздалегідь масно всміхаючись, увійшов до кімнати. Глянувши на замок, що висів на дверях кімнати Надії Климівни, він жалюгідно скривився від такої несподіванки й розгублено сів.

— Що вона—кивнув Залеський у бік кімнати вчительки,—скоро повернеться?

— Вона пішла на кінець села до знайомої швачки шити сорочку... Можливо, що повернеться завтра ранком.

— Гм... Да!.. А славна ваша вчителька!.. Заздрю я вам... Дуже жалкую я, що не живу в такім сусідстві з нею, як оце ви. Їй би не відчепитись від мене. Я використав би її.

Аркадій обурено оторопів од цих слів Залеського.

— Що ви говорите? Чи личить так казати політінспектору? Ви забуваєте, що вона вчителька, а не якась повія...

Залеський почервонів і запнувся. Потім, щоб виправдати себе, повів розмову в іншому напрямку. Він набрав суворого начальницького вигляду і роздратовано заговорив:

— Я маю рацію так казати, бо маю певні відомості, що вона інтригує з жонатими чоловіками, бентежить цим жінок.

— Ці чутки виникли з умов нашої праці. Дивно, що й досі не зважили їхньої цінности. Свідома частина селян сама ж розбиває ці брехні й має добрі думки про нашу працю.

Залеський дивився на нісок свого чобота, підперши рукою підборіддя. Потім підвівся, випростався і, дивлячись суворо поверх Аркадія, офіційно та надмірно-поважно сказав:

— Мені, як політінспектору, важлива й дорога та політосвітня робота, що чиста від усяких побутових й інтимних примішувань. Вам же я раю проходолити свої лицарські почуття, бо вони ніяк не личать сучасному інтеліґенту. Передайте Надії Климівні, що я буду тут післязавтра й чекатиму на її відповідь. Про нашу розмову, я сподіваюсь, ви нікому не скажете?

Коли Залеський вийшов, Аркадій зняв замок і увійшов до Надії Климівни. Вона лежала на лежанці, заховавши лице в подушку і нервово здригалась. Вона, мабуть, чула крізь двері всю розмову. Аркадій наблизився й обережно торкнувся її плеча. Надія Климівна голосно й тяжко заплакала, тиснучи руками подушку. Аркадій не знав, як її заспокоїти. Врешті вона стихла, зрідка здригаючись, ніби їй було холодно, і мовчки куталась у теплу хустку.

— І що той йолоп казав вам? Як йому не сором?.. От за що мають нас, працівників, наші верхівки!—і знов заплакала.

— Він обіцяв приїхати за якоюсь відповіддю,—зауважив Аркадій.— Що то за відповідь ви маєте дати йому?

— Та це така справа: він передав мені листа, в якому просить мене стати йому за дружину. Пише, що дуже кохає мене і жити не може без мене. На відповідь мою чекав сьогодні, але я, як бачите, заховалася. Що я можу йому сказати? Він же «начальство» наше! Може зразу ж зняти з роботи або ж перевести до другої школи. Тому я й залишила його без відповіді. Нехай сам догадується.

— Ну, а ви що? Може згодні?

Аркадій завмер. Голос йому тримтів, а на лобі виступали краплини поту.

— Я не знаю... ой, я нічого не знаю... Я тільки знаю те, що він огидний, паскудний, теля підлизане! Ну, що його робити? Скажіть ви, порадьте!..

— Що ж я можу порадити вам? Хіба я можу взяти сміливість впливати на ваше особисте життя?..

— Впливати? Аркадію Вікторовичу, ви вже вплинули на моє життя! Хіба не ви захопили мене працею? Хіба я не через вас терплю такий гармидер у моїй кімнаті? Мені приємно з вами працювати... Живитись вашою силою, енергією. А ви?.. Невже ви цього не бачите? Не помічаєте?.. Ну, голубе мій, милий, любий мій!..

Вона захоплено дивилася на Аркадія і, як статуя, заніміла в викривленій позі з простягнутими руками.

Слова Надії електричними дотиками пройшли по Аркадієві. Він не знав, що казати, як ставитися до неї в даному разі. Він розумів її почуття, бажання, бо й сам відчував те саме.

Він, хвилюючись, вагався в почуттях своїх і спішив попередити в чімсь Надію Климівну.

— Надіє, люба, не треба цього... І він торкнувся її плеча і потім, не розуміючи для чого, тихо, ніжно поцілував її в щоку.

Надія гаряче оповила його руками і міцно, поривчасто цілувала його в щоки, губи, шию... Сміялась крізь сльози, щось шепотіла. Він зняв її з лежанки, посадовив на стільці і сів біля неї, зосереджено, глибоко замислився.

**
*

Надія Климівна, як і раніше, брала участь у виставах, на репетиціях весело щебетала, держала себе рівно зо всіма і не замикалась уже в кімнаті на кілька вечорів підряд. Вона лише скрізь перестерігала Аркадія, крала в нього поцілунки, зачіпала його. Аркадій ніяковів од її загравань, боявся, щоб сторонні не помітили їхніх виграшок.

Але щодалі Надія Климівна намагалась відділити своє життя з Аркадієм від загального товариства та надати йому сімейного характеру; вона хотіла, щоб Аркадій був лише з нею.

— Слухай, Аркадію — говорила вона йому з докором: — Наша школа схожа на заїзд, у якому ми, вчителі, як крамар за прилавком, цілий день бачимо людей і не залишаємось на самоті. Ми зовсім не маємо вільного часу для себе.

І вона часто дорікала йому за байдужість до неї.

До того ще стався один випадок, який ніби дав право їй вимагати від Аркадія певної уваги до неї.

Загорілий зайшов одного вечора до неї в кімнату. Аркадій був на цей час в кооперації. Перед цим Загорілий теж частенько відвідував Надію Климівну. Він увіходив з дозволу, сідав на стільці, і взагалі поводився чемно.

На цей раз він прийшов п'яний, сів поблизу неї і меланхолійно став жалітись їй, що йому тяжко жити з грубою своєю мужичкою та що він шукає культурного життя, культурної людини.

Наближаючись потім непомітно до неї, він співчутливо говорив про самотнє її життя в глухому селі.

— Ви, Надіє Климівно, одна тут... Сумно вам, ніхто вас не розважить... А серце ж мабуть рветься жити, кохати. Я це розумію, бо я теж самотній. Аби ж хоч Аркадій Вікторович не таке м'яло... манах якийсь...

— Юхиме Івановичу,—перебила його обурено Надія Климівна,—ви ж наче порядна й розумна людина! І таке говорите!.. Яка ж я самотня, коли в мене є чоловік, і який же Аркадій манах, коли в нього є дружина?

— Он як! Таке діло! Тоді я вибачаюсь! Я й не знав цього! З вас, значить, могорич...

І Загорілий соромливо одійшов од неї.

III

Коли Аркадій пізно ввечорі повернувся додому, Надія лежала на лежанці; голова була пов'язана мокрим рушником. Аркадій тривожно подивився й ніжно торкнувся її плеча.

— Надю, що з тобою?.. Хора?..

Надія не ворухнулась. Аркадій знову запитав її. Тоді вона пильно глянула на нього й підвелась.

— Ти, Аркадію, зовсім забув про мене. Хоч би про людське око у нас був якийсь зв'язок, щоб не чіплялись до мене оті паскудні самці. Я ще не знаю, не уявляю, яка мусить бути жінка в нашім новім суспільстві. Мені здається, що жінка звільниться і відчує себе повною громадянкою значно пізніше всіх реформ і перебудовань... Але я не це, власне, хочу тобі сказати. Я хочу довести тобі, що я перш за все—жінка! Зрозумій, жінка-самиця! Це повинні глибоко зрозуміти чоловіки. Це розуміють комахи, бджоли, що акт самки стає їм за гегемонію їхнього життя, притягає їх до колективного життя...

Аркадій засміявся:—Ну, ти, Надю, зовсім зафілософилась! І чого це тебе так накачало? Нічого я не втну з твоєї теорії. Ти просто зла на мене за те, що я мало буваю вдома. Ну, коли тобі самій сумно, то ходім разом працювати.

— Ні, я з цим не згодна, Аркадію! Під технічний темп індустрії, нашого «квоктання» не підведеш так легко...

***

Аркадій одержав од інспектора наросвіти наказа, в якому зазначалось, що в шкільних будинках забороняється влаштовувати театральні кони, проводити громадські збори, коли вони не мають чисто-шкільного значення. Аркадій з приводу такого наказу зібрав драмгурток та правління хати-читальні, щоб обговорити з ними цю справу, і прочитав їм наказа.

Вислухавши цього наказа, всі наче оторопіли: їм здавалось, що хтось глузує з них, нарочито гальмує культосвітню роботу села.

— Це не інакше, як НЕП крутить своєю кирпою,—зауважив Володя.

Євген упав у песимізм. Він обурено знизав плечима й гарячково доводив:

— Ну, скажіть, будь ласка, де ж тут турботи радвлади про освіту на селі? В одно вухо нам шепчуть про освіту, а в друге наказують негайно припинити всяку роботу.

Мартиненко, що спершу теж незадоволено скривився од такого наказу, звернувся до всіх:

— А я так думаю, що аби в нас було ще третє вухо, то ми б почули, що селяни кажуть: «якщо в нашій школі од світання до смеркання буде такий гармидер, збори та театри, то довго вона не стоятиме, і тоді ми залишимось без школи. Так ото, мабуть, і район наш так міркує: краще одно діло до пуття робити...

В довгих суперечках та балачках збори, врешті, ухвалили найняти хату для читальні, а драмгурток, за відсутністю місця, нехай покищо цю зиму працює в школі.

— Знаєш, Аркадію,—зауважив Володимир йому, виходячи зі зборів—ти завтра ввечері будь удома. Ми завтра обговоримо з тобою одну геніяльну думку, що виникла в мене.

— І все в тебе «геніяльні думки»—усміхнувся Аркадій,—ну, гаразд.

Дивна людина був цей Володимир!.. Він скупчив у своїх руках майже всю технічну роботу села: секретар сільради, секретар комнезаму (комбіди перейменовані вже на комнезам), секретар комсомольського осередку, голова взаємодопомоги, завідувач хати-читальні... І дивно тільки, як він справлявся зі всією роботою. А діло в нього йшло гаразд! Скрізь він встигав з роботою.

Постійного житла Володимир не мав. У батька він лише харчувався інколи. Спав же або в сільраді, або ж у школі. Вечорами, засвітивши лямпу, Володимир довго читав, а то більше писав маленькі оповідання та складав вірші.

Іноді його охоплював смуток, песимізм і тоді він або ж писав цілими ночами, або, діставши пляшку самогонки, приходив з нею до Аркадія і просив його поділити з ним тугу.

Аркадій невдоволено бубонів, але потім заходили вони до Надії Климівни і влаштовували сімейну вечірку. На цю вечірку запрошували часто Мартиненка і голову кооперативного правління Іванченка. Надія Климівна діставала зі своїх харчових запасів (їй батько акуратно кожні два тижні пересилав харчів) пляшку наливки, змішувала її з самогонкою, ставила на стіл закуски і всі сідали до столу.

Вечірки ці мали характер перепочинку від праці, плутаної балачки на різні теми. Надія Климівна й Мартиненко любили пофілософувати й не раз починали гарячу суперечку, втягуючи до неї останніх. Іванченко, правда, рідко встрявав у ці суперечки, а більше мовчки уважно прислухався до всього.

Колись він пас череду років з п'ять підряд, а потім одружився і мав невеличке господарство. Дітей у нього не було. Сусіди рідко бачили Іванченка на вулиці, або в зборні. Цілими днями він лежав на печі, а злізе—йде пиячити й або комусь голову проб'є, або ж йому боки намнуть... Тоді знову лізе на піч.

Одного разу Іванченко ненароком і під чаркою зайшов подорозі до зборні. На цей час там відбувались перевибори кооперативного правління. Селяни ставилися байдуже до цієї важливої справи. Комсомольці й Мартиненко, що з великим зусиллям зіпхнули колишнього голову, хабарника й п'яницю, на теперішніх виборах і що провели вже виставлену ними кандидатуру Аркадія, на цьому заспокоїлись і здались надалі цілком на селянство.

Селянство шукало очима, щоб доповнити ще ким список кандидатур. Аж один крикнув:—«Провести Іванченка!... Якого чорта він буде на печі лежати?...»—Дехто підхопив цей жарт. Зборня вся зареготала. Інші зауважили, що сором таких вибирати, що треба уважніше ставитись до виборів... Збори загомоніли, схвилювалися... Іванченка під глум, під жарти обрали на члена правління. Глитай Доценко глузливо кинув, показуючи рукою на Іванченка: «Помазаніє пастуха Осаула на царсто!». Іванченко грізно поди-

вився на нього, але змовчав... Члени правління обрали його з-поміж себе на голову правління та на доставщика товарів до крамниці.

З цього часу Іванченка бачили всі дні лише в кооперації. Він завзято, старанно взявся за працю, і з особливою охотою їздив до міста за крамом. Приїхавши до міста, він увечорі йшов у кіно, або в клюб який, або ж на будь-які збори.

В селі Іванченко відвідував усі лекції, всі збори, записався до КНС, а на антирелігійній лекції прилюдно заявив: «релігія, церква та попи, це все чепуха!.. плювка не стоїть!». І для більшої виразности сплюнув з огидою, розтерши чоботом. Прийшовши додому, він зразу ж викинув з хати божниці й побив усі ікони.

Дружина його, думаючи, що він здурів, злякалась і втекла спати до чужої хати. Ранком вона прийшла з братами в'язати його, але вдома його вже не було: він підраховував товар у крамниці.

Дружина ніяк не могла знайти причини такої поведінки свого чоловіка. Спершу вона думала, що він «в гречку скаче» і цілий тиждень слідкувала за ним, але виявила тільки, що він «носом книжки клює»; тоді вона вирішила, що це на нього наслано й довго шепотілася з бабками. Цілими годинами вона лаяла його, дорікала йому, чіплялась до нього... А він мовчки байдуже слухав. Врешті вона його покинула й пішла до батька. Іванченко не пішов просити її, а взяв до себе небогу-дівчину, щоб доглядала корову й кури, і додому приходив лише спати. Побачивши, що чоловіка зламати не можна, жінка через кілька днів повернулася додому й не чіплялася більше до нього, а тільки, пораючись біля печі, іноді глибоко замислювалась, розводила руками й наче питала кого: «І яка це його муха вкусила?».

IV

Увечорі другого дня Володимир прийшов до Аркадія. Аркадій по його схвильованому обличчю бачив, що Володимир має казати йому щось цікаве, і мовчки запитливо чекав на його слова.

От що, Аркадію. У мене славна думка виникла. Ти знаєш, та й бачиш, скільки то зловживань, хиб, зла роблять окремі представники влади в районі та на селі; але на жаль ці злочини так і проходять, замазуються... Давай но ми почнемо викривати ці гнійники через газету. Я прочув, що в окрузі видається газета—вона бере на гачок усіх злочинців... А чудово це буде! Матеріял у нас є вже. От хоч би про голову райвику, що піячить у нас; про начміліції, що побив селян, про Залеського... Він у Королівці—ти знаєш про це?—заарештував попа, відправив його з міліціонером до району, а сам залишився і зґвалтував попадю... Це бачила Галя Гутко, що саме служила тоді в попа.

— Так, діло це добре,—серйозно сказав Аркадій.—Але ти знаєш, що буває селькорам од цих злочинців? Частенько таки їх їдять з кістками...

— А ти, Аркадію, боїшся цього?—задерикувато запитав Володимир з відтінком глузування.

— Ні, не в цім річ... Я тебе тільки попереджаю, що це надзвичайно небезпечна в наших умовах справа. І разом з тим надзвичайно важлива в боротьбі з шкідниками радвлади.

— Знаю це все і тому кажу тобі.

— І ще от в чім річ—і Аркадій допитливо дивився на Володимира.— Районне начальство більше пиячило в твого батька; навіть, як мені це відомо, залишили твоєму батькові, як платню за відро самогонки, золотого церковного бокальчика, що вони реквізували його в Нагорнянській церкві. І цього факту ми не обминемо в своїх дописах...

— Е, чорт за душу й батька продасть, а комсомолець за «радянську» теж батька не пожаліє. Та й що батькові станеться? Покліпає трохи очима та з переляку може скоріше до міста виїде... Ну, так як? Піде діло?

— Давай!—рішуче махнув рукою Аркадій, взяв паперу, чорнила і сіли в клясі писати дописа.

А другого дня Іванченко поїхав до міста за крамом і здав безпосередньо в редакцію дописа.

***

Через тиждень Володимир одержав од райкому комсомола наказа— здати секретарство комсомольцеві Іванові Бойкові, а самому негайно їхати до військової школи вчитись. Володимир не вагався, передав усі комсомольські справи Бойкові, а сам почав готуватись до від'їзду.

Бойко був ще молодий парубок. Він учився в четвертій групі, хоч і вважали його, як переростка, «позаштатним» учнем. В школі Іван був за «старосту», розбирав усі скарги учнів, настановляв чергових... Учні його поважали, слухали й прозивали «татом».

Від'їжджаючи, Володимир зайшов до Аркадія попрощатись. Він підсів до столу, хотів щось казати, але вагався й не знав, як почати розмову.

— Знаєш, Аркадію—врешті, хвилюючись, винувато заговорив він:—я втаїв од тебе одну неприємність... Ти лише не турбуйся, бо це одно непорозуміння, яке я гадав виправити, і, безумовно, виправив би, коли б оце не від'їздив.

— Та що таке?—тривожно запитав Аркадій—не люблю я в тобі цієї риси: говорити несподівано, урочисто, наскоком.

— Та... я ось маю папірця... Тут у ньому й тебе стосується... Тільки... це непорозуміння... Я вже дав до комсомольського райкому захист і спростовання...

Аркадій узяв папірця і руки його, передчуваючи щось тяжке для себе, дрижали. Розгорнув і зачитав заголовок:—«Перевірка комсомольських осередків Виноградського району». Вишукав своє ім'я, там зазначалося:

«Рудкевич, Аркадій Вікторович, син лікаря,—як інтеліґента та кар'єриста, що примазався до комсомолу з метою приховати свою есеровщину та міщанство, з комсомольського осередку виключити зовсім; надалі прав на вступ до комсомольських лав позбавити назавжди».

Аркадій декілька хвилин нерухомо стояв з папером у руках, блідий, а далі непритомний звалився додолу.

Володимир скрикнув, кинувся звати Надію Климівну, сторожа, приніс відро води й вилив усю на Аркадія. Надія Климівна схопилась руками за груди, зблідла, але не могла рушити з місця—їй забило дух. Потім упала біля Аркадія, почала трясти за плечі та звати його. Аркадій лежав нерухомо хвилин двадцять; потім здригнувся ввесь, сів на підлозі і, як на похмілля, кривився та хмуро куняв. Надія Климівна й Володя кинулися зводити його, але він тихо, благаючи прошепотів.

— Залиште мене... тікайте... ну, ідіть же геть!..

Його залишили. Він підвівся, пішов у кляс і сів на парті. Потім, як стемніло зовсім, відчинив вікно, вискочив через нього надвір і, плутаючись ногами та зібгавшись увесь, наче прибита собака, крадькома побрів до кладовища...

На дворі був весняний, вогкий, але теплий вечір. Місяць серпом, наче знак питання, стояв перед очима Аркадія. Аркадій тупо й порожньо дивився на краплини роси.

Аркадія охопило бажання рідиною розпуститися в цій величній стихії, стати її невід'ємною, прозорою часткою.

— Чи є воно насправді дійсне, правдиве життя?—роєм гули в нього думки—і що таке життя?.. Кривава боротьба, невпинний рух? Що ж тоді за смак жити в такім разі, коли потрібно вічно рухатись, боротись? Боролась людина з тваринами, боролася з рабством, бореться з панством... Ні, просто якась плутанина, омана цей світ! Коли немає кінцевої цілі в боротьбі, то чи не краще зовсім припинити її, щоб ішла собі свавільно, «самотьоком»...

Грубий стовбур уламаної верби колихав своїми двома обрубками, а зверху стовбура, неначе кепку, ґава помостила кострубате гніздо... І в обрії фіялкової ночі цей уламаний стовбур з двома гіляками, що колихалися од вітру, та гніздом здавався Аркадію за примару робітника, що ніби погрожував йому кулаками й говорив:

— Я тобі, жалюгідний інтеліґенте, покажу, як припинити боротьбу!.. Я тебе пофілософую!..

Місяць сховався вже зовсім, коли почувся гомін. Якісь тіні, мов привиди, блукали по горах. Аркадій зачув своє ймення, піднявся й пішов на тіні. Володя, Надія Климівна та комсомольці шукали його і, як у засаді на ворожий табір, тихо перегукувались та тримтячим голосом кликали його...

***

Другого дня вранці Володимир виїхав в командировку, а Аркадій та Мартиненко щепили молодняк:—знайомили нового секретаря комсомолу Бойка з інструкціями та покладали на нього всю широку, громадську роботу, що її вів Володимир.

V

Як з'явився НЕП, сільські глитаї розперезались були на деякий час. Вони певні були, що радвлада задумала «куматись» з ними, зве їх до себе в «побратими» та кричить на ґвалт у своїм «банкрутстві». Доценко притьмом галасував скрізь:

— Наш «плуг» та «рало» ожили!

Але, кажучи це, він менш за все думав за плуг та рало. Майже всі дні Доценко перебував по містечкових базарах, їздив на Херсонщину, на Волинь, ба навіть аж до Москви.

Його хата та комора, як якийсь склеп, повні всякого збіжжя: тут було— сіль, одежа, цукор, ремінь, крупи, гас тощо. Двір, стайні повні скоту—свиней, телят, коней, овець...

Всім цим Доценко баришував без кінця. В цій шаленій спекуляції Доценко нажив цілу скриньку грошей і разом з цим усім був винен грішми. Він пильно стежив за тими, хто продав чи корову, чи коня, чи хату, і закликав їх до себе, ошукував їх самогонкою та демонструванням баришів від своєї спекуляції та «позичав» у них грошей. Коли ж хто не піддавався на цю вудочку, Доценко запрошував бути його спільником у спекуляції, а потім згодом, заплутавши й обібравши цього спільника, одсував його від себе.

Кожного майже дня до його хати приходили за боргом позичальники, вимагали грошей... А він, гикаючи від смачної печені та самогонки, весело, нахабно сміявся їм у вічі.

— Грошей вам, кажете? Нема, голубчики! Ви дивитесь, що оця скринька повна грошей? Так це—торговий оборот! А стовпа я ще не маю нічого.

Коли ж приходили давні, «хронічні» позичальники, він грубо їм доводив:

— Як же я вам оддам свою позичку? Тоді така ціна була, а тепер от яка... Тепер за ваші гроші лише фунт соли купиш... Бабо, одсип їм по фунту соли... Нехай ідуть з богом!..

Маючи певність, що радвлада поздоровкалась до нього своїм НЕП'ом, Доценко «закозиряв» до неї. В імперіялістичну війну у нього одбило два пальці на лівій руці. Прочувши десь, що ніби інвалідам даються пільги в торгових справах, Доценко зразу ж зарахував себе інвалідом, купив у місцевого лікаря документа сімидесятип'ятивідсоткової непрацездатности і став підлабузнюватись до місцевих органів влади. Загорілого він незабаром купав уже в самогонці, а дівчина вечорами переносила якісь клуночки від Доценка до голови.

Але в цій справі голова сільради малощо важив. Тут уся сила в комнезамі. Доценко став засилати до Мартиненка ковбас, сала та борошна. Мартиненко їв, аж за вухами ляскало, але видавати документа не поспішав.

— Ти ж зрозумій,—казав він Доценкові—що скажуть незаможники! Аби ти хоч не винуватий грішми їм... Ти раніш замаж їм очі: віддай усім

їм борги та поклади пудів з десять пшениці до КВД. А тоді я дипломатично, «по-американському» поведу політику. Доценко ретельно виконав пропозицію Мартиненка: розплатився грішми з біднотою і всипав до КВД десять пудів пшениці. До того ж ще він перед зборами КНС заслав Мартиненку два пуди борошна, десять фунтів сала і три пляшки самогонки.

Мартиненко за борошно й сало щиро подякував, а самогонку відіслав назад.

На комсомольських зборах Мартиненко «дипломатично» повів розмову:

— Наша кооперація — казав він—дуже паршиво робить, що не їздить ні на Волинь, ні на Херсонщину.... Та й грошей не має великих, бо не хоче, дурна, розплачуватись одними «дулями». А от Доценко просить, щоб ми дали йому, як інваліду, що війною вкоротило йому руки і він нещасний, нічого ними зараз не налапає, дали документа на право торгувати на пільгах та без ризику перевозити з Москви товар. А то от недавно залізничники забрали в нього сім пудів сала та два ящики мила.

Незаможники аж присідали від реготу. «Американська дипломатія» Мартиненка «провалилась», бо незаможники відмовили дати Доценкові будь-які документи.

Доценко зрозумів, що його ошукано й більше не порушував цього питання. Потерпівши в цій справі поразку, він кинувся творити аферу в новім напрямку.

***

В село зайшла чутка, ніби на Волині в Йосафатовій долині створилося якесь чудо; що долина ця вся вставлена хрестами і що люди, напившись води в тій долині, вилікуються ніби від усіх недут... Люди гомоніли, збиралися групами біля тинів і жваво, побожно жували ці чутки. В той час багато носилося чуток про поновлення ікон, церков.

Мартиненко теж жваво переказував одну чутку—ніби в Білій Церкві поновилася єврейська синагога, та що в одного єврея в Ставищах озолотилися богомільні заповіді, але чомусь селяни цій чутці мало вірили. Мартиненко ж уперто доводив, що коли наш бог капітально відремонтовує свої церкви, то чому б єврейському богові своїх не відремонтувати. Селяни сміялись, але ж замислювались.

Ці чутки про Іосафатову долину так і завмерли б, як і багато їх завмерло, коли б не скористав їх глитай Доценко.

Річ у тім, що близько Іосафатової долини жив його брат, з яким він мав спекулятивні зносини. Отже, в Доценковій голові створилася така думка—одвезти до долини хреста і заробити добре на цьому.

Він уперто поширював чутки. Розповідав він переважно жінкам, бо боявся, щоб чоловіки не одбили в нього його ініціятиви. Свою жінку він послав у село за «агітпропа». Незабаром жінки тільки про те й гомоніли, щоб одвезти хреста на Іосафатову долину. Доценко ж виявив своє бажання «преставитися Іосафатовій долині», а разом з цим по «божеській милості» одвезти хреста на долину.

Зразу ж він обрав «комісію» з дванадцяти жінок—збирати грошей на хрест та на підводу, паляниць, яєць, масла, сала й іншої поживи для «Іосафатських странників». Збори почалися і Доценко аж облизувався, заздалегідь смакуючи бариш від цієї затії.

Мартиненко й Аркадій вирішили всіма силами розбити цю аферу Доценка. Поїхали вони до району, взяти дозвіл заборонити цю прощу з хрестом, але район зауважив, що це стихійна темна сила і боротися з нею треба обережно, культурними засобами. Тоді вони вирішили скласти стінну газету, в якій жорстоко, прямо викрити всю правду ганебної афери Доценка.

Аркадій знав, що потрібно повести цю справу так, щоб ця, ніби побожна, справа звелась на анекдот, на факт спекулятивної афери. Отже, крім газети Аркадій задумав написати з учнями четвертої групи листівки для їхніх батьків.

Цілу ніч Аркадій, Мартиненко та Іван працювали над стінгазетою та листівками. Аркадій, власне, сам писав статті і лише радився з іншими. Він у формі вірша написав веселого, смішного фейлетона під заголовком: «Апостол Данило та дванадцять жінок-мироносиць». Другого дня учні склали й виправили заготовлений уночі матеріял, уважно списали його на листи й рознесли їх своїм батькам. Газету вивісили в сільраді в суботу—з тим розрахунком, що в неділю в сільраді найбільше буває людей.

Ефект дійсно був надзвичайний. Люди товпилися навколо газети й регіт стояв на всю хату. Тут же зачитувались листівки, що деякі принесли їх із собою. Навіть жінки, що приходили до сільради, і ті, соромлячись, стояли біля дверей і чуйно прислухалися до газети. Поміж селян цілий день тільки й балачок було, що про Іосафатову долину, про апостола Данила.

***

Цього вечора в школі була вистава. Глядачів було повно. Аркадієві було роботи, хоч розірвись: тому вуси причепити, того підфарбувати, третього зодягнути. Почалась перша дія. Було тихо і глядачі уважно слухали, коли в мить зачувся в коридорі крик, матюки. Далі двері одчинились, і з ревом увірвався Доценко зі своїми двома сватами. Всі вони до нестями були п'яні й по-звірячому страшні. Доценко без шапки дико водив очима й галасував:

— Давай мені вчителя!..

Знявся крик, ґвалт і плач. Люди кинулись тікати. Аркадій схопив на руки Надію Климівну, спустив її в вікно, вискочив сам через нього, і вони побігли садками, а потім, пригинаючись, городами до кладовища... Школа залишилася порожня. Вітер гуляв по ній, зриваючи зі стін гасла й плякати.

Доценко в нестямі шукав по сусідах Аркадія.

Аркадій і Надія сиділи в глухій далекій гущавині на кладовищі, міцно тулилися одне до одного й дрижали: Надія з ляку, а Аркадій від холоду, бо був лише в одній безрукавці; верхню сорочку він оддав акторам. Аркадій поривався йти до школи, але Надія не пускала його. Вона зняла з себе

спідницю і Аркадій вкутався в неї, як піп у ризи. Становище їхнє було трагічне й разом комічне. Аркадій лічив зорі, а Надія задрімала в нього на колінах. Незабаром вона прокинулась і злякано скрикнула: якась кузка полізла їй за сорочку.

— Ну, от Аркадію, ми маємо свою власну хату, даровану нам прадідами...

— Еге ж... Добре ще, що ця хата хоч зверху, а не насподі.

— Та ще, Аркадію, аби нам хоч Діогенова бочка, то й зовсім добре було б... Не лізли б кузки за сорочку...

На світанку вони крадькома повернулися до школи й лягли спати.

VI

Аркадій тільки-но встав, як двері відчинилися і на порозі стояв Доценко. Аркадій зблід і мовчки дивився на нього.

— Будьте з Тройцею здорові, Аркадію Вікторовичу! Що ви так вдивляєтесь на мене, неначе я з рогами? Так... я це, знаєте, звиняюсь перед вами за вчорашнє. Був я дуже п'яний... Так оце я прошу вас, значить, не гнівайтесь на мене... Я ось з «мировою» прийшов...

Промовляючи ці слова, Доценко витягав з одної кешені пляшку самогонки, а з другої ковбаси, сала й ще щось там.

Аркадій отетерів від такої несподіванки.

— Це ви навіщо? Що це ви робите? Заберіть зараз же!.. Я вірю вам і без цього.

— Е ні, Аркадію Вікторовичу, так не годиться! Чи ви може боїтеся?.. Підозріваєте, що я з лихом до вас прийшов... Крий боже! Ну, давайте, вип'ємо! А де ж тая, як вона... хазяйка?—Хазяйко!.. А-ну, скоро сюди!

Аркадій зовсім розгубився, не знав, що йому робити. Відмовитись— так буде зразу ж «гасити» пляшкою по голові.

Увійшла Надія, злякано подивилася на Доценка, на стіл і нічого не розуміла...

— Це я, Надіє Климівно, прийшов з «мировою» до вас.

— З якою мировою?.. Що ми—втопили вашу попелясту курку, чи що? Чи може «мій хазяїн» межу вашу заорав?..

— Е, хоч би ви всі мої кури потопили, то не зробили б мені такої шкоди, як оце зробив мені Аркадій Вікторович. Ну, та бог чи там чорт з ним! Сідайте но скоро! Ви ж тільки но встали і ще нічого не їли... А тут моя баба каже: на, занеси їм нашої мужицької ковбаси...

Потім налив чарку, випив, налив—знов випив... Далі налив Аркадієві і дав йому до рук, усміхаючись до нього:

— Ви це напрасно... я... «плуг» та «рало»... Оце й уся моя політика.

Аркадій спочатку одломив хліба та ковбаси, похапцем з'їв, а потім уже випив.

Надія Климівна виразно й боязко подивилася на нього і запитала:

— А чи не будемо ми сьогодні жалкувати за Діогеновою бочкою?

Аркадій підбадьорився її запитом і вони весело засміялись.

Доценко підозріло подивився на них, силкуючись зрозуміти їхні слова. Коли пляшка спорожнилась, Доценко, спотикаючись, пішов до кухні щось сказати сторожеві, але Аркадій рішуче покликав його назад.

— Знаєте що, Доценко, киньте цю нову справу... Пити більше ми не будемо і сторожа не личить посилати по самогонку. А потім—до чого нам гратися в якихось дурнів?

— Що ви, Аркадію Вікторовичу, та я тільки знаю «плуг» та «рало»,— невинно запевняв його Доценко.

— Тільки? А Іосафатову долину?—глузливо запитав Аркадій.

Доценко кліпав очима та спотикався, удаючи, що він гаразд не второпав.

— Гордий ви, Аркадію Вікторовичу. А ще ж ви й молодий... Знаєте, є приказка: рано пташка запіла, якби кішка не з'їла... Так, так.

— Це нічого,—в учісон йому промовив Аркадій:—Воно й друге кажуть:—бог не видасть, а свиня не з'їсть. А кішечок теж... От у мене один учень... все співає: «ми всіх «котів» зітрем на порох...». Я довго його виправляв, а от воно якраз і до уваги вам... Воно такий час уже «паскудний», що як не кинь, то все клин... на вашу голову!

— Ну, ну, ви вже... Так давайте, Надіє Климівно, вип'ємо! Ви така весела, жартівлива!.. Я й батька вашого знаю... Там на всю Красилівку хазяїн!.. Що, давно був тут ваш батько?..—улесливо звернувся Доценко до Надії Климівної.

— Та вже давненько... Мабуть чи не повіз і він до Іосафатської долини хреста...—відмовила глузливо Надія Климівна.

— Ну, та не гнівайтесь!—і він, плутаючи ногами, вийшов з кімнати.

***

Аркадій сів до столу писати, коли увійшли комсомольці. Іван Бойко держав у руках щось замотане в мішок.

— Знаєте, Аркадію Вікторовичу—таємниче заговорив він—ми принесли вам одріза і десять набоїв... У мене теж є один одріз... Будемо захищатися зброєю. Мартиненко поїхав до районової міліції заявити про вчорашні події.

***

Євген з перев'язаною головою нервово ходив по кімнаті і держав в руках кілька книжок.

— А ви чого перев'язані?—запитав його співчутливо Аркадій.

— Та це ж од учорашнього. Всі розбіглися, а я збирав наше театральне майно, щоб не пропало. Тоді кажу до Доценка:—«Дядю! Що ви наробили? Ви ж зриваєте нашу культурну справу»!.. А він як визвіриться до мене:— «Так і ти, племінничку, в цім кодлі»?, та як хрясне мене по голові ціпком... Я з кону й закотився аж у кухню... Зразу кров'ю так і облився... Ні, в цьому запічку я не буду ні одної хвилини. Я зроблю як Ломоносов: ціпок у руки, торбинку на плечі й піду до Москви вступати до театральної школи...

— Сором так казати, Євгене,—жартівливо зауважив Аркадій:—такий малий революційний стаж—одно лише поранення, і вже зневіритися в боротьбі...

— Я, бачиш, Аркадію, трохи гаркавий мовою і душею: ніяк не скажу «революція», а лише «еволюція»—сказав Євген.

—Ото й біда в цьому: ти вчора показував Доценкові «еволюцію», а він чхав на неї і показав тобі таку «революцію», що ти зі своєю «еволюцією» докотився в кухню аж до помийниці...

Євген зніяковів од цих слів Аркадія і замовк.

Їхню розмову перервав десятський, що подав Аркадієві квитка.

В квитку писано, щоб Аркадій негайно прибув до сільради. Аркадій хутко пішов.

В сільраді повно людей. За столом сиділи голова райвиконкому Охріменко та Залеський. Залеський, коли до столу підійшов Аркадій, зараз же вийшов з сільради.

Охріменко, побачивши Аркадія, суворо звернувся до нього:

— Ану, дихни на мене!

Аркадій, нічого не розуміючи, розгублено послухався його наказу.

— Так.. є таке... Ану лишень, дядьку—звернувся він до найближчого селянина—підійдіть но сюди.

Селянин підійшов.

— Ану дихни но в рот оцьому дядькові...—наказав він знову Аркадієві. Аркадій дихнув.

— Чути від нього самогонку?!—не то запевняючи, не то запитуючи, промовив Охріменко.

— Ні, не чути!—відмовив селянин.

— Та у вас, дядечку, мабуть ніс шмаркаком заліг. Адже ж я чую!—

— Та чого ж я од вас чую, а од нього ні?—образливо запитав шмаркатий.

Охріменко почервонів, мовчки проковтнув це запитання й звернувся до другого селянина:

— Ану, ви... Що, правда, чути?

— Та так, що ніби звідкілясь дуже тхне самогонкою... Не розбереш звідкіль— глузливо відмовив той, виразно дивлячись Охріменкові в вічі.

— Запишіть це твердження до протоколу,— офіційно звернувся Охріменко до Загорілого. Потім обурено звернувся чи то до Аркадія, чи то до селян:

— Тепер скажіть, будь ласка, як вас розуміти, що ви піячите з глитаями?

Аркадій приголомшений мовчав.

— Ось Доценко прилюдно тут заявив, що він щойно од вас і піячив з вами. Доценко, так це було?..

— Еге ж, було. Ми з ним помирились. Ще він запрошував мене, щоб я частенько приходив до нього.

— Запишіть, будь ласка, слова Доценка до протоколу...—знову звернувся він до Загорілого.—А ти Рудкевич, можеш собі йти... брехати знову до газети... Тільки ж і про себе все напиши... Ми могли б загнати тебе, куди Макар.... знаєш?.. Але краще забирайся за доброго здоровля, куди хочеш.

Аркадій, ні на кого не дивлячись, хутко вийшов з сільради... Голова йому крутилась, в очах миготіло, а тіло здалося легким-легким: ось-ось зірветься й полетить... Він навіть ухопився за двері своєї кімнати... Рот йому кривило і він раз-у-раз широко позіхав.

В кімнату вскочила Надія Климівна і з плачем кинулась до Аркадія, а ззаду стояв Залеський... Він квасно, переможно всміхався, а очі йому сльозились...

— Аркадію, мій любий, коханий!.. доконала тебе оця наволоч потайна!.. Попереджала я тебе, що не настав ще «шкробам» час комуну «тикати носом»...

Потім вона обернулась і несамовито накинулася на Залеського:

— А ти забирайся звідси, польська ганчірка, опудало вороняче!.. Щоб і дух твій не смердів тут!.. Тобі, йолопе жалюгідний, годиться тільки пристати до мого батька шкури з ним чинити та вівці стригти... Забирайся... І вона так тупнула ногою і вдарила кулаком по столі, що Зеленський в одну мить вилетів із школи.

— Аркадію,—з докором, плутано звернулась вона, щільно притулившись до нього—що ти робиш? Ти губиш себе й мене... Залеський попередив мене, що нас звільнять з посади; він знову залицявся до мене... Подумай, Аркадію, ти ж молодий! Повинна ж бути пропорція між зростом і працею... Де ж наше особисте життя?.. Ми, як ті військові на маневрах... І дивно, таке мале село, а й воно вимагає таких затрат сил та праці... А таких же сіл мільйони... Аж страшно стає!.. І як ще мало зроблено? Ще ж скільки то молодняцьких сил та енерґії з'їсть мій батько! Він же, як вовцюга, скалить зуби та сам наривається, аби рвати кого...

Вона ніжно гладила його голову. Аркадій стомлено одкинувся на спинку стільця і заплющив очі.

— Які тут, Надю, жертви? Ліс як рубають, то тріски летять... Треба вміти рубать, щоб бува не придавило тебе зрубане вже дерево... Але, Надю, придавлений деревом молодняк знову випростується...

***

Був літній, сухий кубанський день. На узбережжі Озівського моря в одній станиці, в тіні базарних рундуків сиділи брудні, обірвані селяни з голодних губерень. Вони за кілька сот верст прийшли до цього краю, щоб продатись тут у найми.

Хуторяни-станичники нарочито приїжджали сюди, щоб найняти кого з них. З ціпком у руках, пильним хазяйським оком оглядали вони цих голодних, як циган кобилу—боялись, щоб не було «ґанжі» в силі цих безсилих од голоду селян.

Пекуче сонце, рундуки, базар, крамниці... Голодні селяни, кругле пузо, купівля робочої сили... Це все нагадувало про неволю за часів Риму, Вавілону, Єгипту. Так і здавалось, що ось-ось надійдуть кораблі, заберуть цих невільників і повезуть десь у далекі краї.

Таке враження склалось і в одного з цих голодранців. Це був Аркадій. Але коли він дивився в протилежний бік базару і бачив там на великому будинку червоного прапора, лави червоноармійців з червоними зірками, галасливих піонерів,—смуток першого враження відходив геть, а серце наповнялось радістю, надією...

І йому здавалось, що ці обірванці сидять десь на смердючому березі, а човен в морі, борючись з хвилями, уквітчаний червоними прапорами, поволі, але вперто наближається до них, щоб визволити їх од очеретяних вовків... Скоро, скоро човен надійде! Уже чути гомін, видно спасенні руки... Ох, скоріше б!..

Аркадій пішов шукати поденної роботи і скоро став ремонтним робітником на залізниці. Вдень працював на залізниці, а надвечір чистив рибалкам рибу.

Пройшло ще три місяці. Аркадій одержав з київщини два листи. В одному Бойко Іван, Іванченко та Мартиненко писали йому:

«Любий, дорогий наш Аркадію Вікторовичу! І куди це ви залетіли від нас? Що ви, злякались, чи що? Ми тут підняли цілу бучу, зашуміли на всю округу. Залеського, Охріменка та Доценка заарештували й прилюдно судили. Оце недавно відбувся над ними суд: Залеського та Охріменка—за спекуляцію дзвінкою валютою, церковним конфіскованим майном та за інші злочини—розстріляли; а Доценка взяли на один рік до бупру. Вас же знову ввели до нашого комсомолу. Також за вами лічиться при школі місце вчителя...».

Внизу була приписка Євгена:

«Свою думку їхати до Москви я облишив, бо зараз селяни своїми коштами і працею будують великого будинка для хати-читальні та театру... Хай, все таки живе еволюція! А літеру «р» хай ГПУ та нарсуд сторожко та цупко державть у своїх руках, щоб нею влучно цілити в тупоголових Залеських... Хай живе мирна, культурна громадськість!».

В другому листі писала до нього Надія. Вона, як це звичайно в неї, докоряла йому, розводила цілу філософію про «жертви»... В кінці писала: «Може ти приймеш мене до себе? Напиши, так я приїду... Нетерпляче чекаю твого листа».

Аркадій перечитував ці листи в поїзді. Він їхав на Кубанську окружну позапартійну селянську конференцію, делегатом од профспілкових організацій великої станиці.

Кубань, 1929 р.

ДМИТРО ЧЕПУРНИЙ

ЛЕНІНГРАД

Стоїть палац колишньої держави,
В повітря вп'явшись ніби мур.
І для царів орел не ржавів, —
Бо халуї в руках держали
Для тих, хто жив свій вік похмуро,
Чотиристінчату тюрму.
Палац величної краси
Дививсь замріяно у синь.
І під бурхливий танків клекіт
Чекав з країв своїх далеких
Оздобу свіжу і нову.
... А через синяву Неву,
Через бар'єри і вали
Фортеця смерти...
У сльозах
Туди закованих вели
І не виводили назад.
Обличчям тиснулись до ґрат,
Було так боляче і журно.
Лише розмірено куранти
Мінорно били у бажур.
Із бастіону грім гармати
Розносив вісті кожен день,—
Про те, що в'язень впав від ката,
А інший вже на зміну йде.
На равеліні кров братів,
Така ясна, як промінь сонця.
Встають у привидах, мов тіні
Бліді народовольці.
То цар досяг своїх хотінь,
То цар знайшов для себе вихід,
Аби спинити помсти хід.
І всі царі за людську кров
Робили рух,
Робили крок.
Санкт-Петербург заплямували,
За ненажерливе життя.
Та вже лежать герби в підвалах
І зблід в музеї жовтий стяг.
Робітники пішли за волю, щоб не скоритися біді.
Стоїть, як велич, гордо Смольний,
Новітній свідок всіх подій.
Це ж тут Це-Ка війни з віками,

Це ж тут умер товариш Войнов
З газетами в руках,
Що роздавав їх воїнам
І робітникам.
На п'єдесталі Вождь залізний,
Здійнявши руку до тюрми,
І ніби каже грізно:
— Ми.
Права від Першого Петра
І до останнього Миколи,
Лягли на трактах
Смертно-кволо.
О, Ленінграде,
Ти греми,
Шумуй машинами заводів
Вже панувати жаху годі,
Бо ти чимало крови лив.

С. ЗАРХІИ

„АВАНГАРД" КРИКЛИВОГО МІЩАНСТВА

— «Жінка й вексель—ніколи не пропадають».

— «Розумні люди напиваються з-за боязни смерти, дурні—по глупоті. Решта з смакових побуджень».

— «Веселістю переможеш світ».

Усі ці мудрощі одеської Молдаванки лише крапля в морі пошлости, що побачила світ на сторінках № 3 журналу «Авангард».

Але, не ці пошлості примусили нас взятися за перо. Ми не збираємось в цій статті вступати з «Авангардом» у групові літературні суперечки або давати рецензію, критичну оцінку тому чи іншому літературному творові.

Ми лише вважаємо за свій обов'язок дати гостру р і ш у ч у відсіч тим ворожим антирадянським виступам, що мали місце на сторінках журналу.

Відповідальний редактор цього журналу, поет Валеріян Поліщук, видрукував в останньому номері збірник своїх афоризмів і ескізів.

Крім уже цитованих, впадає в очі такий афоризм:

> «В одному кінчикові вашого нігтя закопано стільки мудрости, що її не охопити Айнштайнові з Леніним укупі».

Що це значить—не зовсім зрозуміло, ясно тільки одне, що цей афоризм ані трішки не скеровано до вшанування пам'яти небіжчика учителя пролетаріяту.

Обережніше з ім'ям великого вождя, не брудніть його тупоумними пошлостями—це наше перше зауваження.

Але в смітнику пошлости не важко знайти й антирадянські перлини. Ось одна з них.

> «Я взагалі проти всяких судів.
>
> Суд, найгуманніший суд—це все одно розправа з пташкою в клітці, куди просунута рука переможця. Та рука може пташку притиснути, примусити пищати, випустити, задавити... Судити не треба—треба боротися. Суд, правда, теж зброя боротьби, а л е з б р о я н е г у м а н н а, з б р о я в а р в а р с ь к а, і з о з н а к а м и с у с п і л ь н о г о с а д и з м у: ц е б о р о т ь б а р у к з п т а ш к о ю в к л і т ц і *).

Не подумайте, що В. Поліщук скеровує свої стріли проти буржуазного суду, ні. Він, «взагалі проти всяких судів», в тому числі й проти пролетарського суду.

І це пишеться за днів, коли перед нашими очима пройшли судові процеси шахтинських і астраханських шкідників, за днів, коли викрито шпигунсько-шкідницьку організацію у військовій промисловості, за днів, коли щодня майорять газети зводками про вбивства селькорів, комсомольців, найкращих сільських активістів—куркулями й білогвардійцями.

---

*) Підкреслення скрізь мов—*С. З.*

Усіх цих контр-революційних гадів, що готові щохвилини нас задушити, «гуманний» В. Поліщук змальовує безпорадними пташками в «клітці, куди просунута рука переможця»...

А важку каральну руку пролетарської диктатури Поліщук характеризує, як «зброю варварську, з ознаками суспільного садизму»...

Протирадянський «афоризм» Поліщука, його обвинувачення у варварстві й насильстві—не нові, не оригінальні. Їх взято на прокат з старого, зданого революцією в архів нікчемного багажу анархістів і меншовиків.

В добу жорстокої клясової боротьби пролетаріят не може бути м'ягкосердий до своїх найлютіших активніших ворогів.

Жвачна мораль розпливчастого «гуманізму» смішна на полях клясових боїв. Бажав чи не бажав цього Поліщук, але об'єктивно він зробив спробу з негідними засобами завадити нашій боротьбі.

Так само одверто антирадянським, антипартійним є й таке гасло, замотане в пелюшки невинного «афоризму».

> «У вік *легкоподатливого* газу й невидимого радіо *бути крицево-твердим і кам'яно-непохитним*—*є глупота*. Піроксиліновий газ трощить крицю, як солому. *Наближайте активність вашого духу до газу*—це знамено новітньої доби». («Аванг.» стор. 111).

У чий город кинуто тут камінь—догадатися не важко. В період, коли у відповідь на наш форсований наступ капіталістичні й дрібнобуржуазні елементи роблять тиснення на відсталі нестійкі шари робітничої кляси, а звідти ці настрої просякають і заражають окремі клітинки партії—саме цього періоду кидається гасло—«*Станьте легкоподатливі, як газ*».

Партія більшовиків б'ється на два фронти—проти правих ухильників і проти рецидивів та решток троцькизму. Партія успішно бореться з ухилами й розбиває їх саме тому, що вона *крицево-твердо й кам'яно-непохитно* стоїть на ленінських позиціях.

Ось саме з цих основних гідностей Ленінської партії цинічно знущається редактор «Авангарду», називаючи їх глупотою.

Новий антипартійний рупор оголошує «знамено новітньої доби»—«*наближайте активність вашого духу до легкоподатливого газу*».

Одверто й недвозначно!

Клясовий ворог вустами поета, що зве себе пролетарським, з трибуни радянського журналу зробив спробу ідеологічно роззброювати наші лави.

Ці збочення з пролетарського шляху силкуються леґалізувати, набути собі прав громадянства, забезпечити собі авансом «свободу творчости». Інакше—як можна пояснити таке цілком одверте речення В. Поліщука про те, що «*роля сучасного письменника полягає в помилках та ухилах*. Тут його основна активна цінність, бо ці помилки є, значить, і в суспільстві»...

Далі йде досить таки заплутане пояснення про те, що роблячи помилки, письменник перетворюється на сигналізатора й тоді починають ці помилки

виправляти і в письменника і в суспільстві, а звідси Поліщук робить висновок, що «правильна лінія поступу від цього виграє».

Оскільки це так, то, йдучи за порадами Поліщука, ми повинні друкувати й писанину закордонного українського фашиста Донцова, і явно куркульські твори—адже ми можемо після виправляти їх, а від цього «правильна лінія поступу виграє»...

Ні, цей хитромудрий номер не пройде! Ми не можемо дозволити свободу друку для протирадянських виступів, незалежно від того, під яким би стягом вони не приховувалися.

На нашу думку, роля сучасного пролетарського письменника полягає в художній боротьбі за генеральну лінію партії, проти різних дрібнобуржуазних ваганъ, ухилів і помилок, а не в тім, що активна цінність письменника—саме в його ухилах і помилках.

Партія і комсомол мільйонами ниток зв'язані з масами й не на підставі літературних антипартійних творів складатимемо ми думку про ті чи інші зрушення й настрої в робітничій клясі та селянстві. Нам такі «сигналізатори» не потрібні!

Спробу В. Поліщука авансом леґалізувати свої теперішні й майбутні ухили не важко розкусити, не зважаючи на його твердження, що «до глибокого розуміння мене—Валеріяна Поліщука—Україна доросте через двадцять років».

Так само дивно від «індустріяльного» поета, «що розв'язує проблеми спірального поступу мистецьких форм пролетарської доби з пролетарського погляду»—чути, що за часів комунізму «на світі запанує безклясове суспільство, а може й л і н и в а л ю б о в, ч и м'я к а б а й д у ж і с т ь в а т м о с ф е р і м р і й н о г о н е р о б с т в а» (стор. 117).

Може саме тому, що В. Поліщук так по-філістерському, по-солодкувато міщанському уявляє собі комунізм, може саме тому він суб'єктивно вважає себе за поета пролетарського.

Проте, чи можемо ми припустити, щоб на таких фалшивих комуністичних перспективах виховувалися молоді, хоч і не численні, читачі «Авангарду»? Наш обов'язок—до кінця викривати фалшиві, міщанські уяви про соціялізм і захоплювати молодь науковою перспективою майбутнього суспільства. І в світовій комуні відбуватиметься боротьба суперечностей, але не серед людства, що утворить лад економічної гармонії, а у взаєминах людства із світовим оточенням.

Природа всесвіту,—ось хто стане жорстоким, новим «клясовим ворогом», що на нього кинеться уся комуністична людність всією могутністю своїх знань, техніки, своїх прагнень.

«Людство, незв'язане власницькими гальмами, під натиском зросту потреб світового колективу, завоює такі галузі, що про них не наважувалася й мріяти досоціялістична наука. Проб'ється в найглибші поклади земної кулі, перекинеться на інші плянети...

І кожний новий завойований етап супроводжуватиметься новим зростом «вередливих» тенденцій людства, що невпинно зростатиме, цебто—

стане за стимул до дальшого невпинного технічного просування» (А. Залкінд. «Полове життя й сучасна молодь»).

Не «мрійне неробство», а майбутню індустріяльно-технічну й винахідницьку міць комуністичного людства—ось що, здавалося, мали б виспівувати співаки «Авангарду», співаки індустріялізації і «марксівської теорії поступу», як вони самі себе звуть у своїх реклямних відозвах, проклямаціях і бюлетенях.

Ну, а хто сказав, що авангардівці не виспівують індустріялізації, що вони далекі від гасла—наздогнати й випередити?

Хай харківський авіо-завод не пишається новою десятимісцевою машиною, самольотом К5, хай замовкнуть вітання на адресу ХПЗ, що випустив перший радянський тисячосильний дизель «Зульцер»,—їм однаково не наздогнати винахід авангардівського інженера.

Відомий український конструктор Калінін ніколи не додумається до варстату системи конструктора Єрмілова. Оскільки патент ще не заявлено, то з цілком зрозумілих причин «Авангард» наводить тільки ідею винаходу, не згадуючи про конструктивні деталі.

«Беручи на увагу незручність церобкопівських кроватів для спарування, В. Єрмілов розробляє зараз дешевий, зручний і красивий варстат — ліжко для виконання цих життєдайних функцій людського організму. У цій роботі допомагає нашому художникові своїми порадами його дружина» («Авангард», стор. 180).

Відтепер «індустріяльні» поети «Авангарду» стають поетами від варстатів. Честь їм і слава! Вони не тільки наздогнали, вони навіть випередили «техніку» капіталістичних країн. Навіть світова столиця розпусти—Париж—не знає подібних винаходів.

Поспішайте, налагоджуйте масове виробництво—вам доведеться працювати на експорт—усі кафешантани й будинки розпусти капіталістичного світу зробляться вашими замовцями...

В Жовтневі дні вперше дали ток Есхар і низка великих електростанцій на Україні. Розгортаються розбуркані сили нових десятків тисяч кіловат електро-енергії. Адже «Індустріяльні» поети не можуть пройти повз електро-енергії—цього «знамена новітньої доби». Вони теж розгортають потік електро-енергії:

Я на канапу тихо
Тихесенько її жбурнув—
І так електро-енергійно
Як не розрізаную книгу,
Прудкі їй ноги розгорнув.

Радіопередача № 2
Алло! Алло! Алло!
Пролетарі! Селяни!..

(Е. Стріха. «Аванг.», стор. 130).

Але, «індустріяльні поети» не забувають і про сільські питання. Ось, наприклад, «засівна кампанія» а la Поліщук.

«Тому так приємно засівати себе в кожну світлу жіночу постать, в кожний соковитий примірник людської породи, втіленої в жінку» («Авангард», стор. 119).

«Авангард» № 3 вийшов напередодні Жовтневих свят. Напередодні пролетарських свят у нашій пресі завжди друкується гасла. «Авангард» теж видрукував своє програмове гасло:

— «Отже ми виголошуємо гасло: за чистоту і одвертість, за здорові функції людського тіла навіть прилюдно. Хай живе прилюдний соковитий поцілунок в голу жіночу грудь! («Аванг.», стор. 180).

Отже, все як у людей: ми виголошуємо гасло... Хай живе... і т. і.

Але якщо «варстат-ліжко»—оригінальний винахід, то це гасло «Авангарду» вкрадено у... фашистського диктатора Еспанії—генерала Прімо-де-Рівера. Він також «за здорові функції людського тіла навіть прилюдно». Він давно перетворює в життя «авангардівське» гасло. Ось що пише про Прімо-де-Рівера відомий еспанський письменник Бласко Ібаньєс у своїх викриттях «Викритий Альфонс XIII»:

«Його можна було застукати іншим разом із хористкою в ложі театру, коли він майже на очах у публіки робить те, що інші люди звикли робити за добре замкнутими дверима».

Правда, Прімо-де-Рівера теоретично не обґрунтував у пресі своє гасло, як це зробили «авангардівці». Шкода, що їм пощастило це зробити. І коли В. Поліщук має претензію до Головліту за те, що він «приглушує можливість гострої боротьби», то ми теж маємо до Головліту претензії за те, що він припустив на сторінках радянського журналу антирадянські виступи, пошлу еротику й неприпустиму порнографію.

«Людина офарбовує в полові кольори цілий світ»—говорив колись Ніцше і це було вірно щодо людини визискувальної доби. Визискувальна культура надто переоцінювала полове життя людини й спрямовувала в цей бік набагато більше енерґії і уваги, аніж біологічно цього вимагав людський організм.

Капіталізм хаотично розпоряджався людською енерґією, відкидаючи її від продукційного використання на шлях паразитизму. Пролетарській революції доводиться відціджувати соціяльно-здорове, революційно-доцільне в половому житті від елементів виродження, розкладу, гнилизни й брудного намулу. І, коли контр-революція, коли реакція за доби громадського занепаду після революції 1905 року буйно розгорнула порнографію в мистецтві й літературі, то тепер соціяльна аналіза походження порнографії та еротизму в журналі «Авангард» зовсім інша.

Та сама зовнішня схожість, те саме смакування «голих жіночих грудей» і повчання про те, що «при поцілункові в губи особливо еротичну силу дає доторкання просунутих через губи язиків один до одного» (Стор. 119).

Але, якщо порнографія й похабщина були знаряддям у руках царату для того, щоб скеровувати в безпечне для нього річище енерґію й протест інтеліґенції, то тепер, за доби розгортання пролетарських сил, порнографія й половий дурман, половий фетишизм є велика соціяльна небезпека.

«Прагнення до клясової організації і клясової боротьби—послаблюються, коли їх відволікти в бік різноманітних і тонко розгалужених полових принад сучасного (буржуазного—*С. З.)* мистецтва й побуту».

Такою витонченою отрутою, що розслаблює, знесилює, пройнятий увесь «Авангард», який насичує половими, еротичними тонами все наше життя, починаючи від індустріялізації й кінчаючи показом безклясового суспільства. «Авангард» спробує вищерити свої ікла й кігті, спробує кусатися й дряпатися:—«Брудненькі аскети, літературні євнухи»—ось неминучі прозвиська, що посиплються на нашу голову.

Не для того, щоб сперечатися з ними, а щоб виголосити суворий вирок анархічному міщанству, дамо слово Володимирові Іллічу.

> «Не те, що я хотів би своєю критикою проповідувати аскетизм. Мені це й на думку не спадає. Комунізм повинен нести з собою не аскетизм, а життєрадість і бадьорість, що їх викликає також і повнота любовного життя. Але, на мою думку, надмірне полове життя, що тепер часто спостерігається, не приносить з собою життєрадости й бадьорости, а навпаки, зменшує їх. За часів революції це погано, зовсім погано!..
>
> Революція вимагає зосередження, напруження сил. Від мас, від особи. Вона не терпить орґіястичних станів на зразок тих, що є звичайні для декадентських героїв і героїнь Д'Аннунціо.
>
> Невитриманість у половому житті—буржуазна: вона є ознака розкладу. Пролетаріят — молода кляса. Йому не потрібна сп'янілість, що приголомшувала б його чи збуджувала. Йому не потрібна ні сп'янілість полової невитриманости, ні сп'янілість від алькоголю... Він черпає сильніші спонукання до боротьби у становищі своєї кляси, в комуністичному ідеалі. Йому потрібні ясність, ясність і ще раз ясність.
>
> Тому, ще раз кажу, не повинно бути ніякої кволости, ніякого розбазарювання й знищення сил. Витриманість, самодисципліна—не рабство; вони потрібні і в любові...
>
> Коли шкідливі явища буржуазного суспільства починають поширюватися й на світ революції,—як широко розгалужене коріння деяких бур'янів—то краще виступити проти цього заздалегідь». («Спогади про Леніна». К. Цеткін).

Шкідливі явища буржуазного суспільства—порнографія й половий гіпноз—просякли в радянську пресу. Ми виступаємо проти них, щоб виполоти ці бур'яни. Але полоти треба з корінням. А коріння «Авангарду» лежить у політичному й половому анархізмі В. Поліщука та його групи. Їхні виступи в останньому номері «Авангарду»—це бунт оскаженілого дрібного буржуа проти залізної, безжальної до ворогів дисципліни пролетарської держави, бунт проти клясових норм пролетаріяту, бунт проти Ленінських вимог самодисципліни й витриманости.

Їм душно в радянській атмосфері, вони хочуть одчинити віконце й впустити отруйні випарення буржуазної похоті, старанно драпіруючи її завісою, «найлівіших» і «найреволюційніших» фраз.

Чи міркували вони над тим, чиє «соціяльне замовлення» вони виконують?

Чому так убивчо збігаються гасла «Авангарду» із словом і ділом фашистського диктатора?

Чи можна сполучити соціялізм з алькоголізмом, релігійним і половим дурманом?

Ні, не можна—відповідаємо ми, і такий наш вирок крикливим міщанам із «Авангарду». Але ж Поліщук та його група—майстрі, але ж на свойому художньому точилі вони точили й струмент для великого пролетарського будівництва, а не тільки, може самі того не розуміючи, зброю для клясового ворога.

Коли це так, то для того, щоб вони билися по один з нами бік барикад, ми вимагаємо від них цілковитої ідейної капітуляції, роззброїтися й здати до архіву ввесь свій арсенал анархізму.

Або—або... Третього не дано.

ІВ. ІСАЄВ

НА ЛІТЕРАТУРНІ ТЕМИ

Останнім часом на сторінках «Комсомольця України» досить жваво обговорювалося низку питань літературного життя. У серії полемічних літературних виступів зачеплено чимало досить актуальних питань розвитку української пролетарської літератури, зокрема, проблему стилю нашої літератури й питання боротьби із збоченнями від пролетарської лінії в літературі. В полеміці частково зачеплено проблему попутництва, питання шляхів тієї молодої літературної групи, що вийшла з «Молодняка» й оцінки ідеологічної та літературно-мистецької вартости продукції цієї групи. Нам доведеться зупинити увагу на цих основних питаннях дискусії, залишивши поза увагою низку другорядних питань, зачеплених дискусією, що не мають принципового значення й літературно-політичної актуальности. Насамперед розглянемо питання про антипролетарські збочення в літературі.

Велику помилку роблять ті товариші, що намагаються розглядати питання про антипролетарські збочення в літературі та боротьбу з ними без діялектичного урахування відмінних соціяльно-клясових властивостей доби, що її переживає країна, зокрема процесів, що характеризують ситуацію літературного фронту. Ця недіялектичність підходу до розв'язання такого важливого питання виявилася в кількох товаришів, що пробували абстрагувати розгляд питання боротьби про ворожі виступи й антипролетарські збочення в літературі від конкретної ситуації в країні і на літературному фронті, зокрема.

Напередусього не можна не враховувати тих виключно важливих соціяльно-політичних зрушень, що ними характеристичні останні роки нашого руху. Ми здійснюємо посилений соціялістичний наступ на капіталістичні елементи міста й села. Переможний наступ пролетаріяту по всіх лініях не міг не спричинитися до визначного загострення клясової боротьби. Клясова боротьба набрала гострих форм не лише в царині економічній та політичній, а й у царині культурній, зокрема, літературній. На самому літературному фронті відбуваються певні перегрупування сил. З одного боку, ми маємо значний зріст пролетарської літератури, консолідацію різних її розгалужень, з другого боку, активізацію ворожого табору літературного. Між цими двома клясово-протилежними таборами відбувається боротьба за вплив на літературні кадри.

Активізація діяльности антипролетарських ворожих літературних угруповань знайшла собі досить чітке окреслення й у низці літературних творів. Такі художні твори, як «Робітні сили» М. Івченка і інші, досить

красномовно потверджують аж геть не поодинокі випадки клясово-ворожих виступів у літературі.

Клясово-ворожий вплив досить відчувається і в окремих наших радянських літературних журналах.

Це твердження можна наочно ілюструвати «афоризмами й ескізами» Валеріяна Поліщука в № 3 «Авангарду», в яких висловлено анархічний бунт проти пролетарської дисципліни, в яких він виступає проти радянського суду, пропаґує потребу леґалізації літературних виступів ворога, закликає до примиренського ставлення в боротьбі з клясовим ворогом, домагається виправдання антипролетарських збочень письменників і т. інш.

Ці покажчики активізації ворожого літературного табору й буржуазного впливу на окремі ланки нашої, або близької нам літератури, вимагають рішучої боротьби з цими проявами з боку нашого пролетарського революційного сектору.

А, між тим, деякі наші товариші не зрозуміли цієї потреби рішучої боротьби з клясово-ворожими проявами на літературному фронті, що призводить до певного негативного ставлення й своєрідного нехтування такою поставою питання, збочують з правильного шляху.

В цім відношенні досить характеристична стаття т. Ів. Момота в «Комсомольці України», в якій він, між іншим, пише:

«Можливо, що пролетарський реалізм найменше спонукає письменника до різних ухилів і зрад пролетарській літературі, але що ж поробиш, коли й цей найпридатніший арґумент не може нас втішити».

Інший молодий письменник, поет Терень Масенко, містить у «Літературному Ярмарку» лист до І. Сенченка, в якому наводить такий уривок з свого ще не видрукованого вірша:

«Остогидли тяжко наші «ортодокси»
Бойових поетів барабанний патос.
І мені стійкому врешті довелося
Рідної Сахари у степу шукати».

Можна було б подумати, що Терень Масенко має на увазі тільки деяких «київських ортодоксів» за його висловом, які «вишукують ухили в молодняківців», що одійшли до «Пролітена». Але сам же Т. Масенко досить недвозначно пояснює:

«...Зовсім не про цих наших «ортодоксів» і не до київського зокрема відноситься цей уривок з одного мого вірша, що я, блукаючи по Дінцевих луках, розробляв його тут у стилі пролетарського реалізму».

Цілком зрозуміло, що треба виступати проти необґрунтованих критичних «наскоків», проти безпідставного «пришивання» збочень, ухилів нашим революційним письменникам. Деяким нашим критикам треба усвідомити потребу найбільш чулого, найбільш тактовного й обґрунтованого виступу в питаннях літературно-мистецької аналізи, цінування художньої продукції революційних письменників.

Але не менш неприпустимим є й легковажне, нервово-зневажливе ставлення до зауважень з боку критики щодо хиб, помилок і збочень окремих письменників. Тим більше неприпустимими, ба навіть шкідливими є тенден-

ції об'єктивно-примиренського ставлення до боротьби з антипролетарськими збоченнями в нашій літературі, а надто — виступами ворога. Завдання пролетарських, революційних письменників полягає, передусім, у тім, щоб, рішуче переборюючи збочення у своїх власних лавах, паралізуючи настрої байдужого ставлення до боротьби з цими збочення, давати своєчасну й рішучу відсіч протирадянським виступам ворога.

Кожна вилазка клясового ворога, кожне окреме намагання ворога, в тому числі й озброєного художнім словом, у будь-який спосіб впливати на наш розвиток, перешкоджати йому, повинен зустрічати найрішучішу відсіч з боку нашого пролетарського сектору.

* *

Неґативний для нас вплив позначився й на певних колах «Молодняка». Це безпосередньо ув'язується з виходом із «Молодняка» цілої групи молодих письменників (Момот, [redacted], Донченко, Масенко). Як можна оцінювати вихід згаданої групи з молодняка? Взагалі треба сказати, що повільний вихід молодих письменників з «Молодняка», що переростають «Молодняк», є цілком нормальний і природній, бо «Молодняк» є тією молодняцькою літературною організацією, що дає змогу оформлюватись молодим початкуючим пролетарським письменникам, або як сказав би Павлуша Усенко—«колискою письменника». І оскільки окремі «молодняківці» переростають цю організацію і щодо зросту й щодо літературної своєї кваліфікації, вони, звичайно, будуть повільно залучатися до загальних літературних процесів уже як письменники, що переросли етап первісних шукань. Але факти переконують, що зовсім не ці причини спонукали згадану групу до виходу з «Молодняка». По це досить переконливо говорять документи. Отже наперед ніж перейти до розгляду справжніх причин, що обумовили їх відход від «Молодняка», звернімось до фактів:

У квітні т. Момот, що був тоді головою харківської групи «Молодняк», скликає збори «Молодняка», на яких ставить питання про ліквідацію «Молодняка». На тих же зборах він зачитав заяву, якою арґументував потребу ліквідації «Молодняка». В заяві він писав:

> «Не відкидаючи того колосального значення, що мав «Молодняк» свого часу, в період літературної дискусії... мушу з болем констатувати повну безпорадність і бездоріжжя його сьогоднішніх членів. Організація, як певна художня та ідеологічна група, витратила свій колишній темперамент, відійшла від старих позицій наступу й фатально обороняючись, силкується, подібно до плужанської традиції, «твердо стояти на своїх ногах». Ні з громадського боку, ні з боку свого мистецького напрямку «Молодняк» себе не виправдує. Скажім одверто—які нас громадські чи художньо-виробничі принципи об'єднують».

У цій же заяві, Момот не забуває згадати «не злим, тихим словом» комсомол.

> «Отже, цілком зрозуміло, що за такого стану ЦК ЛКСМУ безсилий ідейно керувати «Молодняком», бо при всіх його добрих намірах це керівництво зводиться до звичайного меценатства або догляду, чи акуратно ми ґастролюємо по осередках».

Отже, за словами т. Момота їх вихід обумовлено «безперспективністю «Молодняка» й «ідейною безсилістю комсомолу» керувати молодняцьким літературним рухом.

Але—таке зневір'я в творчі здібності і перспективи «Молодняка» та в спроможність комсомолу керувати молодняцьким літературним рухом теж обумовлено певними причинами.

Не можна не відзначити того, що комсомол, зокрема ЦК ЛКСМУ, не досить надавали уваги систематичному керівництву молодняківським рухом. Правильно також, що «Молодняк» переживав, та й нині ще у деякій мірі переживає,—певну кризу з р о с т у. Про це досить чітко сказав т. Корсунов у своїй доповіді на І Всеукраїнській конференції комсомолу:

> «Тепер «Молодняк» переживає, по мойому, серйозну кризу творчости, на яку я, особисто, дивлюсь, як на кризу зростання. Основні причини, які обумовили кризу, по мойому, полягають, поперше, в тисненні дрібно-буржуазних сил на окремі найменше ідейно-стійкі ланки «Молодняка», які почали відбивати соціяльно-чужі настрої у своїй творчості, наслідком чого вони були виключені з організації. Подруге, у диспропорції літературно-політичної кваліфікації молодняківців і в надто складних завданнях смуги розвитку, що її ми переживаємо, в обстанові гострої клясової боротьби, яка потребує глибокої літературної продукції, яка відбиває соціяльно-економічні процеси в економіці, ідеології, побуті. Потретє, у кволості органічних зв'язків комсомолу з «Молодняком» і деяким запізнюванням ЦК в реагуванні на становище в ньому і не завжди своєчасній підтримці його».

Отже, які причини лежать в основі виходу згаданої групи з «Молодняка»? Основні причини полягають в недостатній ідейно-політичній загартованості, марксівській підготовці цих товаришів, нерозуміння тих виключно складних завдань, що покладаються революцією на «літературний комсомол».

У нас є чимала частина такої революційної інтеліґенції, що щільно залучилася до революційних акцій пролетаріяту в наслідок тих зрушень, що їх обумовила революція. Вона стоїть на революційних позиціях. Але в час труднощів, у час, коли цій революційній інтеліґенції кляса ставить нові й складні завдання, що вимагають впертої енерґії, сил, уваги, часу—окремі прошарки такої інтеліґенції виявляють несталість, вагання. Залишаючись в основному на правильних революційних позиціях, вони починають проявляти сумніви в низці питань, певні збочення, на чім відбивається й певний відход від революційних позицій.

Це стосується, принаймні, в певній мірі й згаданої групи товаришів. Бурхливі хвилі революції позитивно вплинули на них, прибили їх до комсомолу. Вони посіли певне місце на літературному фронті. Первісне їх залучення до революційних процесів, первісний стан оформлення їх, як молодих письменників, позначився чималою клясово-політичною революційною активізацією на літературному фронті.

Але приход до комсомолу покладав на них, представників літературного комсомолу, низку надзвичайно складних завдань, зобов'язань, яких вони

на превеликий жаль, не досить зрозуміли. Головне завдання — бути не тільки письменником взагалі, а виробляти з себе справжнього пролетарського письменника. Це досягається шляхом встановлення найщільнішого зв'язку з пролетаріятом, вивчення й участи (літературної, звичайно, насамперед) у складних процесах соціялістичної будови, впертої учоби, опанування марксо-ленінської методи в підході до розв'язання будь-якого питачня, зв'язаного так з соціяльно-політичним, як і з культурним життям в країні. Це досягається, подруге, глибоким обізнанням на завданнях і політиці партії, ухвалах партійних з'їздів і підпорядковування своєї літературної діяльности інтерпретації історичних завдань пролетаріяту, відображення процесів руйнації старого й побудови нового соціялістичного, справжній допомозі партії, мобілізувати увагу найширших кіл трудящої людности довкола соціялістичного будівництва.

Доки низка з цих завдань не набирала такої гостроти, щоб без їх розв'язання не можна було б рухатись цілком правильним шляхом, доти ці товариші йшли поруч інших молодих пролетарських письменників. Але, коли ці вимоги, поставлені життям якнайгостріше, бо й самі умови боротьби кляси ускладнилися, коли треба було справжньо озброюватись, так марксоленінською теорією, знанням політики партії, як і позитивними формальномистецькими надбаннями, коли треба було за найскладніших умов на ділі виконувати функції літературного комсомолу, виконувати соціяльне замовлення» комсомолу, — ця група не змогла крокувати впевненим кроком, кроком сталого пролетарського письменника. В них забракувало революційно-пролетарського завзяття, енергії, стати на височині вимог тої смуги, що її ми переживаємо. У них почала виявлятись нерішучість і втома, прагнення до тих організацій, де вимоги менш складні.

Оскільки існує непролетарський, хоч і близький пролетаріятові, сектор літератури, де ці завдання так гостро не стоять, де менше вимагається, принаймні, в політичному відношенні,—їх почало тягнути до цього сектору. З цього погляду зрозумілий їх відхід до «Літературного Ярмарку», довкола якого групується основна маса письменників-попутників.

Отже, неправильно було б робити висновок, що їх вихід стався якось випадково, незалежно від глибоких причин. На нашу думку, їх вихід є наслідком того, що їм важко стало крокувати поряд з цією групою, що виконує, має виконувати такі складні завдання. І вони пішли до «Літературного Ярмарку».

Оскільки помилковим є твердження т. Момота про ідейну неспроможність комсомолу керувати молодняцьким літературним рухом та про безперспективність організації «Молодняк» на підставі чого робилися й висновки про потребу його ліквідації—зрозуміло для кожного. Цю помилковість в певній мірі визнає й т. Момот, що подав другу заяву такого змісту:

> «Лист т. Усенка, наша зустріч з київськими молодняківцями, і, нарешті, те «ліковаиіє» і радість, що їх виявили ліво-інтелігентські та право-попутницькі кола до самоліквідації «Молодняка» примусили мене глибоко продумати зміст моєї заяви про вихід з організації.

Вважаю тепер, що я справді трохи згустив фарби і зробив хибний крок, скерувавши всі свої докази, факти не на потребу оздоровлення атмосфери навколо «Молодняка», а на негайну самоліквідацію.

Розмова з керівниками київського комсомолу переконала мене, що я дійсно перебільшив факти, кажучи про ідейну безсилість керівництва «Молодняком» з боку ЦК ЛКСМУ».

Було б неправильним і політично-шкідливим паплюжити цих товаришів за вихід з «Молодняка», кваліфікувати їх, як не нашу групу, як групу дрібно-буржуазних письменників, як це робить щодо деяких з цих товаришів «Літературна Газета». Таке ставлення не спричиниться до виправлення помилок цих товаришів, а може лише пошкодити справі. Вони були й лишилися революційними письменниками.

Але, водночас, ми повинні сказати цим нашим товаришам, що шлях, яким вони намагаються йти, небезпечний, неправильний, що, йдучи ним, вони можуть потрапити туди, куди навряд чи й самі суб'єктивно мають бажання потрапити.

Цей шлях—попутництво. А до цього є вже низка підстав: насамперед, ігнорування «Молодняка» й основної організації пролетарської літератури ВУСПП, за одночасного зближення з попутницькими колами, серед яких чимало правих попутників; виспівування «Пролітену», який, не народившись, безславно завмер, але довкола якого гуртувалися у величезній мірі попутники, навіть праві; найбільша органічна участь у попутницькому, в основному, органі «Літературному Ярмарку», тенденції деякого відходу від безпосередньої активної участи в політичному житті партії, комсомолу, пролетаріяту.

Ми не вважаємо, що бути попутником—це щось непристойне, що заслуговує на щохвилинне підозріння чи засудження. Інших тлумачень цього питання, крім тих, що вже дані партією, бути не може. Але для кожного ясно, що попутник саме тому й зветься попутником, що він не є цілком пролетарським письменником.

І коли молодий письменник, що раніш пліч-о-пліч ішов з комсомольськими пролетарськими письменниками, нині починає від цих позицій відходити й наближатись до попутництва, то не бачити тут нічого небезпечного не можна. Це треба усвідомити.

Завдання нашого пролетарського сектору літератури, і, насамперед, марксівської критики полягає в тому, щоб, зазначаючи помилки цих товаришів, не дати можливости їм збитися на хибний шлях.

* * *

Не можна залишити поза увагою тих сперечань, що розгорнулися навколо оцінки низки творів деяких колишніх молодняківців, що становило складову частину полеміки. Маємо на увазі твори Ол. Донченка та Т. Масенка. Не маючи змоги за обмеженістю місцем будьскільки докладно занализувати ці твори, нам доведеться зробити бодай побіжне їх цінування.

Передусім зупинимо увагу на творах Олеся Донченка.

Якої об'єктивної оцінки вартий «Золотий Павучок»?

Коли, перечитавши, замислишся, яку мету переслідував автор у повісті «Золотий Павучок», не можна не прийти до висновку, що автор намагався зачепити низку складних, актуальних питань, що безпосередньо стосуються комсомолу. Але художньо реалізувати цей суб'єктивно корисний намір авторові не пощастило.

Наперед усього незрозуміло, кого хотів відбити автор в особі центрального героя «Золотого Павучка» Базілевича; ворога, що примазався до комсомолу, чи комсомольця, який не є свідомим ворогом, але походить з ворожого оточення і пішов, шляхом розкладу, богеми, завершивши це участю в антирадянській контр-революційній діяльності?

Припустімо, що комсомольця, який не будучи свідомим ворогом, походить з ворожого оточення та пішов манівцями богеми, відриву від комсомолу й зради революції.

Але в такому випадку до чого ж така авторова експозиція героя ще перед розгортанням фабули:

> «Базілевич згадав, як неймовірно гнітить його останніми часами перебування в осередкові. Гнітять навантаження, що їх він ненавидить, гнітить постійна проклята брехня,—брехня словами, очима... Ах, ця брехня. Вона полонить, засмоктує все його єство. А брехати треба, брехати скрізь: на зборах, в установі, кожному комсомольцеві, кожній знайомій і незнайомій людині. Брехати треба, бо інакше—вихід з комсомолу».

Можуть сказати, що героя ж почало гнітити перебування в комсомолі **останнім часом**. Але це ні про що не говорить, бо ні на початку твору, ні взагалі у всьому творі автор жодного натяку на позитивні риси «комсомольця» Базілевича не дав. Більш того, за оповіданням автора, Базілевич син гірного інженера, що при Денікіні був за городського голову і нині конає в містечку. Батько відправив Базілевича в місто до дядька, а дядько вже влаштував племінника у себе в установі і порадив йому вступити до комсомолу:

> «Нічого,—казав він Базілевичу, — до гарного хлопця комсомол не прилипне, а вгору підеш рости як квітка в оранжереї. А там і до партії доскочиш... кар'єра, голубе, перш за все. Без комсомолу ж тепер не зробиш кар'єри...».

Отже, здається, ясно, що автор хотів показати ворога, що примазався до комсомолу. Оскільки це так, то авторові треба показати чого вартий Базілевич і оскільки він **небезпечний для комсомолу**. Для цього автор не знаходить нічого кращого, як показати... **відрив** Базілевича від комсомолу. У дальшому розгортанні сюжету автор повільно «розкладає» свого героя, знайомить його з ченцем, а через нього з повією Зізі, в яку він не гаїть закохатися. Зізі опановує закоханого Базілевича й скористовує цю закоханість для того, щоб залучити його до шпигунської запільної контр-революційної організації. **Як жертва кохання Зізі**, Базілевич **несвідомо** залучається до контр-революційної організації.

Отже, виходить, що Базілевич несвідомо став ворогом, що його, бідолагу кохання згубило. Ну, а якби автор не вигадав цього химерного збігу

авантурних пригод, що б тоді з Базілевичем сталося? Так таки жодної ворожої роботи й не провадив би? Але це не похоже на ворога! Де ж тут соціяльна умотивованість ворожої контр-революційній діяльности Базілевича? Це так трапилось з центральним героєм повісти «Золотий Павучок». В особі центрального героя повісти автор не зміг дати художнього типа.

Позитивним типом комсомолки автор подає Наталю. У Наталі все виходить гаразд: і ляпаса гарного завдала Базілевичеві за нахабство і т. д. А от коли Базілевич почав розводити ворожу філософію життя—«Наталю, продовжував він з якоюсь жагою — Наталю, ну як треба жити, щоб усе збагнути, щоб збагнути саме життя й смерть? Та й життя... ну на чорта воно кому потрібне? Кому воно потрібне? Де ж ця розгадка, Наталю?»—ви думаєте, Наталя,—цей позитивний тип комсомолки,—щонебудь відповіла? Не знайшла чого відповісти! Значить, погодилася з такою філософією, так т. Донченко? Як же можна тоді подавати Наталю, як позитивний тип комсомолки?

Не пощастило авторові і з показом шефства над Червоною армією. Власне, автор зшаржував шефство. Шефи зовсім не цікавляться справжнім життям червоноармійців, і навпаки. Шефський зв'язок відбувається на підставі ігор, літучої пошти, гри на гармонії. Між червоноармійцями (Коля Шпак) і деякими дівчатами з шефів (Соня Бондар) зав'язується любовна інтрига. Ось увесь показ шефства!

Але не зважаючи на ці великі недоліки твору, не зважаючи на те, що автор не спромігся художньо реалізувати свої наміри щодо розв'язання низки питань комсомольського життя, повість не може бути залічена до не наших «проблемно-міщанських» творів.

Друга повість Ол. Донченка «Сурми» не дає підстав потверджувати її соціяльну цінність, бо занепадницька еротика, авантурні пригоди—основне в «Сурмах».

Терень Масенко, безперечно, в художньо-мистецькому розумінні зростає. Детальна аналіза поезії Тереня Масенка переконує, що в основному він поет—революційний. Правда, у автора дуже часто «пахнуть жита», «ще ніжніше шепочуть пшениці», «шелестить... море пшениці» і т. д. і майже зовсім не гуде трактор.

Автор майже не показує нового села, нових зрушень на селі, велетенської соціялістичної реконструкції сільського господарства. Є у Масенка чимало віршів, безперечно, пролетарських, скажемо: «Будинок промисловости» тощо. Але поруч цього надибуємо окремі вірші, що нічого спільного з пролетарською ідеологією не мають, якими ми вважаємо: «До брата лист», що вийшов у збірці «Південне море». Звертаючись до брата, з яким Масенко провів дитячі роки, до брата, який за часів громадянської війни та й нині стоїть по той бік соціяльних барикад, Терень Масенко пише:

«Хоробрий був—мені розповіли—
і чесний ворог був...
Та що мені за радість—
Коли твої полки, твої знамена йшли
Проти країни—Ради...

Тепер мовчиш... як громи одгули,
Чи передумав ти, мого дитинства радість
Скажи, мій брате, станемо колись
Ми вкупі
По один бік барикади...»

Насамперед тут кидається у вічі певна ідеалізація ворога («хоробий і чесний», «твої полки, твої знамена»). Далі замість культивувати пролетарську ненависть до ворога (зрештою такий брат для т. Масенка є не що інше, як звичайнісінький ворог, контрреволюціонер), автор плекає надії, сподівання. Невже неясно Масенкові, що ми впораємося і без тих, кого великий Жовтень ганебно вишпурнув за кордон і хто нині конає жалюгідні дні свого існування в багні еміґрації?

За браком місця ми зупинимося на цьому.

Які висновки треба зробити?

Було б неправильно сказати: ми проти лірики Масенка взагалі, ми засуджуємо творчість Ол. Донченка взагалі. Так, Донченко і Масенко— молоді письменники. Вони вельми потребують критичної допомоги, і завдання полягає в тому, щоб, вчасно вказуючи на їхні помилки, збочення, допомогти їм іти правильним шляхом, шляхом пролетарського письменника.

***

Велике місце в полеміці посіло обговорення проблеми стилю пролетарської літератури, стилю доби.

Це питання продовжує дискутуватись на сторінках багатьох газет і журналів. Ясно, що наша література не створила ще стилю доби. Його й не можна створити негайно. Але ми повинні уявити собі, який стиль буде найближчим нам в період реконструкції, на який стиль, як основний, ми маємо орієнтуватися.

Який же стиль пролетарської літератури має посісти основне місце? Яку «лінію художньої тактики» має сприйняти пролетарська література? Нам здається, що таким стилем, такою чільною художньою методою повинен стати пролетарський реалізм. Це визначається передусім характером тієї доби, що її ми переживаємо, чого не хочуть врахувати прихильники романтизму. Пролетаріят здійснює невидану до нині історією реконструкцію базису й надбудови суспільства. Відбувається жорстока боротьба за соціялізм. В обставинах вельми загостреної клясової боротьби здійснюється будівництво нової пролетарської культури, комуністична переробка ідеології людности, боротьба за новий соціялістичний побут і т. і. Треба, щоб пролетарська література відбивала ввесь титанічний процес будови соціялізму, допомагала партії, пролетаріяту художнім словом організовувати все ширші кола трудящої людности довкола практичного розв'язання завдань соціялізму, заражати учасника соціялістичної будови новими емоціями, надхненням, новими силами, енерґією, реальною уявою велетенських перспектив. Який стиль це забезпечить? Не романтизм, вже через одне те, що для цієї художньої методи, для цього стилю характерне наперед усього відрив від живої дійсности, зневага до життьової «прози».

Перегляньте сторінки II тому «Собрания сочинений» Леніна, ті, в яких В. І. виступає проти вчення швайцарського економіста Сісмонді, ви знайдете там такі відгуки Леніна про романтизм:

«Планы» романтизма изображаются очень легко осуществимыми —именно благодаря тому игнорированию реальных интересов, которые составляют сущность романтизма» (т. II, ст. 94).

або:

«Каждое противоречие романтизм заткнул соответствующей сентиментальной фразой, на каждый вопрос ответил соответствующим невинным пожеланием, и наклеиванием этих ярлыков на все факты текущей жизни называл «решением» вопросов. Неудивительно, что эти решения были так умилительно просты и легки: они игнорировали лишь одно маленькое обстоятельство—те реальные интересы, в конфликте которых и состояло противоречие» (т. II, ст. 108—109).

Отже, романтизм не може бути стилем пролетарської літератури. Пролетарський реалізм, що ґрунтується на методі діялектичного матеріялізму, має стати стилем пролетарської літератури, стилем доби. Звісно, треба бачити різницю між натуралізмом і реалізмом. Не треба також думати, що реалізм відкидає романтику й фантазію.

* * *

Три роки існування літературної організації «Молодняка» довели, оскільки ця організація життєспроможна. «Молодняк» величезну ролю відограв в боротьбі з націоналістичними збоченнями, за ленінську лінію в національній політиці. «Молодняк» виправдав себе і в ідеологічному, і в літературно-мистецькому відношенні. Він посів значне місце і в загально-пролетарській літературі.

Але перед «Молодняком» нині стоять виключної ваги завдання. Перебороти певну кризу свого зростання, ще більше наблизитись до життя комсомолу, робітничої молоді, до відображення у своїй літературній продукції тих процесів, що відбуваються в комсомолі, опанувати марксо-ленінською теорією, ще в більшій мірі поставити свою діяльність у відповідність з сучасними завданнями партії й комсомолу—ось головні завдання «Молодняка».

Комсомол має посилити своє ідейне керівництво «Молодняком». Треба, щоб комсомольські організації знали, чим живе «Молодняк», які процеси в ньому відбуваються. Треба значно посилити розповсюдження творів молодняківців серед комсомольців, вивчення цих творів, здійснення критики над ними, що значно допоможе молодим письменникам творчо зростати.

Особливо нині, напередодні Всеукраїнського з'їзду «Молодняка», комсомол має широко розгорнути обговорення питань, з'вязаних з пройденим шляхом і перспективами «Молодняка».

Поглибленого показу нових побутових взаємовідносин ще нема, вони часто зміняються зовнішнім показом речей, символів нового. Перед нами проходить революція, патос змагання й перемоги, але їх впливу на психологію людської громади—цього складного процесу майже не видно. Тільки в останніх творах радість життя та творчости, проведені через усвідомлення надзвичайних труднощів будівництва нового життя і неминучости перемоги нового над старим, стає глибшою, змістовнішою, повнокровнішою.

В останніх творах, переважно в поемі «Дзесяты падмурак», він підходить до життя з клясовою (пролетарською) ідеологією. Це значить, що він усвідомлює всю глибочінь сучасних клясових протиріч та всі відміни боротьби кляс, він помічає, які явища життя допомагають історично-поставленим завданням керівничої кляси. Він бачить та одбиває життя у процесі його розвитку, розуміє суть та шляхи сучасности і своїми творами активно допомагає пролетаріятові, який разом з бідніщими та середняцькими шарами села веде будівництво нового життя уперед.

Павлюк Трус стає пролетарським поетом.

На цьому етапі обірвалося молоде життя. Замовкли пісні поетові. Обірвалися якраз тоді, коли він у своїй творчості вийшов на широкий простір. Коли він широко одкритими очима побачив хвилюючий, неосяжний океан життя.

Але він не захлинувся в ньому, він не оддав уваги дріб'язкам, бо інакше життя повстало б перед ним неспокійною та суперечливою мішаниною, сумою окремих з'явищ і фактів.

Він знайшов певний споглядальний пункт, дивлячись з якого, міг розібратися в цій плутанині, відрізнив коштовне від менш коштовного. Цей дозорчий пункт—світогляд.

Згадуючи ласкаво-жалібним словом небіжчика, ми повинні ще вище держати прапор боротьби за пролетарську літературу.

Але до цього ми прийдемо тоді, коли знищимо суперечності поміж світоглядом і світовідчуванням митця. Коли в процесі праці наші поети й письменники дійдуть до усвідомлення надзвичайної ролі викриштальованого світогляду: «Діялектично-матеріялістичне розуміння мистецтва дає ключ до розуміння всесвіту через клясово-мистецьку зміну всесвіту. (Гроссман-Рошчын).

Під знаком боротьби за діялектично-матеріялістичний світогляд у наших лавах повинні змагатися ми».

Читачі нашого журналу знають тов. Павлюка Труса з статів-оглядів білоруської літератури та перекладів окремих віршів молодого поета («Молодняк» № 3, 1927 р.—переклад П. Голоти).

ЩО ГОТУЮТЬ НА ФАБРИКАХ ВУФКУ

На замовлення Управи Дніпрельстану, ВУФКУ виготовить найближчим часом повнометражний фільм, що покаже велетенську роботу, яку розгорнуто на Дніпрельстані. Робить цей фільм виробнича група режисера А. Кордюма, що ставить паралельно ігровий фільм «Останній лоцман».

З Ленінграду повернулася група режисера М. Шпиківського, що знимала там кадри великих індустріяльних закладів для фільму «ХЛІБ». Зараз розпочато знимання на київській фабриці.

Режисер Г. Гричер закінчує павільонні знимання великого фільму «Квартали передмістя», що висвітлює національну ворожнечу. В головній ролі—відома кіно-артистка Ната Вачнадзе. Картину буде закінчено в середині листопада.

Режисер Б. Тягно з оператором Б. Завелевим знимають у павільйонах Одеської кіно-фабрики фільм за сценарієм М. Заца—«Охоронець музею». Тема—переродження світогляду українського професора-націоналіста під впливами, з одного боку: ганебної діяльности петлюрівців, що плюндрують Україну, а, з другого боку—вчинків більшовиків, що захищають українські скарби й зберігають їх. Старого професора грає заслуж. артист. УСРР—Ів. Замичківський, його дочку—Ніна Лі, матроса-комісара—С. Шагайда.

Фільм «Мрійник», що його почав ставити режисер Г. Рошаль (поставник фільму ВУФКУ «Дві жінки») за сценарієм С. Рошаль та В. Строєвої, покаже історію містечкового єврея-націоналіста, який в подіях війни та революції усвідомив свою клясову належність і став активним учасником соція-

лістичного будівництва країни. У сценарії також висвітлено роботу євреїв на землі.

Режесер Г. Стабавий разом з С. Лазуриним ставитимуть фільм за сценарієм останнього під назвою «Йти заважають». Сюжет фільму: боротьба між старим та молодим поколінням учених за висування радянської молоді.

Дитячі фільми ВУФКУ.

«Газетники». Режисер К. Болотов закінчує монтаж фільму з життя дітей—продавців вечірніх газет. Головну ролю ініціятора й організатора колективу газетників грає хлопчик Олекса Кравченко (син стельмаха). Негативну ролю виконує хлопчик Ігор Піддубний. Фільм знимав оператор О. Ємельянов. По закінченню фільм буде винесено на суд громадськости.

«Сам собі Робінзон». Управа ВУФКУ прийняла від київської кіно-фабрики фільм «Сам собі Робінзон», що поставив колектив режесера Л. Френкеля. Картина дотепно висміює захоплення підлітків авантурницькою літературою. Головну ролю горемандрівника виконує учень трудшколи Борис Богданович. Знимав оператор Ю. Вовченко.

«Шкідник». 9-го жовтня у київському клюбі «Робос» відбувся широкий громадський перегляд, щойно закінченого дитячого фільму «Шкідник» про боротьбу з хуліганством у школі. Фільм загалом прийнято добре. На перегляді були присутні 400 осіб, переважно педагогів, та вся виробнича група на чолі з режисером К. Болотовим, Дітей-акторів, було обрано до президії зібрання.

Культурфільми ВУФКУ.

З Тянь-Шаню повернувся оператор І. Лозієв, що зробив там великий науково-краєзнавчий фільм. Експедиція досягла гірського льодовника Інельчек біля гори Хан-Тенгрі, де ще не ступала нога людська. Ці місця зафільмовано уперше. Групі довелося працювати в надзвичайно небезпечних умовах: стався напад гірських бандитів, але їх пощастило відбити.

Зараз І. Лозієв монтує матеріял.

Закінчено мультиплікат до великого науково-медичного фільму «Механізм нормальних пологів», постави режисера К. Болотов за консультацією проф. Г. Писемського. У кінці жовтня цей мультиплікат-фільм буде на екрані.

Ціна

50 коп.

